

ÜLKÜ

HALKEVLERİ DERGİSİ

Direktör : M. FUAD KÖPRÜLÜ

19 MAYIS 1919 da ATATÜRK

İç İşler Bakanı ve Parti Genel Sekreteri B. Şükrü Kaya'nın, 19 Mayıs günü, Ankara Stadyomun'da 20 bin kişi önünde söylemiş olduğu, bu güzel ve özlü nutku, okuyucularımıza sunuyoruz :

Cumhuriyet Halk Partisininin 1927 ilkteşrininde Ankara'da toplanan ikinci kurultayında Partinin Genel Başkanı Atatürk'ün nutku şöyle başlar-
« 1919 senesi mayısının 19 uncu günü Samsun'a çıktım. Vaziyet ve manzarai umumiye : Osmanlı Devletinin dahil bulunduğu gurup, harbiyümumide mağlûp olmuş, osmonlu ordusu her taraftan zedelenmiş, şeraiti ağır bir mütarekenâme imzanlanmış, büyük harbin uzun seneleri zarfında millet yorgun ve fakir halde, millet ve memleketi harbiyümumiye sevkedener kendi hayatları endişesine düğerek memlekettten firar etmişler. Saltanat ve hilâfet mevkiini işgal eden Vahdettin müterreddi şahsını ve yalnız tahtını temin edebileceğini tahayyül ettiği deni tedbirler araştırmakta. Damad Ferid Paşa'nın riyasetindeki kabine âciz, haysiyetsiz, cebin, yalnız padişahın iradesine tâbi ve onunla beraber şahıslarını vikaye edebilecek herhangi bir vaziyete razı. Ordunun elinden esliha ve cephanesi alınmış ve alınmakta . . . »

✱

İşte bundan tam 18 yıl önce Atatürk Samsun'a çıktığı gün Osmanlı saltanatının arzettiği hazin, fakat hakiki manzara bu idi. Vaziyetin vehamet ve dehşetini arttıran yerli, yabancı daha birçok sebebler ve âmiller vardı. Her zaman okumamız lâzımgelen o büyük ve ebedi nutukta böyle acı levhalar, ibret ve ders alacak manzaralar pek çoktur.

Asırlarca, geniş ve derin hareketleriyle cihan tarihinde, büyük yer tutmuş insanlığın tarih ve talline hâkim olmuş bir devlet, çöküyor, bu muazzam inhişam ve inhidamdan en mağduru olan Türk milleti de enkaz altında bırakılıyor ve mahvedilmek isteniyordu. Tertip tamamdı, yer yer tadbikata geçilmişti. Memlekette elem ve ıstırah umumî idi. Fakat bu deh-

şetli felâketin acısını, en çok duyan, o gün Samsun'a çıkan o genç generaldı. Türk milletinin bütün acıları onun yüreğinde toplanmış, türk milletinin tarih ve taline onun vicdan ve irfanı, sonsuz ve kuvvetli bir mihrak olmuştu.

Onun his ve kanaatine göre Türk milleti böyle bir akıbete elbette lâyık değildi. Ve bu millet, tazyik ve tertibin dehşet ve tesiri ne olursa olsun esarete kabil değil tahammül edemezdi. Yer yer mevzii bir takım millî aksülâmel hareketleri başlamıştı bile.

Mustafa Kemal, memleketi bu vaziyetten çıkarmak için hazırladığı siyasal ve süel plânını tatbik için Samsun'a çıkmıştı. Plânının, muvaffakiyetle tatbik olunacağına, bu memleket ve bu milletin herşeye rağmen ve herşeye karşı ve herhalde kurtulacağına tam bir inanı vardı.

*

Ona bu inanı, müsbet ve modern ilimlerle mücehhez bir dimağ, çetin tecrübelerle artmış malûmat, en güç şartlar altında, en zorlu savaşlarda kazanılmış, mütemadî ve mütevallî zaferler vermişti. Çelikten bir irade ve hususiyile hududsuz millet ve vatan sevgisi bu inanı kuvvetlendiriyor, türke karşı reva görülen feci akîbet, irtikâp olunan zulüm ve vahşet, karındaki hassasiyet ve heyecanı arttırıyordu.

O, Türk milletinin ve millî ordunun kıymet ve kabiliyetini herkesten iyi biliyor, onun içini ve ruhunu herkesten iyi tanıyor ve çok seviyordu.

Onları bir türk çocuğu, ve bir asker olmak haysiyetile tabii bir his olarak, yalnız vicdaniyle ve irfaniyle sevmekle kalmıyordu. O, onların kıymetli ve kudretli karakterini en çetin ve zor şartlar altında, harb meydanlarında, meydan muharebelerinde birlikte yapılmış savaşlarda, birlikte kazanılmış zaferlerde öğrenmişti.

O, milletine inanıyor ve türk askerine güveniyordu. Anadolu'ya gelmek, milletin arasına girmek ve ordunun başına geçmek için Samsun'a çıkmıştı. Öyle yaptı ve öyle de oldu.

*

Millet, ona inandı, ordu, ona güvendi.

O günden bugüne kadar geçen 18 yılın menakibi, cihan tarihine mal olmuş uzun bir zafer destanıdır. Tarih onu gelecek nesillere, olduğu gibi anlatacaktır.

Bizce Atatürk inkilâbının objektif ve reel mevzuu bugünkü Türkiyedir: Hür, medenî, müterakki, çalışkan, sulhcu, milletler arasında sevilen ve sayılan, dostluğuna ve sözüne güvenilen, kudret ve kuvvetine dayanılabilen canlı ve dinamik cümhuriyet Türkiyesi.

Bu medeniyet ve insanlık âbidesi, cihanın önünde dikilmiş duruyor. Herkes, onu istediği gibi, müşahede ve tetkik etmektedir. Medeniyeti,

insanlığı, hakiki iyilik ve güzelliği sevenler, bu eseri çok beğeniyorlar. Bu eserden en az memnun olanlar, onun kurucuları ve yapıcılarıdır. Onların ideallerindeki Türkiye, o kadar yüksek ve güzeldir ki, onun tahakkuk şeklini beşeriyet halâ tasavvur bile edememiştir. Onu aramak, bulmak ve tahakkuk ettirmek - İşte Atatürk inkilâbının ideali . . .

Kara görenlerin ve akıllarından, ellerinden hiçbir şey gelmediği halde hiçbir şeyi beğenmeyenlerin illetlerini tedavi edebilecek ilâç halâ bulunmadı. Onlar, zehirlerini, yazıları ve sözleriyle evvelâ etrafa saçmak isterler; tesirini göremeyince kendi zehirleriyle kendilerini boğarlar. Bunlara acımak lâzımdır. Fakat saçacakları zehirlerden, kendilerini kurtarmak kabil olmazsa bile, etrafı korumak hiç değilse insanlık borcudur.

*

İşte yurddaşlarım, 19 mayıs, en müşkil şartlar içinde bile kendine ve milletine inanın bir remzidir.

19 mayıs, bozgunculuk, pesimizm ve menfilik illetlerine karşı, insan iradesinin ve insan zekâsının, Atatürk'ün şahsında tecelli eden en şifalı bir panzehirdir.

19 mayıs, güçlükler ve sıkıntılar içinde bunalmış gerek ferd, gerekse cemiyet halindeki insana, Atatürk'ün hediye ettiği en canlı bir teselli ve ümid kaynağıdır.

19 mayıs, Türk milletinin kurtuluş savaşının başladığı ıııklı tarih olarak, yalnız bizim için değil bütün insanlık tarihi için, mutlu bir gündür. O günden beridir ki, insanlık camiası, zaten ezeli misyonu medeniyet ve kültür faktörü olan türkü, yeniden insanî varifesinin başında görüyor.

*

Türk, hür ve müstakil kalmasaydı, kimbilir beşeriyet tarihi daha ne kadar zulüm, tazyik ve şenat sahnelerine şahit olacaktı.

İdealimizdeki medeniyet ve insanlık sevgisinin samimi sıcaklığı, vaktile Osmanlı saltanat ve idaresinin etrafını saran ve haksız olarak türklerle de sirayet ettirilen kin, husumet buzlarını eritmiştir. Türkün her zaman her millete karşı beslediği sempatiyi, onlar da, şimdi bize her vesile ile göstermektedir.

Kuvvetli ve kudretli ordumuz memleketin hududlarının ve milletin haklarının muhafızı olmakla kalmıyor, cihan münasebatında dünya sulhünün müessir bir koruyucusu sayılıyor.

Türk milleti istikbalinden emin olarak medeniyet ve refahın yüksek seviyesine bir an evvel varmak için, devlet teşekkülleriyle el ve iş birliği yapacak, kesif ve bütün bir kütle halinde, her şubede çalışmakta, müşterek ve muayyen bir hedefe doğru ilerlemektedir.

Milletin emeğiyle ve eliyle yapılan bu işler kültürel, ekonomik, sıya-

sal ve sosyal sahalarda, maddî eserler vermiştir. Bunlar, toprak üzerine yazılmış, kazılmış ve yayılmıştır.

Bundan tam 18 yıl evvel, ilk atılan bu adım hergün daha bir tempo ile ilerlemekte, genişlemekte, derinleşmektedir.

Atatürk'ün ve onun devrinin büyük ve muvaffak yapıcısı İsmet İnönü'nün en çok sevdiği, benimsediği ve beğendiği eser, türk gençliğidir :

Ne mutlu size, ey türk gençleri !

Her alle, çocuğunu ve her rejim, gençliği kendi şekline ve gayesine göre yetiştirmek ister.

Atatürk rejiminin türk çocuklarında görmek istediği vasıflar gençliğin sağlam, dürüst, merd, çalışkan, güzel ve güzel sanatları sever olmasıdır.

Türk ailesiyle Atatürk rejimi, her meselede olduğu gibi, bu işde de tam bir mutabakat halindedir.

*

Türk gençliğinin fazileti, civanmerd, bilgili ve her sahada kuvvetli ideal hayat adamı olması için, türk ailelerinin ve cümhuriyet hükümetinin yapmıyacağı hiçbir fedakârlık yoktur.

Her türlü istihsal sahalarında kemiyet ve keyfiyetin arttırılmasını şiar edinen cumhuriyet Türkiyesi, tarlada, fabrikada, okulda, kırsalda, her nerede olursa olsun türk gençliğinin moral ve fizik kültürünü ilerletmeği, metodlu ve plânlı bir çalışma mevzuu yapmıştır.

*

Gençliğin kemiyetini, sayın ve fedakâr türk anaları her milletten daha fazla temin etmektedir. Onu korumak, yetiştirmek, iş başında bulunan bugünkü nesle düşer. Bir milletin en aziz sermayesi ve en kıymetli varlığı nüfusedir. Bu kadar doğru, fakat acı bir hakikat da bir milletin uğrıyabileceği felâketlerin en büyüğü nüfus kıtlığına uğramasıdır.

Var olsun türk anası !

Nüfus hareketleri ve istatistikleri de gösteriyor ki, yakın ve uzak, bize böyle bir felâket mukadder değildir. Fakat, unutulmazdır ki, insan harekâtında medenî faaliyette ve milletler münasebatında adedin çok geri olmakla beraber, kalite ham kütleye daima hâkim olmuştur.

Bugüne kadar bildiğimiz cihan tarihi, kaliteli insanın ham kütleye hâkim olduğunu gösteriyor.

Atatürk'ün direktifleri, İsmet İnönü'nün çalışma hedefi, emirleri hep bu gayeye matuftur. Kamutay, bu ülkünün en büyük mürevvici, dikkatli ve daimî mürakibidir.

Devletin ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin teşekkülleri, faal ve mesul

üyeleri, bu gayeye varmak için vazifelendirilmişlerdir. 19 mayıs gününün, spor ve gençlik gösterilerine hasredilmesinin mânası budur.

*

Spor ve hareket, Türk milletinin çok sevdiği bir eğlence ve pek iyi bildiği bir iştir. Türk milleti, muharebeyi bile, bir sportmen merdliğile yapar. Ve herkes bilir ki, icab ettiği vakit onu en iyi yapar.

Bugün Türkiye'nin her tarafında milyonlarca türk 19 mayıs gününü kutlarken çocuklarının spor gösterilerini gözleri yaşararak, fakat göğüsleri emniyetle ve iftiharla kabarak, kızlarının ve oğullarının sağlamlıklarını, gürbüzlüklerini, güzelliklerini ve güzel ritmik hareketlerini, bilhassa sıhhatlerini ve neşelerini görmekle sevineceklerdir.

Kendi çocuklarında, kendilerinin ve dedelerinin bu ananelerinin daha kuvvetli ve daha canlı yaşadığını ve ilerlediğini görerek öğreneceklerdir. Onlar kara ve denizde sporların çeşidlerini ve en güçlerini bilirler ve yaparlardı. Siz bunlara sporların en zevklisini ve en lüzumlusunu da ilâve edeceksiniz - Hava sporu.

19 mayıs bayramı, bu itibarla, yalnız siz gençlerin değil bütün Türk milletinin, kendi kuvvetine, kendi benliğine, kendi dâvasına inanışının ve böylelikle tarihe yeniden doğuşunun bayramıdır.

Türk gençleri!

Şimdi hikâyesi size bir masal olan Sevr Muahedesi, türk çocuklarına sporu ve izciliği menediyordu. Zayıf, hastalıklı, dayanıksız, binaenaleyh haysiyetsiz ve şerefsiz olarak yetişen gençlikle türk nesli kôrletilmek, kurtulmak isteniyordu.

Bu en aziz hayat menbaı kendi kendine kuruyup gidecekti. Türklüğe karşı yaptığı binbir cinayetten sarfınazar türk gençliği ve Türk milleti aleyhine bu işkenceli idam kararını kabul ve imzalayan bir rejimin ken - dini de, tahtını da, hilâfetini de, saltanatını da çiğnemek ve devirmek her millet için bir borç olurdu.

Dünya kuruldu kurulu istiklâliyle ve haysiyetiyle yaşayan Türk milleti bu borcunu ödedi, hesaplarını gördü ve defterlerini dürdü.

Türk gençleri!

Sağlam ve kuvvetli bir milletin çocuklarısınız.

Sinirlerinizde ve damarlarınızda ananızdan ve babanızdan kalma kötü hiçbir miras yoktur. Biribirinizden farksız, sınıfsız, imtiyazsız, iltimazsız hepiniz aynı sevgi ve şefkat içinde, aynı hukuk ve fırsata sahib olarak bu vatanın ve milletin sinesinde yetişeceksiniz.

*

İftihar edeceğiniz en büyük sıfatınız, asî! Türk milletinin çocuğu olmaktır. Hayatta güveneceğiniz, en kuvvetli istinadınızsa kendi çalışkanlık,

kendi faziletiniz olacaktır. Bu millet size güveniyor ve sizin için çalışıyor.

Bu millet sizinle ve siz iş başına geçtikten sonra elbette daha sağlam, daha mesud ve daha sayın olacaktır.

Atatürk'ün o büyük ve ebedî nutku şöyle biter :

« Efendiler; bu beyanatımla, milli hayatı hitam bulmuş farzedilen büyük bir milletin; istiklâli nasıl kazandığını ve ilim ve fennin en son esaslarına müstenid milli ve aslı bir devleti nasıl kurduğunu ifadeye çalıştım. Bugün vasil olduğumuz netice, asırlardanberi çekilen milli musibetlerin intibahı ve bu aziz vatanın her köşesini sulayan kanların bedelidir. Bu neticeyi türk gençliğine emanet ediyorum.

« Ey türk gençliği ! Birinci vazifen, türk istiklâlini, türk cumhuriyetini ilelebet muhafaza ve müdafaa etmektir. Mevcudiyetinin ve istikbalinin yegâne temeli budur. Bu temel, senin, en kıymetli hazinendir. İstikbalde dahi, seni, bu hazinenden mahrum etmek isteyecek, dahili ve harici, bedhahların olacaktır. Birgün istiklâl ve cumhuriyeti müdafaa mecburiyetine düşersen, vazifeye atılmak için, içinde bulunacağın vaziyetin imkân ve şeraitini düşünmeyeceksin ! Bu şerait çok nâmüsaid bir mahiyette tezahür edebilir. İstiklâl ve cumhuriyetine kasedecek düşmanlar, bütün dünyada emsali görülmemiş bir galibiyetin mümessili olabilirler. Cebren ve hiyle ile aziz vatanın bütün kaleleri zabtedilmiş, bütün tersanelerine girilmiş, bütün orduları dağıtılmış, ve memleketin her köşesi bilfiil iggal edilmiş olabilir. Bütün bu şeraitten daha elim ve daha vahim olmak üzere, memleketin dahilinde, iktidara sahib olanlar gaflet ve delâlet ve hattâ hiyanet içinde bulunabilirler. Hattâ bu iktidar sahibleri şahsî menfaatlerini, müstevlilerin siyasi emelleriyle tevhit edebilirler. Millet fakru zaruret içinde harab ve bitab düşmüş olabilir.

« Ey türk istikbalinin evlâdı ! İşte; bu ahval ve şerait içinde dahi, vazifen, türk istiklâl ve cumhuriyetini kurtarmaktır. Muhtaç olduğun kudret, damarlarındaki asil kanda, mevcuttur. »

Türk gençleri !

Büyük Şeflerin adına 19 mayıs gününü hepimize kutlar, ve bugün yurdun her tarafında hazırlanan töreni açar, ve bütün Türk milletini ve onun sayın misafirlerini sonsuz saygılarla ve sevgilerle selâmlarım.

TARİHİ GÜNE BİR BAKIŞ

11 Mayıs 1937 akşamı Bolu Mebusu Cevad Abbas Gürer'in, Büyük Önder Atatürk'ün on sekiz yıl evvel Samsu'na ayak basdıkları büyük gün ve Spor - Gençlik bayramı dolayısıyla Halkevinde verdiği konferans :

Bu yüksek vazifeyi kıymetli gençlerimize nafi olacak yolda ödiyebilme için; hatıralarımın yardımına müracaat etmek istedim. Bunun içindir ki rubuasra yakın hizmetile mübahî bulunduğum ve bütün feyiz ve inkişafımı malyetinde ve rahlesinde aldığım, büyüklükte bir benzeri olmayan; daha doğrusu büyüklüğü ölçü ve çerçeveye sığmıyan Atatürk'ün; bundan on sekiz yıl evvel Samsun'a ayak bastığı tarihten önceki faaliyettinden bahsedeceğim.

Bugünler; Atatürk'ün, mütarekeye müncer olan Büyükharb'ın son günleriyle, İstanbul'a celbini doğuran avamîl ve İstanbul'da bulunduğu müddet zarfında vatani, ve millî tarihî hareketlerine sahne olan günlerdir.

Ancak, bugünlerin tarihe intikal etmesi lâzımgelen zengin hatıralarını teferrüatıyla anlatmağa büyük kurtarıcının ve yaratıcının büyük dehasından doğmuş olan işleri olduğu gibi önlerinize sermek; bugünkü vazifemin ne çerçevesi ve ne de zamanı müsaid olmadığından bu hususta beni mazur görmeyizi rica ederim.

Bugün burada temas edeceğim noktalar kısra ve fakat tamamiyle otantik olacaktır.

Ciddiyet, samimiyet, vefa, sabır, tahammül, geniş görüş, derin duyuş, azim, irade, metanet, cesaret, fedakârlık, kahramanlık, halâskârlık gibi en yüksek insanî meziyetlerin o büyük adamda tecelliyatını ifade edecek olan hatıratımı; göz bebeğimiz kadar benimsediğimiz türk gençliğine 19 mayıs bayramı hediyesi olarak sunuyorum.

*

Filistin cephesinde cenahlarındaki ordular muharebesiz çözüldükten sonra Mustafa Kemal 85 bin kişilik düşman ordusu çenberi içinden 7 bin süngümlü 7 inci ordusu ile, askerî tarihlerde az tesadüf edilen, ve her gün muharebe ile geçen muntazam bir çekilmeden sonra; Şam'a vasıl olmuştu.

Yedi bin mevcudiyile harekete geçen yedinci ordu; Şam'a vardığı zaman bozulan orduların - Mustafa Kemal - adına koşan efradiyle bir misli artmıştı. Bu son toplu ve muntazam kuvvet; Şam'da Mustafa Kemal'in elinden alınarak, ordusu muharebesiz dağıtılan Mersin'li Cemal Paşa'ya verilmişti.

Mustafa Kemal; Rayak - Berut hattının müdafaasına memur edildi.

Hastahanelerden çıkan birkaç yüz zülafayı, ayakta duran ve fakat küçük bir müfreze bile denemeyecek kadar az olan bu kuvveti yüksek vatanperver, itirazsız ve tereddütsüz aldı. Çünkü o büyük asker başlıbaşına bir ordu idi.

Şam'da kumandasından alınan yerinci ordu da Mersin'in elinde israf olunduktan sonra Mustafa Kemal, Haleb'e hareket emrini aldı. Ona, dağılan 4, 7, 8 inci orduları Haleb'te toplamak, ve bu kuvvetle düşmanı önlemek vazifesi verildi.

*

Bu defa da Mustafa Kemal'in emrine, o güven ve inan kaynağı büyük kumandanın adını duyan zabıt, ve efrad bütün sevgileriyle koştular. Bu gelenlerle yeniden bir ordu kuruldu.

Techizatı pek noksan olan işte bu yeni yedinci ordu, 24 gündenberi Kudüs'ten Haleb'e kadar durmadan başıboş çekilen efradla 24 bin mevcudlu oldu.

Haleb şimalinde işte bu ordu ile Mustafa Kemal; düşman ordusunu tamamiyle mağlûb ederek durdurduktan sonra (Katmadaki) karargâhında bulunuyordu.

Birgün İstanbul'daki başkumandanlıktan şu mealde bir telgraf aldı : « Adana'da Mareşal Liman Fon Sanders'ten yıldırım orduları kumandanlığını tesellüm etmek üzere Adana'ya hareket ediniz. »

Bu emir üzerine Mustafa Kemal; gece gündüz mesafe katederek otomobil ile Adana'ya geldi. Ve orada Liman Fon Sanders'e mülâki oldu. Mustafa Kemal Adana'ya muvasalat ettiği günün öğle yemeği sonuna kadar Mareşal Liman Fon Sanders'e misafir kaldı.

Yemekten sonra mareşalın bürosuna geçtiler. Fon Sanders yüksek askerliğin bütün izzeti nefsiyle makamına oturdu. Ve karşısında yer almış olan Mustafa Kemal'e şu sözleri söyledi :

« — Çok bahtiyarım ki; bu mühim kuvvetin kumandasını sizin gibi; Arıburnu, ve Anafartalar'dan beri yakından tanıdığım bir yüksek Türk kumandanına bırakıyorum. »

Mareşal bu sözleri söylerken ayağa kalktı. Gözleri yaşarmıştı.

Mustafa Kemal bu göz yaşlarına iştirâk etmedi. O, kendisine tevdi olunan kumandanlığın makamını işgal için sandalyanın boşalmasına intizar ediyordu.

Bunun farkına varan mareşal derhal yerini Mustafa Kemal'e terketti. Şimdi Mustafa Kemal kumandanlık sandalyesinde, Liman Fon Sanders de onun karşısındadır.

Mustafa Kemal Mareşal'a hitaben : « Müsterih olunuz. Sizde hiçbir kusur ve kabahat düşünmüyorum. Kusur ve kabahatin büyüğü, sizi mensub olmadığınız bir milletin orduları başına getirenlerdedir. Şimdi siz belki feci akıbetlere duçar olacaksınız. Belki ben; yalnız ben değil, bütün Türk milleti aynı akıbetlere uğrıyacağız; fakat, ikimizin de müsterih ve müte -

selli olabileceğimiz bir nokta vardır; o da, felâketlerin müsebbibi, siz veya ben olmayışımızdır; mensub olduğumuz imparatorlukların başında ve idaresinde bulunanlardır . » mütaleasında bulunduğu zaman; Mustafa Kemal bir yıl evvel sadrazam Talât Paşa'ya; devlet ve milletin felâkete yuvarlanacağını bildirdiği raporunun tecellisini gördü. Ve o andan itibaren de, memleketin, milletin kurtuluş çarelerine bütün mevcudiyetiyle tevessül etti.

*

Kumandasını eline aldığı yıldırım ordularını, kendine hâs askerî celâdet ve bütün millî salâbetiyle idareye başladı.

Bu sıralarda; beklenilmeyen bir günde Mustafa Kemal, Sadrazam ve Harbiye Nazırı Ahmed İzzet Paşa'dan yıldırım ordularının dağıtılması için emir aldı. Ve bu emre şu cevabı verdi : « *Orduları dağıtalım, fakat unvanı muhafaza edelim... Müsaade edin; en ufak bir müfreze halinde dahi olsa; bu namla ben onun dahi kumandanlığıyla iktifa eyler ve vatanıma hizmet ederim.* »

Mustafa Kemal, bu teklifi ile henüz anlaşılması pek kolay olmıyan hakikî maksadını, anlayışlı zannettiği Sadrazama iyma etmek istiyordu, fakat Sadrazam maksadı anlıyamamış veya anlamak istememişti.

Sadrazam, Mustafa Kemal'e telgraf makinası başında şu vesâyada bulundu : « *Siz mağlûp devletimize karşı, bütün galip devletleri tekrar tahrik ve devletimizin temellerini tahrib mi etmek istiyorsunuz ?..* » Sadr. azam bu sözleriyle Mustafa Kemal'in yüksek ve ulvî hizmet gayesine sed çekiyordu.

Fakat hiçbir zaman görüşünde yanılmıyan Mustafa Kemal, samimî olarak gaflet gösteren Sadrazamı « *Paşa Hazretleri, siz bu zihniyette bulunduğça korkarım ki, çok geçmeden Sadrazamlık sandalyesinden düşman süngüleriyle kovulacaksınız !* » cevabını verdi ve muhabereyi kesti.

Mustafa Kemal'e gücünmüş ve onu itaatsizlikle, ve devletin başına yeni bir galle çıkaracak hareketlerde bulunmakla itham etmiş olan Sadrazam, bir müddet sonra onu tekrar makina başına çağırarak : « *Zatı devletleri bir an evvel İstanbul'u teşrif buyurmalısınız. Sizinle istişareye ihtiyacım var.* » niyazında bulundu.

*

Bu emir üzerine İstanbul'a gelindi. Sadrazam konağında ziyaret edilen Ahmet İzzet Paşa'nın karşısında, biri cepheden yeni gelmiş olan Mustafa Kemal, diğeri Dahiliye Nazırı Ali Fethi Bey bulunuyorlardı.

Sadrazam; telâşlı, ve heyecanlı gözüküyordu. Karşısında oturanlara : « *Zatı şâhâne bizi iskat edip Tevfik Paşa'yı Sadârete getirmek istiyor. Buna siz ne buyursunuz ?* » sualini irad etti.

Adana'da makina başında gafletten uyandırmak istediği Sadrazamı

istihfaf etmeği büyüklüğüne sığdıramıyan Mustafa Kemal : «Zatı şahâne kendiliğinden ne karar alabilir, ne de karar tatbik edebilir. Bana kalırsa makamınızda oturunuz. Bunu sizden çok rica ederim. Siz buna karar verdiğiniz dakikada zatı şahâne kararsız kalacaktır. » cevabını verdi.

Bunun nasıl ve kimin tarafından temin edileceğini soran Sadrazama, Mustafa Kemal : « Bunu evvelâ sizin kararınız temin eder ve müsaade buyurursanız ben de çalışırım » dedi.

*

Sadrazam İzzet Paşa; bu vaziyet karşısında yeni bir kabine heyeti düşündü. Ve bu kabinede Harbiye Nezaretini kabul etmesini Mustafa Kemal'den rica etti.

Muhatabını anlamaktan pek uzak olan Sadrazama Mustafa Kemal : « Paşam, müsaadenizle size geçmiş bir vakay; hatırlatayım: (Mukaddema ben Haleb'te ordu kumandanı iken padişaha doğrudan doğruya bir mektup yazarak zatı devletinizi Sadarete, bazı isimlerini verdiğim arkadaşları muhtelif nazırlık makamlarına, beni de Harbiye Nezaretine getirmesini teklif etmiştim. Padişah benim bu teklifim üzerine mi, yoksa, kendi ilhamı ile mi, her nedense sizi Sadarete, diğer arkadaşları da tavsiye ettiğim nezaretlere getirdi. Fakat beni Harbiye Nazırı yapmadı. Siz o münasebetle bana yazdığınız telgrafta « âtide badessulh iştirâki mesai etmemiz eltafı sübhaniyeden memuldür » demiştiniz. Ben de size şu cevabı vermiştim : « Ben bugüne kadar kimseden bir vazife dilenmedim. Bu defa Harbiye Nezaretini isteyişim, bu makamda tarihi vazifeler görebileceğimi tahmin ettiğim içindir. Yoksa, âtiyen Harbiye Nezaretinde zatı devletinizle teşriki mesai etmek çin, eltafı sübhaniyeyi dilenecek adamlardan değilim. Ve ben şüphe etmem ki bugünkü badireler geçtikten sonra; Harbiye Nezareti makamını işgale benden daha çok müstahak zevat memleketimizde mebzuldür. Ben, yalnız ve ancak tarihi bir vazife yapabilmek anında bu mevkiin salâhiyetini bana vermesini zatı şahânedan rica etmiştim.) İşte bu zatı şahâne bugün sizi iskat ediyor. »

Sadrazam çok mütevazi bir eda ile; aldanmışım dedi. Ve aldatılmış olduğunu anlattı. Yalnız aldatanların isimlerini vermemiştii.

*

Aynı günde Mustafa Kemal ömründe bir defa olsun ayak basmadığı Meclisi Mebusan'ın kapısından içeri giriyordu. Etrafını saran birçok mebus arkadaşları, ondan ne haber Kemal ? diye sordukça; Mustafa Kemal bunların herbirine ayrı ayrı izahat verebilmek imkânsızlığı karşısında, ve kendisinin teklifi ile büyük bir encümen odasına götürüldü. Orada bütün dikkatli dinleyicilere şu sözleri söylyüordu :

« — Arkadaşlar; siz memleketin güzide insanlarısınız; fakat âlemde

çeryan eden hâdiselerle temasınız ne derecededir, bunu bilmem. Ben cep-heden gelmiş bir kumandanım. İşittiğime göre, padişah kabineyi değiştiri-p; yerine Tevfik Paşa'nın riyasetinde yeni bir kabine getirmek istiyor-muş.. Bu doğru değildir. Böyle bir tebeddül, yalnız Harbrumumî'nin askerî mağlûbiyetiyle kalmaz. Fazla olarak galip devletlerin emirlerine körükö-rüne inkıyadımızı da gösterir ki, bu devletin kökünden silinmesine razı olmak demek olur.

Sizden rica ve istirhamım; buna muvafakat etmemenizdir. Kabine te-beddülü ya sizin rey vermenizle, yahut reylerinizin çalınmasıyla mümkün olabilir. Şüphesiz ki sizin gibi hamiyetli ve vatanperver mebuslardan böyle bir hareket sâdır olamaz. Bu husustaki celâdetinizle milletin kuvvet ve kudretini tecelli ettirmiş olursunuz. Size birşey yapamazlar; zatı şahâne de derhal size iltihak eder. »

*

Mustafa Kemal'in sözleri; salonu çınlatan alkışlarla ve « evet, böyle yapacağız ! » sesleriyle karşılandı.

Birkaç dakika sonra, Mustafa Kemal encümen odasında verilen kara-rın müsbet neticesini gözleriyle görmek ve kulaklarıyla işitmek için içtima salonunun bir locasına götürüldü.

Meclis reisi riyaset makamını işgal etmişti. Mebuslar yerlerinde. Nazırlar sandalyelerinde, Tevfik Paşa Şadrazam koltuğunda . . .

Celse açıldı. Müzakere başlamadan Tevfik Paşa cebinden çıkardığı bir kâğıdı Dahiliye Nazırına uzattı. Bu zat kürsüye çıkarak kâğıdı okudu. Bu kâğıd meclisin feshedildiğine dair olan iradeyi seniye idi.

Yarım saat evvel Mustafa Kemal'e heyecanlar ve alkışlarla söz vermiş olan mebuslar; hiçbir kelime bile söylemeden salonu terkederek çıktılar ! Gidiyorlardı. Nereye ?!. Bunu o günleri takip eden zaman ve hâdiseler göstermiştir.

Artık Mustafa Kemal için bir kabine meselesi ve bu kabinede müessir olmak düşüncesi kalmamıştı.

Şişli'deki evine çekilerek birgün tahakkuk edecek olan derin görüş - lerinin plânlarının düşüncesiyle meşguldü. Tek yaveri kalmış olmak şere-file müftehir olan ben, gündüz yanında idim. Birgün bana, Cevad dedi. « Bahriye Nazırı Avni Paşa'yı görmeliyim. Bunun için lâzımgelen teşeb-büste bulun. »

Mustafa Kemal'in bu mülâkattan maksadı şu idi : Damad Ferid Paşa kabinesine Bahriye Nazırı olarak girmiş bulunan Avni Paşa; Mustafa Kemal'in yıldırım ordusunda menzil müfettişi idi. Mustafa Kemal, bu adamı aczinden dolayı vazifesinden afetmişti. Şimdi böyle âciz bir kimsenin nasıl olup da nezaret makamına getirildiğini gözleriyle görmek istiyordu.

Temin edilen günde Mustafa Kemal yaveri Cevad Abbas'la Bahriye

Nezaretine gitti. Nazır Paşa ile konuşurken bir aralık bir sefertası geldi - rildi. Bu Nazır Paşa'nın evinden gönderilen öğle yemeği idi.

Nazır Paşa : « *Afedersiniz, hem konuşalım, hem ben yemeğimi yiye - yim.* » dedi, ve yemeğe oturdu. Nazır yemeğini yerken Mustafa Kemal kendisine şu sözleri söyledi : « *Sizi tebrik ederim. Devletin en büyük ma - kamlarından birini işgal etmiş bulunuyorsunuz. Sizin gibi yüksek adamlar, kıymetlerini gösterebilmek için ancak böyle yüksek mevkiiler ihraz etmek fırsatına nail olabilmelidirler. Gerçi ben, zatı devletinizi, başka vazifelerde görüp tanımıştım; fakat şimdi anlıyorum ki; kıymetinizi ölçebilmek için sizi bu makamda görmek lâzımmış.* »

Bahriye Nazırının koltukları kabarmıştı. Bu sözlerden pek hoşlandı. Mustafa Kemal'e teşekkür etti.

Avni Paşa bu ziyareti, çok geçmeden Mustafa Kemal'e Şişli'deki evinde iade etti. O gün her vakit olduğu gibi Mustafa Kemal benimle birlikte yemek yiyordu. Avni Paşa'nın geldiğini haber verdiler. Kalkıp Paşa'yı karşıladım ve çalışma odasına götürdüm. Biraz sonra Mustafa Kemal mi - safirine mü'lâki oldu. Avni Paşa çok telâşlı görünüyordu :

« — Paşam dedi, bizim kabinede Dahiliye Nazırı olan Mehmed Ali Bey; gayet kıymetli bir arkadaşımızdır. Ona sizden bahsetmiştim. Kendisi sizinle teşerrüf etmek pek arzu ediyor. Müsaade buyurursanız hemen ge - tireyim. »

Mustafa Kemal'in muvafakatı üzerine Avni Paşa çıkıp gitti ve biraz sonra Mehmed Ali Bey ile beraber geldiler.

Genç gibi görünen fakat hakikatte o kadar genç olmaması lâzımgelen bu, Mehmed Ali Beyin, kendisine mahsus bir bilgişliği vardı. Mehmed Ali Bey Mustafa Kemal'e sordu : « *Siz İttihad ve Terakkici misiniz ?* »

Mustafa Kemal : « *Ben İttihad ve Terakkici değilim; fakat İttihad ve Terakki'nin kuruluşunda ve esas gayesinde onunla beraberim* » dedi.

Mehmed Ali; o halde neden İttihad ve Terakki ile beraber çalışma - makta olduğunu sordu.

Mustafa Kemal, Enver Paşa'dan memnun olup olmadığı hakkında ceğini söyledi.

Mustafa Kemal; Enver Paşa'dan memnun olup olmadığı hakkında Mehmed Ali'nin sorduğu suale de şu cevabı verdi :

« — *Enver Paşa herhalde zamanının en kuvvetli bir adamı olmak lâ - zımgelir. Bunun aksini isbat edecek, elimizde, hiçbir vesika yoktur. Bilâkis kuvvetine delâlet edecek bir vesika vardır ki; o da Enver Paşa'ya mevkide iken kimsenin karşı gelememiş, ve ancak o memleketi terkettikten sonra bir takım insanların başlarını kaldırabilmiş olmasıdır. Böyle bir şahsın kuvvetli olmadığını söylemek lüzumsuz ve mânasız bir iddia sayılmaz mı ?*

Mehmed Ali tekrar sordu :

« — Paşa Hazretleri; bugün Enver Paşa ile tekrar teşriki mesai eder misiniz ? »

Mustafa Kemal : « Ha... dedi. Buna sarıh cevap vermeliyim. Ben öm - rümde ve askerlik hayatımda hiçbir zaman Enver Paşa ile yakından teşriki mesai etmedim ki; bundan sonra böyle bir iştirâk peşinde dolaşayım. »

« — Peki Paşa Hazretleri, bizimle teşriki mesai eder misiniz ? »

« — Niçin etmeyeyim.. Eğer siz memleketi bugün içine düşmüş olduğu bâdireden kurtarmağa azmetmiş insanlar iseniz . . .

Mehmed Ali ayrılmak üzere kalktı ve ertesi gün için, Mustafa Kemal'i Serkildoryan'da öğle yemeğine dâvet etti.

*

Mustafa Kemal; Bahriye Nazırı Avni Paşa'dan başka birinin yemekte bulunmamasını rica ederek dâveti kabul etti.

Ertesi gün Serkildoryan'ın yemek salonunda dört kişilik bir masa etrafında, Mustafa Kemal'in sağında Mehmed Ali, solunda Avni Paşa otur - dular. Mustafa Kemal'in karşısında yer boştu.

Mehmed Ali, salonun kapısının solunda oturmakta olan bir adamı gös - tererek : « Bu zat, posta ve telgraf müdürü umumisi Refik Halid Beydir, Gayet kıymetli bir arkadaşımızdır. Masamızda ihtiyat onun için bir yer hazırlamıştık. Müsaade buyurursanız, gelsin. » dedi.

Mustafa Kemal : « Henüz kendisini tanımadım. Şimdilik biz, bize ka - lalım. » mukabelesinde bulundu, ve bu suretle Refik Halid sofraya çağrı - rılmadı..

*

Birgün Mustafa Kemal'in Şişli'deki evine bir zat geldi. Bu Umum Jandarma Kumandanı Refet Paşa (İstanbul bîtaraf sayılavı) dır, konuşu - yorlardı. Refet Paşa bir aralık solonel bir ifade ile Mustafa Kemal'e : « Biz İstanbul'da yeni bir kabine teşkiline karar verdik. Kabineye Ferid Bey de (Varşova sefiri) dahildir. Bana Harbiye Nezaretini verdiler. Ar - kaadaşlardan Ferid Bey, bir Mustafa Kemal Paşa varmış, onu da aramız - alamaz mıyız ? diye sordu. Ben de, derhal feragati nefisle, evet vardır. Ve benim yerime onu Harbiye Nezaretine getirmek muvafık olur cevabını verdim. İşte size bunu tebşire geldim. » dedi.

Mustafa Kemal : « Çok enerjik bir teşebbüs... Sizi tebrik ederim. An - cak ben nazır olmak istemem. Sizin için mukarrer olan nezareti muhafaza etmenizi temenni ederim » le mukabelede bulundular.

*

Bugünlerden birinde Mustafa Kemal, çok evvelden tanıyıp takdir et - tiği erkânıharb miralay İsmet Bey'i (Başvekil İsmet İnönü) evine dâvet etti. Önlereine açtıkları bir Anadolu haritası üzerinde onunla beraber bir

takım meseleleri görüşüyordu. Ona hiç çekinmiyerek ve hiçbir şeyi gizle - miyerek bütün düşündüklerini açtı.

İsmet, Mustafa Kemal'in tasavvurlarını tamamiyle tasvib ediyordu. Bunu, başlanabilir bir iş buluyordu.

Bu mülâkat iki arkadaşın anlaşması için kâfi gelmişti.

Mustafa Kemal, İsmet'e : « *Hazır ol..* » dedi. İsmet, Mustafa Kemal'e « *Emrettiğin dakikada hazırım Paşam.* » cevabını verdi.

Bu bir namus sözü idi ve tarih bunun nasıl tutulduğunu isbat eden binbir hâdise ile doludur.

Devam eden günler arasında Refet Paşa, Mustafa Kemal'in Şişli'deki evine tekrar geldi. Aynı haritanın önünde... konuşmağa başladılar.

Mustafa Kemal, Refet Paşa'ya sordu : « *Sen ata binmeye meraklısın; birçok atların da var; ne düşünürsün ?..* »

Refet Paşa : « *Hatırıma öyle geliyor ki, Üsküdar'da atıma bineyim, ve hep ileriye gideyim.* » mütaleasında bulundu.

Mustafa Kemal; şu cevabı verdi : « *Sözlerînden memnun oldum. Eğer atına binip Anadolu içlerine girmek istiyorsan; ben birgün senin bu ar - zunu tatmin ederim.* »

Gene o günlerde idi ki, cephede ve kolordusunun başında bulunan kıymetli kumandanlarımızdan ve Mustafa Kemal'in sınıf arkadaşlarından Ali Fuad Paşa; fırsat bularak İstanbul'a geldi ve Mustafa Kemal'i ziyaret etti.

Mustafa Kemal; ona bütün düşündüklerini açtı. Ali Fuad Paşa bun - ları olduğu gibi kabul etti. Ve Mustafa Kemal'le münasebetini idame için İstanbul'da ve onun emrinde bir emir zabiti bırakarak vazifesi başına; iman dolu kanaatlerle döndü.

Bir aralık Tekirdağ kolordusu kumandanı Kâzım Karabekir Paşa'nın geldiği haberi verildi. Derhal kabul olundu.

Kâzım Karabekir Paşa yatağının başında; Mustafa Kemal ile konuş - mağa başladı. Erzurum kolordu kumandanlığına tayin edildiğini, bundan hiç memnun olmadığını, bu tebdilde haksızlık gördüğünü, ve Erzurum'a gitmek hevesinde bulunmadığını söyliyerek Mustafa Kemal'in mütaleasını soruyor, ve sözlerine şu cümleyi de ilâve ediyordu : « *Esasen Erzurum'da kolordu diye bir kuvvet de yoktur.* »

Yatağında doğrulan Mustafa Kemal, Karabekir'e : « *Erzurum'da orga - nize bir kolordu bırakılmamış olabilir. Fakat bizim bundan sonra iş görme - miz için lâzım olan asli unsur millettir, halktır. Ben size Erzurum'a git - meği bilhassa tavsiye ederim. Gidiniz ve orada halk teşkilâtı yapınız. Ya - kında benim size mülâki olmam muhakkaktır.* » cevabında bulundu. Kâzım Karabekir Paşa ayağa kalkarak selâm verdi ve : « *Baş üstüne efendim, em - rinizi ifa edeceğim.* » dedi. Ayrıldı ve vazifesine yollandı.

İstirâten arz edeyim ki; o gittikten sonra Ruşen Eşref Mustafa Kemal'e soruyordu : Bu kimdi ? . .

Mustafa Kemal : « Görmedin mi ?.. *Bana itaat eden, ve daima emrime amâde olduğunu söyleyen bir arkadaşı* » dedi. Ve bu suretle Ruşen Eşref'e Kâzım Karabekir Paşa'yı pek samimî bir arkadaşı tanıttı.

*

Yüksek salâbetli ahlâkiyle, metin karakteriyle düşmanlarına bile emniyet ve itimad telkin eden Mustafa Kemal maksad ve gayesine kavuşuyordu.

O; o zaman şark vilâyetleri sayılan ve Samsun'dan başlayıp şark ve cenubu şarkî hududlarında nihayet bulan ve memleketin dörtte birini teşkil eden vilâyetlerin üzerinde, halk, memur, asker kitlelerinin başına; İtilâf Devletlerinin tamamıyla inkiyadına girmiş bir devletin âleti olur zanniyle umumî müfettiş olarak gönderiliyordu.

*

Mustafa Kemal; Samsun'a hareket edeceği gün Yıldız'dan evine döndüğü sırada sabık Böhriye Nazırı Hüseyin Rauf Beyi kapısı önünde buldu. Rauf Bey ilk söz olarak şunları söyledi : « *Gitme Kemal; aldığım malûmata göre bineceğin vapuru Karadeniz'de batıracaklar.* »

Hüseyin Rauf Beyin malûmatı mevsuk, ve ifadesi samimî idi.

Mustafa Kemal'in; kafesından o anda şu düşünceler geçti : Gidersem tutacaklar... Gitmezsem ne olacak ? ! . Gene tutacaklar; hem daha kolaylıkla.. ve hapsedecekler.... Kimbilir neler yapacaklar ve fakat memleket ve millet ne olacak ?!....

Pek kısa bir an içinde; kapı eşiğinde kararını verdi : gidecekti ve Rauf Beye dönerek : «*Rauf, ben gideceğim. Senin de başın sıkışınca hemen bana iltihak et*» dedi ve iki arkadaş el sıkıştılar ve ayrıldılar.

Mustafa Kemal; yaveri, beraber sahile indi ve kendisini bekleyen bir motorla Kızkulesi açığına demirli bulunan Bandırmavapuru'na gitti.

*

Bandırma vapuru, İtilâf Devletlerinin koyduğu rejim icabı olarak Kızkulesi önünde muayene olunmak üzere tevkif edilmişti.

Vapura birtakım ecnebi zabıt ve neferleri girip çıktı.

Mustafa Kemal; vapurun hareketten alıkonulacağını sezerek kaptana şu emri verdi :

! « — *Bütün süratle Karadeniz'e !* »

Vapur kalktı. Boğaz geçildi. Karadeniz'in yüksek ve azgın dalgaları arasında ilerlemeğe başladı.

Vapur Karadeniz'e açıldıktan sonra; Mustafa Kemal bir aralık kaptanın yanına çıktı, ve vapurun takip ettiği yolu sordu.

Tam Efendi baba; deryadil bir kaptan; takip edeceği yolu; tahminle, kararlardan tesbit edeceğini söyledi. Çünkü; yeni memur olduğu vapurun pusulası bozuk; paraktesi yoktu ....

Bunun üzerine Mustafa Kemal; kaptana şu talimatı verdi : « *Sahile yakın bir rota çiz; ve hep buna göre vapuru yürüt !* »

Bu rota üzerinde hep sahil boyunca yol alan Bandırma vapuru; bin müşkülât ile ve bata, çıka üç günde Sinob'a varabildi.

Mustafa Kemal Sinob'ta karaya çıktı. Samsun'a kara tarikiyle gitmek için yol ve vasıta sordu. Aldığı cevap şu idi : Ne yol var ! Ne de vasıta !

Bunun üzerine Mustafa Kemal, bir avuç karargâh arkadaşlarına : « *Çocuklar ! dedi, daha bir gecelik tehlike var; onu da atlatabiliriz.* » ve tekrar vapura bindiler.

*

Dalgalar arasında yuvarlanarak nihayet 1919 senesi mayısının 19 uncu günü; Türk tarihinin bu en büyük kutsal günü, salı sabahı Samsun'a vardı.

Samsun'da ve samsunlular arasında, hür vatan parçasının bu hür çocukları arasında o tarihlerde itilâf askerleri ve mümessilleri vardı. Buna rağmen Mustafa Kemal'in ilk plânının tecelligâhı Samsun oldu. Çünkü daha fazla bekleyemezdi, vakit geçiyordu. İzmir'de, Aydın'da ve Ayvalık'da ve havalisinde türkler boğazlanıyordu.

Tarihi, hakikat ile beraber başlayan ve vaktiyle dünyanın dört bucağına medeniyet götüren asil bir milletin mahvına yürüyorlardı.

Güneş zengin şualarıyla vatan semasındaki karanlıkları yırtarken; sahile ilk adımını atan Musatfa Kemal; kendi idaresi ve salâhiyeti hududunu aşarak bütün Anadolu valilerine, belediye reislerine, ordu ve kolordu kumandanlarına; birkaç gün evvel Damad Ferid Paşa'nın ziyafetinden birlikte ayrılan Cevad Paşa'nın : « *Birşey yapacak mısın Kemal.* » sualine karşı : « *Evet yapacağım !* » sözünü yerine getiriyor ve bugünkü yüksek türk varlığının ilk temel taşlarını atmış oluyordu.

Sevgili Atatürk'ün, büyük ve zengin tarihinin ancak bir yaprağını teşkil eden sözlerim burada bitti.

Bu sözlerime son verirken, Büyük Dâhi Halâskâra uzun sağıklar ve bitmeyen muvaffakiyetleri candan dilerim.

İ N Ö N Ü

Yıldönümünde

İnönü anayurdun bir küçüklük köyüdür,
 Onun küçük adını iki savaş büyütür.
 İstiklâl harbindeki ilk zafer orda oldu,
 Düşmanı İnönü'nde yenmişti milli ordu.
 Düşman tekrar saldırdı, bu sefer daha çetin;
 Sarsılmadı imanı ordusuna milletin.
 Ölümden acı geldi esirlik türk oğluna,
 Türk döğüştü, vuruştı istiklâli uğruna.
 İkinci İnönü'nde yeni bir ün kazandı,
 Her nefer bu savaşta bir adsız kahramandı.
 Atatürk bu zaferi İnönü'ne kutlarken
 Bir sahife yolladı yarattığı tarihten,
 Bakın onda ne diyor, ne söylüyor dinleyin,
 Dinlerken başınızı saygıyla öne eğin :

- « Çok azdır sizin gibi böyle ağır bir işi
 « Başarmış kumandanlar ; araştırsak geçmişî.
 « Milletin istiklâli, hayatı, hepsi sizin
 « . Kumandan, zabıt, nefer - bütûn askerlernizin
 « Yurd seven yüreğine gönülden dayanıyor ;
 « Kumanda ettiğiniz orduya inanıyor,
 « Siz, orada yalnız düşmanı değil, Türkün
 « Ters bahtını yendiniz ; buna candan öğünün !..
 « Öğünün, şimdi vatan, düşman ellerindeki
 « Parçaları beraber, bir bütûn varlık gibi
 « Düşmanın anayurda saldıran azgın hırsı
 « En ücra yerinde de bu zaferi kutluyor,
 « Sizin kazandığınız bu savaşı mutluyor.
 « O kadar büyüktür ki bu zaferin mânası ;
 « Parça parça olmuştur, başını vura vura
 « Azminizin kırsılmaz yalçın kayalarına . . .
 « Adınızı tarihe fahr ile, şanla yazan,
 « Ve milleti şükranla kendinize bağlayan,

- « Bu benzersiz zaferi ben de tebrik ederken,
 « Söylemek isterim ki, durduğunuz tepeden
 « O size gösteriyor ünlü bir harp meydanı,
 « Ve yine gösteriyor ışık dolu yarını.
 « O yarın millet için, sizin için muhakkak,
 « Yükseklik güneşleri doğan bir ufk olacak ! »

İnönü Atatürk'e şu cevabı veriyor,
 Bu cevapla tarihin huzuruna giriyor :

- « Zulüm ve istibdadın en yırtıcı, en azgın
 « Hücumlarına karşı yapa yalnız ve şaşkın
 « Kalan milletimizin bütün maddî, manevî
 « Kuvvetlerini birden yüksek varlığındaki
 « Ateşle toplayan ve... harekete getiren,
 « Ona kendi ruhundan yepyeni bir ruh veren
 « Büyük Millet Meclisi yüce şanlı başkanı
 « Mustafa Kemal Paşa ! . .

İnönü'nde düşmanı

- « Yere seren askerler, zabıtlar ve onlarla
 « Omuz omuza gelip tâ avcı hatlarında,
 « Vuruşan kumandanlar namına melharetle
 « Arzı şükran ederim yüksek tebrikinize ! »

Bu cevap yurdu saran kara bulutu deldi,
 Metrestepe üstünden Çankaya'ya yükseldi.
 İnönü deyince ben bir vatan köşesini,
 Tarihe şanla geçen bir savaşın sesini,
 Ve üçüncü olarak bu vatan köşesinden
 Tarihe şanla geçen bu zaferin sesinden
 Ayrı bir şey olmayan insanı hatırlarım;
 Ona öz yüreğimden sevgilerimi yollarım.
 Böyle inanmışımdır: iki İnönü harbi
 Şimdi dinlediğiniz şu iki yazı gibi
 Yüce tarihimizden iki şerefli yaprak;
 Az olur onun için ne söylesek, ne yazsak ! . .

HASAN ALİ YÜCEL

IRAN EDEBİYATINDA ROMAN

Dr. ALİ NİHAD TARLAN

Tefrihatı Şeb : Gece Eglenceleri

Bu makalemizde yeni İran nesri - nin iki mühim üstadından biri olan **A k a y : M u h a m m e d M e s u d** (M. Dehatî) nin *Tefrihatı - Şeb* (*Gece eglenceleri*) adlı eserinden bahsedeceğiz. Bu eser İran edebiyatında hakikaten velvele koparmış bir roman'dır. Evvelâ bu roman hakkında ileri sürülen fikirleri hülâsaten yazalım :

Akay Cemal zade'nin fikri şudur :

" Tefrihatı şeb (gece eglenceleri) kitabı benim fikrimce İran'ın hakiki manzarasını en iyi aksettiren bir eserdir. "

" Tefrihatı şeb " in bir çok sahifelerinde vatanperverliğin ve memleketi merbutiyetin öyle kuvvetli ve aşikâr âlâmetleri vardır ki, muharririn İran toprağına, İranlıların kurtuluş ve saadetine ne kadar tam ve kuvvetli bir âlâka ile bağlı olduğunu bize gösterir. "

" M. Dehatî'nin kalemi bu eserin bazı noktalarında o derece hassas ve beşeriyetin gizli ve ince duygularının köşe bucagına nüfuz etmekte o derece mahir ve kadirdir ki, insan bu gibi mensur eserlerden mahrum olan bu günkü İran muhitinde, bu genç muharririn nasıl bu kudreti gösterdiğine hayret eder. "

Bundan evvelki makalemizde « Zibâ » adlı eserini mevzuubahs ettiği - miz *Mir Muhammed Hicazi* eser hakkında şu mütaleayı serdediyor :

" Tefrihatı şeb, yolunu kaybetmişlerin, biçarelerin karanlık ve korkunç yollarını aydınlatan, hayat yolunun tehlikelerini onlara gösteren parlak bir meşaledir. Bununla beraber öyle güzel ve tatlıdır ki her gönülden yer tutar. "

Ş a f a k gazetesi müdürü *Akay Mayil :*

" Tefrihatı şeb kitabı, muharrirlik, intikat, güzel üslup, ince görüş, edebî hassasiyet bakımlarından şah eserler arasında yer alan bir eserdir. "

Seyyid Kâzım Han İttihad'm fikri şöyle hülâsa edilebilir :

" Cemiyet, ferdler gibi mesut veya bedbâht olur. Bunların sebeplerini tayin içtimai hayat üzerinde çok müessir neticeler verir. Bu uğurda zahmet çeken müellifler, o milletin tarihini aydınlatmağa hizmet ederler. "

Victor Hügo yirmi seneyi mütecevaz bir zaman Parisin karanlık köşelerini tetkik etti. Her şeyi gözle gördü. Avam tabakasının duygularını bize bildiren avamî istilahları tanıdı. Neticede hoppa kadınları, sarhoş erkekleri, sahipsiz çocukları velhasıl cemiyetin zulüm gören bütün tabaka'sını anlatıp onun ruhunun derinliklerinden bir peygamber gibi bahseden *Sefiller* adlı eserini beşeriyet âlemine armağan etti. *Tefrihatı şeb* kitabı da serseri gençlerin çirkin ahlakını tenkit eden ve gece hayatlarının karanlık köşelerini ve fena neticelerini aydınlatan bir eserdir.

A k a y i Muhammed Han Mesut İran'da ilk defa içtimai derterini keşfe,

umumî yerlerin ve gezme yerlerinin - celiklerini açıkça bize göstermeye muvafak olan genç ve değerli muharrirlerimizden biridir. Bunun için « *Tefrihatı şeb* » münevver tabaka için değerli bir armağan avam, için de ibret alınacak bir ahlâk kitabıdır.

Abdülhüseyn Meykede diyor ki :

Tefrihatı şeb kitabı, eksik bir talim ve tedris usulünün fenalığı yüzünden ruhları boğulan mazlumların feryadıdır. Bu kitabın muharriri İran edebiyatında emsali görülmeyen bir maharetle cemiyetin yüzünden perdeyi kaldırmış ve bize İran hayatının bir kısmını en tatlı ve en hakiki bir tarzda göstermiştir. Hiç bir incec ressam hayatımızın bizi müteessir eden tablosunu bu kadar sade ve toplu bir halde resmedemez. »

Elbelâğ gazetesi bu eseri çok orijinal bulmaktadır.

Yukarıda sıraladığımız tenkitler eserinin yenilik taraftarları arasında ne derin alâka uyandırdığını bize gösterir. Buna mukabil *Tefrihatı-şeb*'in, gençleri ilim ve marifetten uzaklaştırarak, ahlâk fesadını yayan bir eser olduğunu iddia edenler de vardır.

İran romanı, bu gibi merhalelerden geçecektir. Aşağı yukarı her memlekette edebî mektepler; daima mücadeleler neticesinde teessüs eder. Yalnız şu iki mütearız noktainazar, İran romanının hangi merhalede bulunduğu yani henüz realizme karşı efkârı umumiyenin nasıl hazırlanmamış olduğunu bize açıkça bildiriyor. Bundan evvelki makalede de söylediğimiz gibi, bugünkü İran romanı tamamen millî ve içtimaidir. Kuvvetli eserler hep bu yoldadır. *Tefrihatı-şeb* eseri de İran cemiyetini

birkaç noktada hırpalıyor. Hakikaten o cemiyetin bugünkü ruhi haletini bize aynen gösteren bu eseri, içindeki mühim ve karakteristik parçaları alarak hülâsa ettikten sonra heyeti umumiyesi hakkında fikrimizi bildireceğiz.

Tefrihatı-şeb (Gece eğlentileri)

[Otel salonu pek kalabalıktı. Müşterilerin teneffüsleriyle karışan ağır bir duman, çok pis ve müteaffin bir hava vücude getiriyor. Halkın gü-rültüsü, konuşması arasında orkestranın sesi havada kulakları tırmalayan ihtirazlar yapıyordu. Her taraftan şerefe, âfiyet olsun sesleri işidiliyor, içki kadehleri dolup boşalıyordu. Raksa tahsis edilen küçük bir yerde birkaç kişi dans ile meşgul; aralarında başından göğsüne kadar Şampanze maymununa, göğsünden aşağısı da leyleğe benzeyen bir kadın gülünç sıçramalarla raksının son şaheserini arz ediyor.

Müşteriler arasında çirkin kelimeler, bayağı lâtifeler dönüp duruyor.

Hizmetkârlar, son derece bir kurnazlıkla boş şarap şişelerini kaldırıp dolularını getiriyorlar. Otelcinin masası üzerinden mütemadiyen para şı-kırtıları aksediyor. Şişman göbeği ve kısa boyu ile arka ayakları üstüne kalkmış bir ayıya benzeyen gazino müdürü derin bir neşe içinde. Birkaç zengin çocuğu ortada etrafa katır gibi çifteler savurarak fokstrot rak-sından diplomalı olduklarını gösteriyorlar. İhtiyar birkaç tüccar gözlerini açmışlar mütemadiyen gebedimlar gibi yutkunup duruyorlar.

Ben ve arkadaşım salonun bir köşesinde, masa başına oturmuş; elimiz çenemizde önümüzdeki şarap şişesini ve kotlet sahanını temaşa ile meşgûlüz. Yemeğin güzel kokusu şamme - mizi okşuyor, şarabın erguvan rengi ona karşı olan iştihamızı artırıyor.

Bizden az uzakta güzel bir kız fetan gözleri ve oynak hareketleriyle bir gencin nazarı dikkatini kendisine çekmeğe uğraşüyor, şeytanlıkla dolu gözlerini mânidar bir şekilde oynatarak tebessümler ediyor.

Cemiyet; zâhiren neşeli ve güzel, birbirlerine en samimi hareketler, en güzel sözlerle hitab ediyorlar. Canım, azizim sözleri nisan yağmuru gibi her tarafa yağıyor. Fakat aynı zamanda her biri, bu sözlerin cazibesi ile iğfal edilmiş birisini derhal do - landırıp sızdırmak için aç kurtlar gibi tetik üstünde . . .

Maddî medeniyetin doğurduğu bu çamur içinde dostluk, samimiyet, âlicenaplık velhasıl insanlığın bütün beğenilmiş hassaları tamamen erimiş; yerine iki yüzlülük, yüze gülücülük, çarlatanlık, hokkabazlık bütün şiddeti ile kaim olmuş.

Kadınlar son derece kurnazlıkla erkekleri aldatıp ceblerini boşaltmak istiyorlar; erkeklere de temellük ve yalancılıkla onların gözlerini boyayıp para sarfetmeden eğlenmeğe çalışıyorlar.

Herkesin hayatında garib bir deği -

şiklik olmuş: kadınlar felâket tufanları içinden insanı çekip kurtaran bir tahta parçası vazifesini görürken şimdi tehlikeli Soframahiler [1] gibi bir görümede insanı yakalayıp mahvediyorlar. Kadınlar daima bah - tiyarlık göklerinde uçan güzel me - leklere benzerdi. Şimdi insanı tazip eden zehirli haşerat gibi alçak ve hodkâm arzularını, iki yüzlülüğün zehirleriyle ruhu zehirliyor, cismi mahvediyorlar. Erkekler ki kadınların maddî ve manevî istinatgâhları, onların hayat ve haysiyetlerinin kuvvetli zahir ve hâmilleri idiler; şimdi onların hayatını mahv; şereflerini tahrip için bütün kuvvetleriyle çalışan bir canavar haline gelmişler.

Omuzuma bir el dokundu ve beni düşüncelerimden ayırdı. Baktım arkadaşım bir kadeh şarap uzatmış :

— Arkadaş, diyor, yine ne derinlere daldım ?

— Hiç dünya işlerini düşünüyorum.

— Al, yuvarla; dünyanın babasının mezarına . . .

— Şerefine.

— Kurban olayım.

— Âfiyet olsun !]

* * *

[— Fokstrot istiyoruz, imansız orkestra çal ! Fokstrot.

— Serseriler harsanik çalınız, mis - kinler neye raksetmiyorsunuz ?

— Rakkaseler çolak mı oldular ? Tango isteriz tango !

Henüz ilk kadehlerde bedmestlik

[1]Sofremahi, türkçeye yaygı balık diye tercüme olunabilir. Bu deniz canavarı imiş. Toprak renginde olduğu için

sahile çıkar yayılmış. Üzerine canlı olarak ne gelirse onu derhal derisi içine sarıp denize dalar ve orada yermiş.

başlamıştı. Gençlik kahramanlığının, muhit rezaletinin, mektep hamakati - nin birbirine karışmasından vücuda gelen gençler garib bir gürültü ko - parıyorlar. Yumruklar demirci çekici gibi masalara iniyor, onların güm güm öten akisleri havada dalgalanı - yor, ayaklar yere vuruluyor; yüzler parlamış, kaşlar çatılmış, gözler kan - lanmış, ağızlar köpürmüş, saçlar bir - birine karışmış, damarlar kabarmış, kanlar coşmuş, sarhoşların feryadı yu - karıdaki cümlelerle karışmış :

— Fokstrot istiyoruz !

Münasebetsiz şarkılar otelin ha - vasını parçalıyor, ahenksiz gürültü - ler pencereleri sarsıyor. Birkaç daki - ka evvel fattan gözlerle meydana hâkim olan kız, artık harekete gel - miş, gülüyor, rakediyorı güzelliğini teşhir ediyor. Kâh yay gibi iki dizi üstüne çöküp sür'atle dönüyor ve ayağa kalkıyor, kâh ayak parmakları üzerine basıp ahenkdar hareketler yapıyor, ellerini büküyor, parmak - larını büküp doğrultuyor; omuzunda dalgalanan zülüfleri etrafa güzel bir koku yayıyor.

İpekli gömleği altında memeleri su içinde yüzen balıklar gibi kıvrıl - danıyor. Onun insana ferah veren ve cana can katan titremesi bütün vücudunun zerrelere lezzetli duygu - lar uyandırıyor. Ruhunun derinlik - lerine nüfuz ediyor. Biraz evvel kö - tülülüğü ve melâneti hakkında birçok şeyler düşündüğüm bu vücut hissedil - yorum ki bir ânda mahiyetini deği - şirmiş; ruhumun kaçındığı bu alev şimdi bir nur menbar olmuş. Gayri ihtiyarı ona yaklaşmak, daima onun

kucağında kalmak istiyorum. İctimai pisliklerin akıp gittiği bir yer naza - rilerle baktığım bu otel sanki şeffaf bir göl olmuş ve ben bir yağmur damlası gibi ona karışıp erimek istiyorum.

Birkaç lâhaza maziye daldım. Genç - liğin köprüsünden geçip çocukluk çimenine vardım. Çocukluğun ruh veren nağmelerini işliyorum. Temiz sevginin güzelliğini, çocukluğun te - miz duygularını duyuyorum. Hayatın sonsuz lezzetleri tabiatın tavsif edi - lemez güzellikleri bütün kalbime nü - fuz etmiş; önümde sevinç ile dolu bir dünya, güzel ve mütebessim bir âlem var.

Biri baldırımı gıdıklıyor. Hafif bir hareketle bu kadar senelik yoldan geri dönüyor, kendime geliyorum. Bir de ne göreyim, kül renkli bir ke - di baldırırma pençesini takmış berrak gözlerle benden müsaade istiyor. Elbette kotlet onun mizacına naza - ran benim şairane fikirlerimden daha faydalı !

Benim mevhum olan bu bahtiyar ömrüm çok kısa idi. Bazı vecidli za - manlarımda oraya avdet ederim. Bu avdet, hapishaneden bağçeye açılan küçük bir penceredir ki derhal ka - panıverir.

Pis otel, kulak tırmalayan gürül - tüler, yalancılık, şarlatanlık ah! o, yine o. Menfur çehresini bana gös - terir ve siyah bir perde gibi kalbi - min üzerine iner, sevincimin nur - larını karartır. Gülüyorum ve kendi kendime söyleniyorum : « Dünyada insani sevindirecek şeyler çok var. Fakat yalnız sevinç ruhu benden selb edilmiş. »]

İki arkadaş, bir kavga arasında oradan çıkıp sarhoş sarhoş şehrin caddelerinde dolaşıyorlar. Mehtablı bir gece, caddeler boş, sarhoşlar ve dilencilerden başka kimse yok. [Sarhoşlar güllüyorlar, dilenciler ağlıyorlar. Onların delice kahaahaları, bunların ciğer yakan ağlamaları beşer cemiyetinin acı hakikatinden bir akıstır].

Güzel ve muhteşem bir gazinoya giriyorlar. Burada bedmestlik, kavga yok. Salon pek mükellef, fakat bu iki arkadaş, bu cemiyet içinde sütlüç içine karışmış nohud gibidirler. Kıyafetlerinden utanıyorlar, dönemiyorlar da. Ne ise arkadaşları pişkin. Yırtık paltolarını ve kirli serpuşlarını garsonla vestiyere gönderiyor.

[Yasemin ve diğerkuvvetli kokularla dolmuş olan havayı israf edersesine yutuyoruz, ve gayet incelikle yavaş yavaş burnumuzdan çıkarıyor, etrafa büyüklük adamlar gibi bakıyor, eşraf gibi vaziyet alıyoruz.

Fakat garson yaklaşınca yemek teklif eder korkusile fare gibi inceliyoruz. Konser yerinde bir piyano, iki keman, bir caz var. Dans eden erkeklerin, kadınların salonun muşambası üzerinde hışırtilar yapan ayak sesleri konserle ahenkdar bir ses vücude getiriyor.

Nihayet korktuğumuza uğradık. Çok şık bir genç gayet edibane bir şekilde önümüze dikildi :

— Ne arzu edersiniz ?

Arkadaşımınla bir nazar teati ederek göz işareti ile cebimizin perişan ha-

lini belki bininci defa hatırlıyoruz.

Arkadaşım yutkunarak :

— Neleriniz var ? dedi.

— Herşey . . .

— Meselâ : .

— Rakı, biftek, makarna, kotlet.

— Şimdi akşam yemeği lâzım değil, içkilerden ne var ?

— Viski, konyak, şampanya, bordo her türlü içki var.

— Çabuk iki fincan kahve getiriniz,

Garson istihfaf ve hakaretle bize bakıp uzaklaşıyor. Piyano çalan, alman şairi Şiller'in aşıkane kıtalarının farscaya tercümesini ahenkle okuyor :

« Kalbinizde bir güneşe malik olunuz. İsterse kar yağsın, tufan olsun. İsterse kesif bulutlar gök yüzünü kaplasın, yer yüzü felâketlerle olsun. Tatlı bir nağme ile aşk destanını terennüm ediniz. Ve iyi biliniz ki karanlık bulutlar geçip gittikten sonra güneş meydana çıkar ve siz arzularınıza irişirsiniz. »

Arkadaşım yumruğıle beni dürtüp söylüyor :

— Karşıda sağ tarafta ikinci masa, Oradaki gözlüklüye bak !

— Eyice gördüm.

— Sekiz sene evvel biraderi yüz bin lira ihtilâs edip sırta kadem bastı. Altı ay sonra Paris'den haberi geldi. O helâl ve temiz para ile Lâlezar [2] in en güzel mağazalarını bu biraderi namına tutmuş. Kendi Paris'de kardeşi burada altın madeninini yanına postu sermişler.

— O; kibirli adamı görüyor musun ?

— Evet, ne olmuş ?

[2] Tahran'ın birinci derecede caddesi. En güzel ve lüks dükkânlar ora-

dadır. Akşam piyasası yeridir. Beyoğunda doğru yol ne ise Tahran'da o dur.

— Bu geçen ramazanda kumardan on bin lira vurdu. O yanındaki de onun arkadaşı. Yedi sekiz bin lira da o kaldırdı.

— Öbür taraftakine bak !

— Güzel.

— Eskiden yakışıklı bir şeydi.. .... in kızını kandırdı. Foya meydana çıkınca kızın ailesi mecburî olarak kızını ona nikâh ettiler. Kendisine el emeği olarak bir on parça kadar da mülk verdiler. Şimdi kuş tüyü (kuğu kuşunun tüyü) üzerinde yuvarlanıyor (mesud, müreffeh).

— O yanındakine bak !

— Evet.

— Üç sene muntazaman hususî kurtular ve pudra, levanta etiketleri getiriyor ve Tibriz malmı Koti pudrası diye yarım düzunesini dört liraya satıyordu. Bu meşru yoldan kazanıp zengin oldu.

— Sol köşede o ayağa bak !

— Görüyorum.

— Birkaç sene evvel küçük bir memuriyete gitti. Gittiği zaman binecek bir eşiği dahi yoktu. Fakat elhamdülillâh ciddiyet ve liyakati sayesinde son sistem lüks bir otomobile sahib olarak döndü. Şimdi birkaç senedir Hazreti Süleyman sofrasının yanına oturmuş ne kadar yise bir türlü bitmiyor.

— Çok güzel, fakat bunlardan maksadın ne ?

— Sana daha güzel anlatayım. Bugün kurnazlık ve liyakat böyle şeylerdir. İyi anladın mı, yoksa anlatamadım mı ?

Sonra bu kötü şeyleri hatırladığın-

dan dolayı kalbinde hasıl olan ızdırab ateşini söndürmek için kahveyi bir hanilede yuvarladı.

Masanın altından potinin ucu ile topuğuma dokundu.

— Yine ne haber ?

— Masanın altından al.

— Neyi alayım ?

— Al anlarsın !

Elimi yavaşça ileri uzatıp kahve fincanını elinden alıyorum. Maksat anlaşıldı. Arkadaşımız bir miktar rakı koltuğunun altına sıkıştırmış; şimdi kahve fincanı ile gizlice onu alıyor. Bana da ikram ediyor. Zira eğer hariçten içki getirdiğimiz anlaşılırsa hem rezil oluruz, hem de belki kahveden koğuluruz. Burada içki pahalı. Şişesi üç liraya. Nasıl ki kahvenin miskali on beş kuruşa boğazdan aşağı gidiyor.

Birbiri arkasına içiyoruz. Ve çok çabuk körkütük olacağız.]

Bu debdebe ve ihtişam iki arkadaşı çok rahatsız ediyor. Bunlar ilk buldukları âdî gazinodan yüksek tahsil ve terbiyeleri dolayısıyla zevk almadıkları için buraya geliyorlar. Buradaki debdebe, kibir ve hotperestlik onları daha fena sıkıyor ve anlıyorlar ki insanları sınıflara ayıran meşguliyet, yaş, ahlâk ve malûmat farkları değil servettir. Aynı mektepte aynı sırada beraber okudukları, imtihanlarda birbirlerine kopye verdikleri halde şimdi kendilerini tanımayan zengin arkadaşları vardır. Bir mecliste tanımak mecburiyetinde kalsalar bile ancak kendi yüksekliklerini bir kere daha onlara duyurmak için selâm veriyorlar. Fakat tesadüfen bir

masada buluştukları ihtiyar orta halli bir tâcirle birden tanışıp saatlerce belki de senelerce birbirlerine gös- teriş yapmadan, gillüğüşsüz dostluk ve arkadaşlık ettikleri oluyor.

* * *

[Bir umumhaneye baş vuralım de- dik. Her insan ne kadar kendini ne - zaket derisi (perdesi) altında gizlese yine hayvanlık camiası içindedir. Ta- biatin muktezeyatına tâbidir : Uyku, mide, şehvet. Bunların elinden ken - dini kurtaramaz.

Biri dört görececek ve lakırdı söy - liyemeyecek derecede sarhoş olduğum - muz halde bir arabaya binip umum - hane mahallesine hareket ettik.

Arabacı türkçe bağırrıyor, atlar so - luyor. Atlar arabacıya, arabacı bize, biz hava ve hevesimize tâbi bu gece yarısı köpekler ve kedilerin bile yer - lerine çekildikleri bu zamanda gidi - yoruz.

Başımız gençlik sevdaları ile duman - lanmış, kalbimiz emellerle dolu. Lâ - kin elimizde ne var ? Hiç !

Bir karanlık mâzi, mübhem bir ist - tikbal, perişan bir hal, başka hiç, hiç, hiç !

Mahsusattan tamamen eli boş olan biz kendimize hak veriyor, bu zamana kadar bize tavsiye edilen maneviyata bir tekme atıp haysiyet, âr, insaniyet, necabet, izzeti nefis vesaire gibi şey - leri para, servet, makam, rütbe ve her türlü huzur ve rahat esbabına malik olanlara terk ediyoruz.

Her zaman bildircin ve keklik ye - mek imkânına malik olan bir kimse sıhhati namına hiçbir zaman şalgamı ihtiyar etmez.

Geceleri muntazaman bronz karyo - lalarda güzel, etli butlu kadınları ku - caklayıp memelerini ve koltuklarını gıdıklayanların; bizim hareketlerimizi tenkit edip, gençlerin rezaleti veya cemeyetin fesadı ahlâkı diye mırıl - danmağa hakları yoktur.

Bizim hareketlerimiz hakkında hü - küm verecek olanlar gençliğin bütün kuvvetlerine ve feveranlarına malik oldukları halde, yaşamak için lâzım olan her türlü vasıtalarından mahrum olanlardır.

Bir kimse ki haftalar belki aylar ve senelerce gençliğin insanı sarhoş eden tatlı çağına ayak bastığı halde, açlık fakru zaruret onun bir zevce intihap etmesine mani olur. Aynı zamanda gençliğin rüyası, hayat veren kadın ilâhesini melekûti bir sima ile onun kalbinin penceresinden gösterip bel kemiği sinirlerinin heyecanından a - mudu fıkarisini sarsar, ancak o niçin bu gece yarısı insanı boğan bu karan - lık içinde dizginimizi hayvanî ihti - rasların eline verip insanın adını ışı - tırmakla yüzünü buruşturduğu bir yere geldiğimizi anlar.

Gönlüm ne kadar istiyordu ki kula - ğımızı gevezeliklerinden hasta eden, bizi daima ayırayan, parlak fikir - lerini yüzümüze çarpan o hassas mu - harrirler, o bin bir dâvalı ıslahat isti - yenler, o saçmalayan müteassıplar bu - rada bulunsalardı da binlerce amele, usta, dükkân çırağı, ayda ancak yirmi lira maaş alabilen memur ve yersiz yurdsuz talebeyi onlara gösterip : « Ey dünyayı düzeltmek dâvasında o - lanlar ! Siz daha anlamamış veya anla - mak istememişsiniz ki fesad ağacını

kökünden koparmak için cehalet ve fakirliği ortadan kaldırmak lâzımdır. Siz bu yaşayan insanlar, bütün hayatı kuvvetlerine ve tabii meyelânlerine malik olan ve fakirliğin hücumu, cehaletin rehberliğiyle bu müteaffin si-pere sığınan bedbaht gençler için nas-ıl bir esaslı fikir ortaya attınız, han-gi iftihar edebilecek hizmette bulun-dunuz! » diye bağırarak istiyorum.

« — Baylar, eğer çok hovarda iseniz himmet ediniz, bunları ilim ve hünerli olarak hayata hazırlayınız, yaşama-ları esbabını temin ediniz, sonra eğer bunlardan bir tanesini bu vaziyette görürseniz diri diri yakınız, o zaman hakkınız vardır. »

***

Yolda üç arkadaşa daha tesadüf ediyorlar: Domates (Gocefrengi), Pe-ker (Alık), İskelet.

Bunlarla dost olmazlardı. Ve bun-ları adam hesabına koymazlardı. Fa-kat bedbahtlık bunları birbirlerine le-himlemişti. Bunlar ihtiyar ayyaş ve rind bir arkadaşa daha tesadüf edi-yorlar, bunun da lâkabı filozoftur.

[Pencere camları arkasından kır-mızı fanuslar bize göz ediyor. İki a-dımda bir, bir eve giriyoruz. Daha o-daya girer girmez pislik kokusu, lam-ba isisi, nefes kokusu, duman ve toz, in-sanı ürperten ve muhtarip eden kah-kahalar, fahişelerin gençlerle en müp-tezel kelimeleri, en çirkin cümleleri teati eden perişan sesleri, bizi kusa-cak bir hale getiriyor ve derhal ora-dan çıkıyoruz . . .]

[Bir evin önünde durduk. Goce -

frengi (Domates) kravatlarımızı çı-kartmamızı emrediyor ve « eğer bu kı-yafetle burada sizi görürlerse derhal itizar ederler, zira bunlar eski kurt-tur. Bilirler ki yakalık ve kravat ta-kanlar, ya talebe, ya memurdur. İki-sinde de kendileri için felâket mu-hakkaktır. Ve bunlardan para sız-maz » diyor.

Biz onu : « Biz yüzlerce berber çı-rağı, fırın tezgâhdarı, başçı (koyun başı pişiren) ustası biliyoruz ki bi-zim birçok reislerimizden daha şık gezerler, hattâ bir yamacının papiyon gözlük te taktığını bu iki gözümüzle gördük » diyerek susturduk.

Gocefrengi buranın eski müda-vimlerinden; hattâ bir de gözdesi var. Sesini biraz yükseltti. Bir de baktık ki bir kadın koşup geldi. Maymun gibi zıplayıp duruyor.

İskelet, kadını gördükten sonra bu-run deliklerini açıp kapayarak bize söylüyor :

— Daima orospuların en taponu bu ahmanın sevgilisidir [3].

Gocefrengi âmirane ve sert bir sesle :

— Efendimiz, ne buyurdunuz ?

Peker burnunu çekip cevap verdi :

— Size aid değil, her eşşekten bahs-edildiği zaman zâtı âlilerine rapor vermek mi icab eder ?

Hepimiz Gocefrengi'yi sinirlendir-mekten çekiniriz. Zira muhakkak ki arkadaşlarımızın hepsinden daha eşşek-tir. Lâkin ne olsa hepimizden daha ziyade eli ayağı tutar. Kendimizi bir az kastık. Onlar da karşımıza geldiler.

[1] İran'da sevgili kelimesi aynen kullanılıyor. Yalnız bu kelime bizde

olduğu gibi ekseriya maşuka değil, metres yerinde müstameldir.

Üç zira' mikdarı döşenmiş yeri bize bıraktılar. Göçfrengi bize izahat verdi :

— Bu, hususî odadır. Delili de bakın, yere halı döşenmiş, bir de yeni karyolası var.

Odanın etrafında çömelmiş birbirimize bakıyoruz.. Ne söyleyelim? Ne yapalım ? Esasen neye biz burada - yız ? Gençlik merhalelerinin en güzelinde yani yirmi ile otuz yaş arasında bulunan biz gençler niçin bir hayat evine, aile ve evlâda sahib olmayalım ? Niçin şimdi bizi zevcelerimizin sevgi dolu güzel bakışları okşamasın ? Niçin parmaklarımız çocuklarımızın sabah güneşinin altın ışıkları kadar güzel saçlarını karıştırmıyor ? Niçin çocuklarımızın tatlı kelimelere, lezzetli gülümsemelere karışan tatlı oynayışlarını, sıçrayışlarını, pervane gibi etrafımızda dölüp dolaşışlarını seyretmekten mahrum kalıyoruz ? Ve onların aşk ve muhabbet şebnemi ile dolu gonca dudaklarından ruhu okşayan « baba » kelimesini duymuyoruz? Niçin bizim malımız olan, bizi seven, kalbimize istinatgâh, hayatımıza ortak, saadet ve bahtiyarlığımızın menbaı olan bir kadının alnından öpmüyoruz ve o gülümsediği zaman dişlerinin parlak nuru karşısında bedbahtlıklarımızı, elem lerimizi, musibetlerimizi, mahrumiyetlerimizi unutuyoruz ?

Ah, damarlarımdaki kan coşuyor, kalbim göğsümü paralayıp çıkmak istiyor, ne yapılabilir ? Bir ağızdan şu şarkıyı söylüyoruz :

Ey gönül bir bakışla
Bizi harap eyledi
Gamzesile can yaktı
Kendinin haberi yok

Görümüz, âlem heyülâsını temaşa - ya yeni alıştırır, bir bebeğin müte - reddit adımlarıyla hayat caddesinde yürümeye başladığımız zaman; o zaman ki kuşların nağmeleri ve uçuşları her şeyden ziyade gözümüzü ve kulâğımızı meşgul ediyor, o zaman ki hayat ışıklarının ilk parıltısı bizim küçük boyumuz busumuzu okşuyor ve onun aydınlığı altında herşey bize güzel görünüyordu. O zaman ki karıncaların yuvalarının etrafında koşuşmaları, kertenkelelerin toprak içine, bahçelerin kenarlarına sinmeleri bizi hayret ve düşünceye sevk ediyor, altın renkli kelebeklerin daldan dala uçtuğuları, ve bizim de sevinçten parlayan gözlerle, masumane tebesümlemler altında kırmızı gül goncalarına benzeyen dudaklarımızla onların peşinden koştuğumuz günler bizim için herşey sevinç verici, herşey ferahlatıcı idi. Örümcek ağının karşısında tombul ellerimizi omuzlarımızın hizasına kaldırıp ağzımız hayretten açılmış, salyalarımız dudaklarımızdan eteğimize doğru akar, gözlerimiz hayret içinde örümceklerin uzun eğri bûğrü ayaklarını seyrederdik. Biz o vakit insanların ne derece eza verici, tamahkâr, kendini düşünen yırtıcı, aynı zamanda bedbaht ve biçare olduğunu bilmiyorduk. Yapraklar, güller, çiçekler, bulutlar, topraklar, otlar, uçan kuşlar, karıncalar, sinekler bütün bunlar bizi neşelendirmek, ferahlandırmak için kâfi idi.

Bunlardan başka bir şeye ihtiyacımız yoktu.

Güvercinlerin uçuşları bizi o kadar cezbederdi ki, güneşin can veren ışıklarının parıltıları altında saf suların, titrek otların kenarındaki yumuşak toprağa uzanmış; gözlerimizi saatlerce onlara diker biz de kanatlanıp, gök yüzünde yüzen bulutlar arasında güneşin tatlı ışığı boyunca onlarla beraber uçmak, tavsif olunamayacak kadar güzel âlemlerde taklalar atarak doluşmak isterdik.

İstikbal, sevinçli bir yüzle bizi kabul için kucaklarını açmıştı. Lâkin ona doğru yol almak ve ömrümüzün tabii seyrini devam ettirmek üzere iken, tamamen yanlış ve pis bir kayıdılar, talimat ve nizamata bataklığına düştük. Ey pis mektep, sana lânet olsun !.

***

[Gözüm çocukluk devrinin tablosunu temaşadan ayırdı ve bir kızın güzel ve ahenkdar hareketlerine daldı.

Çamur içinde uçan güzel bir kelebek) Bu kız dört yaşında, siyah saçlı, yeşil örtüden yapılmış pelerini melek kanatlarını andırıyor. Bu kız ortada oynuyor, keman kıyametler ko-parıyor. Gocefrengi kendine mahsus bir eda ile maymununu kucaklamış öpüşüyorlar.

Ev sahibi, bin bir eda ve tavırla gebe bir ayı gibi sallana sallana

[4] Yabani domuz gibi başını iki tarafa döndüremeyen bir hayvan Kafkasya'da *gol yabani* yerinde kullanılır.

aşağı indi. Gocefrengi o deveye benzeyen kalıp kıyafetine rağmen Tiflis köpeği gibi sıçrayıp onun elini sıktı. Bu ihtiyar kâftar [4] dilenci olsa Allah rızası için dahi ona rağbet etmez eline tükürürdü. Fakat şimdi altı tane erkek, altı tane genç, altı tane ben onun karşısında dikilmiş, onu istikbal için ağzımızı bir karış açıyoruz. Halbuki o bu çalım bizim sayemizde yapabiliyor. Yavaş yavaş birkaç tapon kadın daha gözükte. Üç dört parça bayat ekmek ve bir şişe içki ile bize sofraya becerdiler.

Kadınlar merhamet ve sevgi dolu bakışlarla bizi okşuyorlar. Fakat ev sahibi o korkunç ihtiyar kâftar bizi köpek yerine bile koymuyor. Az kalıyor küfürleri basacağız. Pis karı bir İngiliz lordundan daha kurumlu ! Artık arzumuza nail olacağız. Bu ihtiyar köpek eski kurtlardan. Senelerce burnu para kokusuna o kadar alışmış, bu yolda o kadar tecrübe görmüş ki bizi daha görür görmez cebelerimizin, kılık kıyafetimizden çok züğürt (güve yemişi) olduğunu anlamıştır.

Gocefrengi para nokta nazarından bizim çorbacımızdır. Koca ızbandud kundaktaki çocuk gibi karıya nâz ediyor. Kadının « sana kurban olayım » larını yutuyor ve yarın ona bir çift iskarpin hediye edeceğini vadediyor.

« Eğer biz akli başında biri olsak ve düşünsek halimiz haraptır. Birçok güzel ahlâklı ve tahsil görmüş genç-

Güya goceleleri insanları bir dostunun sesile çağırarak onu aldatır evden çıkarır götürür yemişi diye bir efsâne de vardır.

ler gördük ki düşünce düşünce, mahrumiyetler yüzünden intihar ettiler. Öyle ise biz niçin onların yolunu takip edip mezara doğru gidiyoruz ? Biz kendimizi yolumuzun üzerindeki bu aşağılık ve pis hayata âşına etmeğe çalışıyoruz. »

(Peker) e dönüp bağıcıyorum :

— Burası daire değil pezevenk herif; ne kendini kasmış oturuyorsun ? dök bakalım: (içki surahisini gösteriyorum). Bu arada Gocefrengi maymunu ile beraber dışarı çıkmış ayrı bir odaya gidiyor. Filozof ta acele arkasından koşup tenbih ediyor:

— Sıhhatin için lâzım olan tedbiri unutma !

Bu ıstılahlar bizim için alelâde ve gündelik sözler oldu. Hakikaten ne biçare ve bedbahtız ki aklıktan zehir yemeğe razı oluyoruz da zehir midemizde erimesin diye kapsol kullanıyoruz . . .

* * *

Hayır, biz hiçbir şeye yaramayız, hiçbir derde derman olmayız. Muhtetin ve yanlış terbiyenin zehirli havası içinde sararıp solan otlar gibi hayatın kudret ve neşesini kaybetmiş, mahvolmak üzereyiz. Biz cehil ve ahmaklık serpuşu altında neşvünema bulunmamış, çürüyüp dağılmak üzere bulunan çiçekleriz.

Kahramanlık, cesaret, sevinç, doğruluk ve hayat için elzem olan buna benzer herşeyi kaybetmişiz. Korkak, iradesiz, mütereddid, donmuş, pis insanlar olmuşuz. Bizi hayat kavgasına hazırladıkları yer olan mektepte bizden aldıkları ilk şey, ilk değerli geyher sevinç ruhu idi. (Ey saadet kim.

yası, ey hayat iksiri, yalnız senin için bütün mecazi mefhumlardan, bütün makulâtan sarfınazar edip velev kısa bir zaman için olsun çocukluğun sevinç dolu zamanını idrâk etmek istiyoruz).

Güneşin ilk ışıklarile beraber serçeler dallar üzerinde ötlüşmeğe başlarlar, kırlangıçlar uçuşurlar, bülbüller çilerler, biz de hilkat ve tabiat muktezası sevincimizin dalgalarını gülmelerimizle izhar ederdik. Asık surat, uğursuz bir kalıp kıyafet, bize menfur ve korkunç yüzünü gösterip ürküten bir sesle dedi :

— Gülmeğe yasak !

Bu şahıs bizim muallimimiz idi.

Birbirini takip eden birçok saatler kara tahtalar üzerinde susmuş ve hareketsiz oturuyor ve kulak tırmalayan sözleri dinliyorduk.

O boğuk ve sıkıntılı feza içinde gitgide nefret ve ızdırab kalbimize kök salıyordu.

Koşmak, oynamak, sıçramak istiyorduk. Lâkin onlar bizi sükûta, ve kara mecbur ettikleri gibi, geceleri de birçok vazifeler yazmağa, şifirler ezberlemeğe mahkûm ediyorlardı. Biz onların emrine itaat ede ede bir itiyat peyda ettik: korku. Zira onlardan korkuyorduk. Korku, korku, işte hayatı küreyvelerimizi felce uğratan, kahramanlık ve cesaret ruhunu bizde öldüren o katil zehir !

Seneler geçti. Bu tarzda hareketin ilerideki yaşayışımızı temin için itti. haz edildiğini, bu sertliğin mukaddes bir sertlik olduğunu kafamıza soktular. Yavaş yavaş muallimler nazarı -

mızda şekillerini değiştirdiler, onlara hürmetle bakmağa başladık. Zira onlar bizim inançlarımızın menbaı, bize hayat yolunu gösteren ehemmiyetli şahsiyetler olmuştı.

Yirmi sene böyle mahvoldu. Yüksek sınıflardan çıkıp hayat mektebine ayak bastık. İlk hamlede o kadar sersemledik ve şaşırдық ki çıldıracağız. Herşey altüst, herşey ters ve tamamen bizim tasavvurlarımızın aksine zuhur etti. Biz hayatı, hayatın hakikatinden daha büyük, daha temiz, daha yüksek, daha güzel tasavvur edip, yemeklere, evlere, bağlara, mağazalara hiç ehemmiyet vermemiş, muhayyilemizde *bin bir gece masalları*na benzeyen bir efsane âlemi, altın renkli bir dünya, tamamen mevhum bir hayat tersim edip mektep muhitinden böyle bir âleme geçeceğimizi düşünmüştük. Bu tasavvur bize nereden gelmişti :

— Yanlış tedrisattan !

Tekrar tekrar kendi kendimizden sormuştuk: eğer hayat yalnız bu binalardan, bu kazançlardan, bu sözlerden, halkın bu gündelik ve âdi işlerinden ibaret idi ise niçin sınıflarımızda, kitaplarımızda, muallimlerimizin müzahabelerinde bunlardan bir harf ile olsun bahsedilmemiştir? Nihayet bu neticeye irişmiştik: « Hayır bunların hepsi hayatın gölgesidir. Ve onun hakikati bunlardan daha yüksek, daha temiz ve daha mukaddestir.

Çabucak hatamızı anladık. Anladık ki hayat, boğaz, cınsî münasebet, ve hırkadan ibarettir ve yaşamak için vasıta da bu sanatlar, bu kazançlar,

bu ticaretler, bu demircilik ve kunduracılıklardır.

Çok çabuk anladık ki, bizi tamam yirmi sene tâzib ettikleri o darülâceze de, o gülünç sirkte bizden daha zavallı bir avuç biçarenin terbiyesi altında bulunmuşuz. Mektep sahibleri müdür, kötürümler: muallim, remiciler: müfettiş, cami kapılarındaki arzıhalciler de kitaplarımızın müellifi imişler. Çok çabuk anladık ki :

Birçok geceler, şiirlerini ezberlemek, yazdıkları bahisleri anlamak için canımızı çıkardığımız o şairler, filozoflar, edibler hayat meydanında bizden daha çok âciz, daha çok bedbaht daha aç imişler.

Çok çabuk anladık ki, bizim romantik akidemize göre bir solucan kadar değeri olmayan bir yahudi barsak satıcı, zenginliği yüzünden cemiyet nazarında bizden, belki de hocalarımızdan ve mürebberlerimizden daha ziyade kıymetlidir.

Çok çabuk anladık ki, hayatımız bahasına ezberlediğimiz bütün o cebir meseleleri, hendese dâvaları, fiil tasrifleri, hayiz ve nifas meseleleri, tarih seneleri, coğrafya müzaharafatı bir kere bile karnımızı doyurmağa muktedir değillerdir.

Çok çabuk anladık ki, küçüklükte haylazlıkla meşgul olup sonra aşçılar yanında yamaklık edenler otel sahibi, marangoz çırakları marangoz ustası, rençber, mimar başı, iğne makara satanlar büyük tüccar oldular.

Hayatın acı hakikati ilk defa gözümüzün önünde tam mânasile tecelli etti : Para kazanmak lâzım, ev sahibi

olmak lâzım, yemek lâzım, giyinmek lâzım . . .

Fakat biz, bu gevşek sinirlerle, bu çürümüş, yorulmuş beyinle, büyük bir hezimet neticesinde hasıl olan bu şiddetli yeis ile kendimizi işe verebilir miyiz ?

Geçmiş zamandan sarfınazar edip yeniden bir hayat yolu aramağı düşünmiyelim, bir kunduracı dükkânının kapısında boynumuzu büküp : « Biz yirmi senelik ömrümüzü altı ay sonra unuttuğumuz bir şeyleri öğrenmeğe sarfetmiş adamları. Bunlardan eğer bir şeyler kalmış ise on paralık bile kıymeti yoktur. Bu yirmi sene zarfında bize lâakal bir küçük sanat öğretmediler ki bugün bu boş balâpervazlıkları, tasavvurları bir tarafa bırakıp o küçük sanat ile hayatımızı kazanalım. Geliniz Allah rızası için siz bizi çıraklığa kabul ediniz de bu açlıktan kurtulalım » dememiz lâzımdır.

Hayır, biz tenbelliğe alışmış insanlarız. Kendimize rahat bir iş tedarik etmeliyiz. Mektep tenbelhanesinden hükümet daireleri tenbelhanesine nakletmekten başka çare yoktur.

Fakat yazık ki oraya da intisap yolu kapalıdır. Artık zarurî olarak feriyad etmemiz lâzımdır :

Ey pis mektep, lânet olsun sana !]

Orada bitlenen (İskelet) epiy güriütlü çıkarıyor. Gocefrenği ise bağırıyor :

[— Muhallebi çocukları, nane mollalar, bir bit bu kadar uzatılmaz. Ya bel soğukluğuna ve frengiye yakalanırsanız ne yapacaksınız ?

Filozof, bu sözlere çok alışkın olduğu halde, bel kemiği fıkralarında pis bir titreme duydu ve binlerce meflûç, kör, sağır, çolak, gözlerimizin önünde canlandı.

Yüzleri frengiden değişmiş, burunları bu yeyici hastalıktan düşüp o iğrenç, korkunç delikten yan dişleri sırtan insanlarla dolu hastahaneleri düşündüm. Babalarının, analarının bilgisizlikleri yüzünden insan şeklinden çıkmış eğri büğrü ayakları, koca ve korkunç kafaları, nursuz gözleriyle ızdırab içinde yuvarlanan, insanlığın bu sefaletine ve şekavetine lânetler eden çocuklar görüyorum.]

Bu sefalet manzaralarını gösterdikten sonra mektep talebesinin bu fena hastalıklara tutulduklarını anlatan müellif diyor ki :

[Belki onların mürebbileri, bu felâketli hastalıkların mazarratlarından ve vahim âkibetlerinden bahsederlerse onların melekler âlemine mensup olan ahlâklarını bozacaklarını yahut fikirlerinin, midelerini cebrin iki meçhullü muadelelerini hazmetmekten geri bırakacaklarını zannediyorlar. Yahut ta bu gibi işlere pek az ehemmiyet veren evliyayı umur belki Allah bu mikropları birkaç asır içinde beşer nelerinden tamamen ortadan kaldırıp bu iki ayaklı cinsin cinayetlerine nihayet vermek ve gökü, yeri, hayvanları, nebatları onun şerrinden kurtarmak için mahsus yaratıp yer yüzüne göndermiştir fikrindedirler. İş bu tarzda telâkki edilirse elbette bu hastalıkların yayılmasına mani olmak Allahın takdirine muhalif hareket olacaktır.

Etrafımız boş, yiyecek te yok ki onunla biraz vakit geçirelim. Hattâ yanımızda kadın vardı diye yemin edersek, yeminimizin doğru olması için o ihtiyar ifritin bile yanımıza gelmesine razıyız. Ama o bir takım müşterilerle para kavgasında, ihtiyar, dişsiz ağzından çıkan sesi, kulaklarımızı sağır edecek.]

Buna çare bulmak üzere kadını nazarı dikkatlerini celbe karar veriyorlar. Ve maskeler takıp maymun oynatıyorlar. İskelet maymun rolündedir. İskelet'in asıl ismi Cihan-gir'dir. Bir genç talebe iken ev sahibinin kızını seviyor. Kızı almak için tahsilini bitirmek lâzım. Fakat pederinin vefatı onun istikbalini mahvediyor. Kızı almak için para kazanmak lâzım. Namuskârane fakat tahammül-fersa bir surette çalışıyor. Para kazanmak pek güç. Karşılarında bir mirasyedi genç onun sevgilisini kandırıyor. Nihayet namusunu mahvettikten sonra terkediyor. O kız, umu-haneyeye düşüyor. Bu gece İskelet; umu-mhanede o kızla karşılaşmıştır. Bu kızcağızı mahveden genç'in liyakatı babasının zenginliğidir.

[Hamallığa dahi lâyük olmayan ve ahlâki cürümler dolayısıyla eğer insan cezalandırılırsa darağâcına gidecek derecede ahlâksız olan bir genç, bir milyoner çocuğu olduğundan dolayı her istediğine nail olsun ve binlerce şerefli, malûmatlı, necib, fazıl insanlar, onun hayatına grpta etsinler, niçin, niçin ?

Eğer dünya nimeti insanların liyakat ve istidadına göre taksim edilmiş ise o liyakatlılar arasında bunaların

ne işi var ? Eğer bunlar yalnız tesadüf ve körükürüne bir kaza ve kader mahsulü ise, bu kadar filozofların bu adaletsizliği tadil ve ıslah için meydana attıkları fikirler, insan aklının vücuda getirdiği şaheser kanunlar buna biraz olsun mani olabilmemiş midir ?]

İskelet'in sevgilisi ile bu karşılaşması, arkadaşlar arasında izdivaç meselesinin münakaşasına sebebiyet veriyor. Kimi izdivacı lehinde, kimi aleyhindedir.

[Beşerin ferdi ve içtimai felâketlerinin mihveri bu meseleden neşet ediyor. Hırsızlıklar, cinayetler, rezaletler, dilencilikler, intiharlar, şerifsizlikler, namussuzluklar böyle düşünüp taşınmadan evlâd yetiştirmenin kötü neticeleridir.

Evlâdlarını talim ve terbiyeye, onun istikbalini temine muktedir olmayanların evlâd sahibi olmaları bir cinayettir.

Harbler, zulümler, müstemlece yapmak arzuları, kan dökmeler, hep nüfusun çoğalmasından ileri gelmiştir. Onları yaşatabilmek için garib bahaneler icad edip diğerinin toprağını servetini yağma için muharebeye giriyorlar. İnsaniyet bu kötülüklerden kurtulmak isterse nüfus meselesine fazla ehemmiyet vermesi, terbiyeli, sıhhatli, bahtiyar bir nesil vücuda getirmeli. Yoksa vahşi kurt gibi birbirinin kanına susamış bu canavarlar dünyayı facialarla dolu bir mezbahaya, bir trajedi sahnesine çevireceklerdir. Devlet bu işe vaziyet etmeli. Belediye; serseri, aç, hasta ço-

cukları toplayıp babalarını çağırması ve :

— Böyle alil, bedbaht, aç çocuklar dünyaya getirmekten maksadınız nedir? Bu cinayeti neden irtikâp ettiniz? Biz cemiyetin hukuk ve asayişini muhafaza için bunlara bakacağız. Çünkü aksi takdirde cemiyete birkaç sene sonra bir sürü dilenci, hasta, hırsız, cani iltihak edecektir. Fakat bundan sonra hükûmete sıhhat raporu, ve babalık vazifesini ifa edecek bir servete sahip olduğunuzu ispat eder bir vesika gösterip te evlâd yetiştirmek müsaadesini almadan baba olmağa hakkınız yoktur demelidir.

Vakit çok çok gecikmiştir. Horoslar ötüyor. İhtiyar umumhaneci bu arkadaşlardan çok para istemektedir.

[Ona o kadar anlatmak istedik, eğer paramız olsaydı burada ne işimiz

vardı. Sokaklarda sizin gibiler az mı? Gece yaralarına kadar meydan kenarlarında, kaldırımlarda müşteri peşinde koşanlar sizden başka mıdır? Bizim eğer paramız olsaydı onlara takılıp giderdik de bu pis yerde hırsızlarla, hoşafçılarla haşır neşir olmazdık. Fakat kadın dinlemiyor.]

Nihayet kadını, parayı vereceğiz diye kapı önüne indiriyorlar. Goce frengi birden üstüne atılıp ağzını tıkrıyor. Cebinden anahtarı çıkarıp kapıyı açıyorlar ve Avrupa usulü selâm vererek çıkıyorlar. Yalnız Gocefrenge :

— Ümit ederim ki bizi affedersiniz. diyerek, kadının buruşuk gerdanından öpüyor ve çabuk açılmasını diye kapıyı dışardan kilidliyor, kaçıyorlar.

— *Bitmedi* —

Orta zaman Türk - İslâm dünyasında

HUKUK MESLEKLERİ

Prof. A. Mez.

İslâm hukuku tarihi binasının en mühim hudud taşı 4/10 uncu asırda konmuştur. Kur'an ve ananenin şahsî dirayete tevdi edilen şerh ve tefsiri demek olan âli hukuk (içtihat mutlak) o tarihte ortadan kalkmıştır [1]; ibdâ zamanı nihayet bularak eski üstadlar hatadan salim şahsiyetler olarak aızze sırasına geçti; yalnız fakih bazı ufak işlerde şahsî hükmünü verebiliyordu; din muharrirlerini dinî meslek şefleri imamlar takip etti. Fakat bu yalnız İslâm gözlüğü ile görülmüştür; hakikatte ise burada da diğer sahalarda olduğu gibi aynı şey meydana çıktı, başlıca hâdisse İslâmiyetten evvelki hukukî mefhumların kabul edilmesi ve eski grek - romen nazariyelerinin yeniden canlanması oldu. Bu nazariyeler fukaha tarafından teşkil edildi ki bunların karşısında hayatı Allah ve Muhammed'in kelâmına göre ölçen *ashâbî hadîth* bulunuyordu. Eski mektep öyle kolay kolay dâvasından vaz geçmek istemiyordu. Bunlar pek mühim iki vilâyet olan Persis ile Suriye'de ve bundan başka da Sind'de vaziyete hâkim buldukları gibi Medine'de de birçok taraftarlara malik bulunuyorlardı [2]. Bunların arasında en mühim *Hanbalî*'ler, *Auzâ'î*'ler ve *Thaurî*'ler idi [3]. Sonraki zamanı karşı en esaslı ayrılığı teşkil eden *Hanbalî*'ler o zamanlarda fukahadan olarak kabul olunmadılar. 306/918 senesinde dilde dolaşan hukuk meslekleri şunlardı : *Şâfî'î*, *Mâleki*, *Sufjan eth-thaurî*, *Hanefî* ve *Dâ'ûdî* [4]. Asrın sonunda ise şu meslekler vardı : *Hânefî*, *Mâleki*, *Şafe'î* ve *Dâ'ûdî* [5]. Her iki meslek grupları arasında *Hanbalî*'ler yoktu. *Tabarî* (vefatı 310-933) kitabında fukaha mesleklerinin ihtilâflarına aîd bahiste *A h m e d İ b n H a n b a l ' ı* asla zikretmiyerek onun fukahadan olmayıp sadece bir râvî [6] olduğunu söylediği için kabrini yakmaşlardı. *Hanbalî*'lerin fukahadan oldukları keyfiyeti ancak pek sonraları tasdik edilmiştir [7]. Diğer anane meslekleri ise tutunamadılar. Daha 3/9 uncu asırda *Mâleki*'ler İspanya'yı *Auzâ'î*'lerin elinden aldılar [8]. 347/958 de ölen Şam Kadısı bir

1) *Goldzieher*, SWA, 73, S. 552.2) *Snouck Hurgronje*, RHR 37, S. 176.3) *Muq.*, 179, 395, 439, 481.4) *Fihrist*, S. 225 ff; *Muq.* 37.5) *es-Sukhî*, II, 307.6) *Muq.*, S. 37.7) *İbn al-Cauzi Muntazam* sub anno 310 *Sabit İbn Sina'n'a* göre; *İbn al-Athir* VIII, 98 *Misk'e* göre; *Wüstenfeld* AGGW 37, Nr. 80.8) *Gasâlî'ye* göre; 500 / 1107 de (*Kern, Tabarî'nin İhtilâf'ı*, S.14.)

Auzâ'i idi; bunların Şam'daki Camii Kebir'de bir mektepleri vardı [9]. Bunların artık bir muvaffakiyete ulaşamamalarının sebebi olarak *Muqaddasî* mıntakalarının çok aykırı bir yerde olduğunu söyleyerek « Hac yolu üzerinde olsaydı, şark ve garb onun hissesine düşerdi » diyor [10]. Vaktile meselâ İsfehan'da hükmetmiş olan Sufjân eth - thauri mesleği ni, *Muqaddasî* kökü kuruyan meslekler arasında sayıyor [11]. Bağdad - da Mansur camiiinde nazariyesine aid ahkâmî vazeden son fakih 405/1014 senesinde öldü. [12].

Her ne kadar 3/9 uncu asrın başında rivayete nazaran 500 kadar hukuk meslekleri kalkmış ise de [13] sair zamanlarda da herşey yolunda cereyan etti. İsfehanlı *Dâ'ûd* (vefatı 270/883) mühim olan *Zâhiri* mesleğini tesis etti. Bu mesleğin şarkta en münkeşif olduğu zaman 4/10 uncu asır idi; İran'da pek muteber zevat bu mesleğe sâlik bulunuyordu [14] ve hattâ Persis'de memlekete hâkim bulunan 'A d u d e d d a u l â h bu mesleğe sâlik bulunduğu için kadı ve diğer hukuk müntesibinini âzil ve nasbediyordu [15]. Bu mezheb en ziyade imam Şafi'i tarafından eski ananeler ile yeni fıkıh arasında vaki uyuşmaya muhalif bulunuyordu [16]. Her müfrit hareket gibi bu mezheb de tenvirkâr bir tesir yaptı. Takıbettiği tama miyle ananeye sadık kalmak düsturu ilmi bir düstur olduğundan fıkıhın bir ilim olmadığını idrâk etmek mecburiyetinde kalmıştı. Açık metodu en büyük tesirini tarihi-filolojik sahada yaptı. *Muqaddasî*'ye göre *Zâhiri*'lerin başlıca vasıfları : gurur, şiddet, hazır cevablık ve refahtır [17]. Müverrih *Tabarî*'de (vefatı 310/933) ayrı bir hukukî meslek kurduğundan sofiler ölümünden birçok aylar sonra da mezarında dua etmek üzere yattığı yere gittiler [18]. *Tabarî*'nin dostu olan *İbn Şacarah* (vefatı doksan yaşında olarak 350/961) başlı başına hareket etmenin yolunu araştırarak hiçbir mesleğe sâlik olmadı. Buna rağmen kadı olabilmesi şarkta vaziyetin henüz tekarrür etmemiş olduğunu göstermektedir [19]. Eski Kahire'nin şafil olan kadısı *İbn Harbawaihi* (vefatı yüz yaşından fazla olduğu halde 319/931) kendi ortaya koyduğu hukuk ile âmil

9) Tarih rakamları için bakın: Fagnan, Homenaje a Don Fr. Codera, Zaragoza, 1904, S. 108.

10) *Abulmahasin*, II, 347.

11) *Muq.*, 179.

12) S. 144.

13) S. 37, 395.

14) *İbn Tagribirdî* ed. Popper, S. 126.

15) *Kern*'de *Umdat al' arifin*, *Tabarî*'nin *İhtilâfı*, S. 14. an'ananın birçok vuzulsuzluklarından dolayı râviler kafilesi çok karışıktır.

16) Goldzieher, *Zahiri*'ler, S. 110.

17) *Muq.*, S. 439.

18) *Chwârezmî*, *Mafihât al ulum*, S. 8.

19) S. 41.

oldu; « eğer bunu bir başkası yapmış olsaydı, bu hareketi katiiyen sükût ile geçiştirilemezdi, fakat ona bu hareketi hoş gördüler [20] ».

Başlıca dört esaslı meslek o zamanlar hükümlerle oldukları yerlerde mukavemet ettiler ki bugün de şiiiliği kabul eden memleketler müstesna olarak aynı yerlerde hâkimdirler. Hanbali'ler ancak 4/10 da Babilonya hududlarını aştılar. Ezcümle bugünün en mühim mesleği olan şafilik bugünkü mevkiini işgal etti, onun başlıca karargâhını Mekke ile Medinah teşkil etti [22]. « Şâfiliğin çıkışından bugüne kadar mukaddes memleketlerde hâkim, vaiz ve reis makamları şâfiliğin elindedir. 563 senedenberi onlar amcazadeleri Muhammed ibn İdris (eş-Şâfî) tarzında olarak Allahın gönderdiği peygamberin camiinde vazetmektedirler ve o (peygamber) orada hazır, görür ve işidir bu mesleğin hak olduğunun bu en vazih delilini teşkil eder [23] ». Bu mesleğin sâlikleri Babilonya'da azdı; orada fukaha ve kadılar ekseriya Hanefi idiler [24]. Yalnız 338/949 senesinde Babilonya'nın baş kadılığına bir şafilî nasbedilmişti [25]. Şarkta Hânefilere karşı daha büyük bir muvaffakiyetle karşı koydular [26]. Asıl merkezleri Suriye ve Mısır'da idi. Abû Zur'ah (vefatı 302/914) hem Şam'ın hem de Mısır hükümet merkezinin ilk şafilî kadısı idi ve Suriye'deki halefi ise şafilîliğe sadık kalmıştı [27]. Bunların Mısır'da rakipleri Mâlekî'lerdi ki 2/8 inci asrın ortasındanberi orada vaziyete hâkim bulunuyorlardı. 326/938 senesinde şafilî ve mâlekîlerin Fostât'ın baş camiinde on beşer daireleri vardı; Hanefî'lerin ise yalnız üç dairesi vardı [28]. Muqaddasi'nin zamanında İbn Tûlûn Camii'nin imamı olarak ilk defa bir şafilî tayin edilmişti; halbuki daha evvel bu vazifeyi görenler hep mâlekî idiler; maamafih daha halâ fükhanın ekserisi bu sonuncu mesleğe mensup idiler [29]. Mâlekî'lerden olan İmâm en-Na'âlî (vefatı 380/990) etrafında toplanan dinleyiciler camiin sütunlarından 17 sini çeviriyordu [30]; bu sebepten dolayı Fatimî hükümeti bilhassa mâlekî'lere karşı çok sert davra-

20) *Wüstenfeld*, AGGW. 37, Nr. 80. *Ibn Tagribirdî* ed. Popper 410-1019 da ölen bir fakihden bahseder ki Tabari'nin meslekine salıktı; sub anno 410. 347/958 de ölen Mısır kadısı *al-Charibî'nin Tabari'ye* karşı bir tenkidi vardır (*Kindî'ye* zeyl ad Guest, S. 577).

21) *Yâkût İrşâd*, II, 18'

22) *Kindî* ed. Guest, S. 528; es Subki, *Tabaqât*, II, 303.

23) *Sujûtî*, *Husn al-muhâdarah*, I, S. 228.

24) *Ohwârezmi*, *Rasâ'il*, S. 63, Muq. bundan bahsetmiyor.

25) Es-Subki, *Tabaqât*, I, 174.

26) Muq., S. 127.

27) es-Subki, II, 244.

28) Saltanatın en şimalinde bulunan Şa'a Hanefî nazariyeleri 365/978 de ölen bir âlim tarafından sukukdu *Sujûtî de interpretibus Corani ed Meursinge*, S. 36) Kirman'da zaten ekseriyette idi (Muq. S. 482).

29) *Kindî* ed Guest, S. 519; es-Subki, II, 174; *Sujûtî*, *Husn al-Muhâdarah*, I, S. 186.

30) *Ibn Sa'id ed. Tailquist*, S. 29.

niyorlardı; 381/989 senesinde Kahire'de kamçılandıktan sonra sokaklarda teşhir edilmiş ve teşhire sebep olarak Malekin *Muwatta'sının* nezdinde bulunduğ u söylenmişti [31]. Fatimi'ler ortadan kalktıktan sonra Eyyübi'lerle şafil olan kürdler şafil fukahaları tercih etmek suretile bu mesleğ in galebesini temin ettiler ki bugün dahi bütün aşağ ı Mısır mıntakası başlıca maleki kalmışlardır. Şafil'lerin propagandası daha garba nufuz edemedi. Mâleki'lerle Hanefi'ler ise magrib'ı aralarında taksim etmişlerdi. Hanefilik Mâleki mezhebinden daha az mustakar olduğ u için Fatimi'ler tarafından tercih edilmekte idi. 440/1048 senesinde şimali Afrika Fatimi'lerden ayrıldığ ı zaman buralarda yaşıyan kendi mezhebdaşları şillerden başka, onlar tarafından himaye edilen sünni hânefi'ler de müteessir olmuşlardı : Velayet maleki sâliklerinin eline geçti ki halâ bunların elinde bulunmaktadır [32]. Mâleki'ler İspanya'da hududsuz bir hâkimiyete maliktiler [33].

Bağdad'da bile ortodokslar arasında hânballer hükûmete en fazla müşkülât çıkarıyorlardı, bunlar orada şillere karşı amansız bir mücadele yürütüyorlardı; bir cami inşa ettikleri zaman bu cami « gürültü ve karışıklığın kaynağ ı » olurdu [34]. Camilerde yaşıyan âmalar ekseriyetle onlardandı; misâl alalım : 323/935 senesinde şafilliğ e geçenleri dövüyorlardı [35]. Bunlar umumiyetle öfkelerinin zehirini şillerle teoloji sahasındaki düşmanları için saklıyorlardı; Şafililer *Muqaddas'*nin karakteristiğine nazaran da (S. 41) en çok gürültü çıkarıyorlardı. Bunların hareketlerine aid malûmatın çoğ unu şafil kaynaklarından aldığımız için bu meselede çok aldanılmıştır. Nerede hukuka aid bir mücadele olmuşsa, muhakkak orada şafililer bulunmuştur; hasım daima değ işir ve aralarında az çok uyuşma vaki olurdu. 4/10 uncu asırda meslekler arasında heyet umumiyesi ile bir uyuşma vardı. Güzideler daima birleşme tavsiyesinde bulunurlardı : *Muqaddas'* gibi (S. 366) bir meslekten diğ erine geçmekte henüz pek kolaydır : A h m d i b n F â r i s (v e f a t ı 369/980) bu meşhur filolog, şafillikten vaz geçerek mâleki olduğ u zaman bu meslek değ işirtmeyi sırf yaşadığ ı memleket olan Rai'de bu çok muteber olan mesleğ in bir tek sâlik bile bulunmamasından dolayı öfkelenerek yapmıştı [36]. Kahire'de evelce daima bir mâleki tarafından işgal edilegelmekte olan bir kûlün Camii imamlığına pek sathi bir sebep dolayısıyla bir şafil imam seçilmişti : daha ehil bir adamın bulunmaması bu basit sebebi teşkil etmişti [37]. *Muqaddas'*, kendisine, ahalisinin hânballi ve hukukçularının şafil olduğ u ve Suriyeli olmasına rağmen niçin hânefi mezhebine sâlik olduğ unu hayretle soranlara hânefi mezhebini daha iyi bulduğ unu bir sebep olarak göstermişti [38].

31) *Muq.*, S. 202/3.

32) S u j u t i , *Husn al-muhâdarah* I, S. 212.

33) M a s q r i z i , *Chitât*, I, S. 341.

34) *Goldzieher'in Le livre de*

Ibn Toumert, S. 23.

35) *Muq.*, S. 236.

36) *Wuz*, S. 335.

37) *Ibn - al - A h k e r*, VIII, 280.

38) *Yâqût İrşad*, II, S. 7.

Ancak küçük mesleklerin ortadan kalktığı ve büyük mezheplerin karşı karşıya kaldıkları gelecek asırda bunların rekabeti daha müessir bir şekilde inkılâb ederek, bilhassa şarkta, harici kuvvetleri birbirlerine karşı sevk için yardıma çağtırmaya başlıyorlar [39].

KADILARA DAİR

Hıristiyan Avrupa gibi islâmlar da hükümet nufuzu ile kadılığı bir - birinden ayrı prensipler halinde en yeni zamanlara kadar ayırmamıştı. Peygamber gibi Halife de müslümanların en yüksek kadısı olarak mevki alıyor ve Halife tarafından mansup vali Halifeye vekâleten bu kaza hakkını kullanıyordu. Filhakika tek valinin, neveleri pek çok olan vazifeleri dolayısıyla yardımcı kadılara ihtiyacı olduğundan *Muhctâr*'ın dediği gibi : « O bidayette bizzat kadılık etti, büyük bir gayret ve meharek gösterdiği bu iş çoğalınca o zaman bir kadı tayin etmeye mecbur oldu » [1]. Bundan anlaşılır ki kadıların salâhiyet sahaları hükümet nufuzu sahasından asla keskin bir şekilde ayırılmamıştır; hükümet nufuzu daima tâ bidayetten beri « kadının zayıf bulunduğu » her yerde bir ihtiyat kuvveti olarak saklanmıştır. *Mâverdi*, hükümet kuvveti kadının kararını kabul etmediği takdirde kadı için vazifesinden ayrılmak veya hiç değilse muvakkaten işini bırakmaktan başka yapacak birşey kalmıyordu [2]; kadının hükmüne karşı olan bu itibarsızlık her zaman vukua gelmezdi. Kadının bir şahısa aid olan bir hükmünün vali tarafından kabul edilmemesi nevinden bir vakayı *Kindi*, Mısır kadıları tarihinde bütün ilk asırlar zarfında, prensip itibarıyla fevkalâde mühim bir meseleye aid olmak üzere yalnız iki defa zikrediyor: Bir kadın kendi küfvü olmıyan bir erkekle evlenir; akrabaları bu izdivacın bozulmasını isterler; fakat kadı valinin emrini de dinlemiyerek bu izdivacı bozmaya rıza göstermez ve o zaman vali karı kocayı ayırır [3]. Burada iki hayat telâkkisi karşı karşıya bulunmaktadır : Arab dünyasının şövalerak telâkkisi ve İslâmiyetin kanı değil sofilliği kıymetlendiren demokratik telâkkisi.

Kadının, valinin nufuzundan ayrılarak doğrudan doğruya Halife tarafından nasbedilmesi veya hiç değilse nasb keyfiyetini Halifenin tasdik etmesi saltanatın Abbasi'ler tarafından feodal vaziyetten çıkarılması ile alakadar bulunuyordu [4]. Eyalet merkezlerindeki kadıları da bizzat nasb

39) *Muq.*, S. 203.

40) *Muq.*, S. 127.

41) RHR de Snouck - Hurgronje'ye bak: Cilt 39, S. 178 de *Ibn al-Atîr*'den alınan fıkra.

1) Wellhausen, dinî - siyasi muhafef partileri (*Die religiös-politischen*

Oppositionsparteien S. 78.)

2) *Kindi*, *Quddâd* ed. Guest, S. 328, 356, 427.

3) *al-Kindi*, S. 367, başka bir yerinde S. 427.

4) *Yaqûbî* ed. Houtsma, II, 468.

ve tayin eden ilk Halife M a n s û r olmuştu [5]. M a' m u n (198-218/813-833) zamanında Mısır merkezi olan Fostât'ın kadısı, resmî casusluk hizmetinde bulunan bir memuru, müminlerin hükümdarına mahsus bir mahal olan mahkemeden kovabilmisti [6]. Kadıların tayini fena zamanlarda dahi, en son mühim vazife olarak halifelere aid bir hak olarak kalmıştı 333/944 senesinde seçilmiş olan Halife ilk vazifeye başladığı zaman merkez kadılarını teftiş ve eskilerin yerine yenilerini tayin edince halk istihza ederek şöyle mütaleada bulunuyordu : « Onun nüfuzu bukadarla nihayet buldu » [7]. 324/935 tarihinde İchşid tarafından Mısır'da tayin edilen bir kadı Halife tarafından nasbedilmediği için gayri kanunî nasbedilmiş olarak nazmen hicve maruz kalmıştı [8]. 394/1004 tarihinde sair hususatta kudret ve nüfuz sahibi olan Emir B e h â e d d a u l a - h Alevî'lerin asıl serdarına baş kadılık mevkiini de tevcih etmek istediği zaman bu zat bizzat Halife tarafından nasbedilemediği için bu vazifeyi kabul etmemişti [9].

Bugün dahi Mısır baş kadısının nasb ve tayini Halifenin mahdud hukuk hükümlerine dahilidir [10]. İlk Abbâsî Halifesinin zamanından başlayarak kadılık mühim surette yükseldi. O zamana kadar kadının teşri - fatta valinin huzuruna çıkanlar arasında bulunması âdet olduğu halde 177/793 tarihinde H â r û n tarafından nasb olunan kadı Emirîn dâve - tine söğüntü ile karışık kaba bir cevap verdikten sonra « bu âdet o zamandan itibaren kaldırıldı » [11]. 3/9 uncu asırda ise vaziyet bunun tam tersine oldu. Valiler kadıya her sabah hulusunu arz ediyorlardı [12] ki 329/941 senesinde ölmüş olan kadı H a r b w a i h i kendini valilerden yüksek görece kadar bir gurur gösterdiği zamana kadar devam eden bu hal nihayet terkedildi [13]. Bu kadı sanki adalet kuvvetinin bir hükümdarı idi. O, Emire unvanını lâıyk görmiyerek, ismi ile çağırıyor ve kudreti mutlaka sahibi olan M u n i s bir dâvada onun hakikaten köle olmayıp âzad edildiğinin Halife tarafından tevsik edilmesini isteyecek kadar cüret gösteriyordu. O kendini öyle bir kadrü haysiyet mevkiinde tutuyordu ki hiçbir insan

5) 155/772 de Mansur tarafından tayin edilen Mısır kadısı vazifesini halife namına gören ilk Mısır kadısı idi K i n d i, *Qudd.* S. 368). Halifenin Medineye ilk gönderdiği Kadı Mahdî zamanındadır. (Yakûbî, II, 484).

6) *al - Kindi*, S. 444.

7) *Mas.* VIII, 378.

8) *es Subki, Tabâkıdî*, II, 113ff.

9) *Ibn al - Causi*, Berlin, fol.

141 b; *Ibn al - Athir*, IX, 129.

10) *Gotthel*, *The Cadî SA: RE-ES* 1908, S. 7, note 3.

11) *al - Kindi*, S. 388 Kadı ile emri bir şahısta birleştirmek için ya-

pılan her iki deneme o zaman yapılmıştır: 218 de ölen İspanya kadısı Asad ile al - Mahdî (158 - 169) zamanındaki şârh İbn Abdullah (kit. al - Ūjûn, S. 372).

12) *Wüstefeld*, *AGGW*, 37, Nr. 91.
13) *Sujuti, Husn al - mahâdarah*, II, S. 101; *Kindi* zeyli S. 598. aynı çey vezir İbn Abbad için de söylenmektedir: Bağdad kadısı vezirin karşısında ayağa kalkıp kalkmamakta tereddüt edince vezir kadının kalkmasına yardım etmek için elini uzatmıştı. (*Yaq İrşad*, II, 329). Bu hikâye bir başkası için de söylenmiştir.

onu yemek yirken, su içerken, giyinirken, elini yıkarken, sümkürürken, tükürürken veya elini yüzüne sürerken görmemeliydi; o bunların hepsini gizlice yapardı. Hususî takdir ve hükümlerine göre dâvada hareket eder ve hiçbir mesleğe istinad etmezdi. Başkalarında hoş görülmiyen bu hale kimse onda sesini çıkaramazdı. Onun ilmine de dokunmak caiz değildi; irtikâp hususunda ondan hiç kimse şüphe edemezdi [14]. Bir gün mahkeme esnasında gülen birine kadı mahkemeyi dolduran gür bir ses ile şöyle haykırmıştı : « Makamı ilâhîde, senin aleyhine müzakere yapılan bu yerde muhakemeni yapan kadı cennetle cehennem arasında bulunurken ne diye gülüyorsun ? » Adamcağız kadının sesinden o derece ürkmüştü ki üç ay hasta yatmıştı [15]. Bağdadlı Qâdî el-İsfarâ'îni (vefatı 426/1015) Halife Qâdir'e, kendisini azle cesaret edemeyeceğini, halbuki bizzat kadı Halifenin mevkîini sarsmak için Chorâsân'a yazmak kâfi geleceğini söylemek cesaretini kendinde bulmuştu [16]. Hüküdarlarla vezirlerin çok defa hapisaneyi boyladığı zamanlarda bu âkibete yalnız pek az kadının uğraması kadılık mevkîinin sahib olduğu manevî nüfuzu gösteren hususiyetlerdendir. Yalnız bir tek kadının hapisanede öldüğü rivayet edilmiştir. Bu zat, Abû Umayyah esasen bir tek istisnayı teşkil ediyordu. O tahsil görmemiş bir patiska taciri idi. İbn al Furât ikbalden düştüğü bir zamanda onun evinde saklanmış ve ona vezir olduğu takdirde bir memuriyet vadetmiş idi. Filhakika bu zat vezir olunca da Abû Umajjah yağlı bir vazife seçti; vergi tahsildarı, emir, zabıt, kâtip, polis müdürlük vazifeleri için iptidai bilgisi olmadığı için cömerd vezir onu Basrah, Vâsıt Ahwâz gibi büyük şehirlerde -fukahayı kızdır-mak istediği için- kadı nasbetmişti. Yeni kadı sadee ve namuskârdı, bu vasıfları onun cehaletini örtüyordu. Emire karşı soğuk davrandığından ve hulusda bulunmadığından güvercin postası vezirin sukutu haberini Basrah'ya getirir getirmes Emir onu derhal hapsetti [17].

Fükaha muhiti teori bakımından kadılığa karşı redkâr davrandılar. Daha 4/10 uncu asırda Samarqandı (vefatı 375/985) şu yolda tekinde bulunuyordu : Kadılığın kabul edilip edilmemesinde birleşilmiştir. Bazıları bu memuriyetin kabul edilmemesi fikrindedirler, diğerleri de bu vazifeyi elde etmeye çalışılmazsa zararı olmadığı mütaaleasında bulunurlar [18]. Peygamberin hattâ âdil hâkimlere karşı korkunç tehditleri ağızlarında dolaşıyordu. Birinci Ömer'in Mısır'a kadı yapmak istediği bir zat bu vazifeyi kabulden imtina sadedinde dedi ki : « Tanrı bir insanı

14) es - Subkî, *Tabaqât*, II, 302 ff; Kindî zeyli, S. 528.

15) es - Subkî, *Tabaqât*, II, 306.

16) es - Subkî, *Tabaqât*, III, 26; AGGW 37, Nr. 287.

17) İbn al - Causî, Berlin, fol. 7b.
18) *Buhtân al - Ârif'in*, S. 38.

tekrar aynı akıbeta doğru geriye göndermek için müşriklikten ve harabîden kurtarmaz » [19]. Mısır'a 70/689 tarihinde tayin edilen kadının babası bu tayini işidince oğluna iyma olarak : « Allah yardımcımız olsun, adamın akıbeti perişandır » [20] dedi. « Eski hıristiyanlığın bu mesele hakkında ne düşündüğünü bilmiyorum; fakat islâmiyet, kadılığa istinad etmemektedir : bir mevize ». Eski zahidlerin Babilonya'dan Suriye tarikile Arabistana mahza kadı tayin edilmek korkusundan kaçtıkları haber verilmemektedir; netekim Sufjân eth - Thmî bu yüzden saklandığı mahalde öldüğü gibi, Abû Hanîfe'de yidiği dayağın rağmına kadı olmak istememişti [21]. *Tabari'nin* şehadetine göre Abû Yûsuf'dan naklen gelen rivayetler şüphelidir, çünkü o kadılığa dost idi [22]; Mahhdî zamanında Medine kadısı alenen kamçılanmak suretile bu vazifeyi kabule icbar edilmişti [23]. Aynı zamanlara tesadüf eden bir günde kadı Şurâik maaşını aldığı bankerı kendisine fena para vermesinden dolayı tazyik ettiği sırada banker ona « aldığın parayı bir tek patiska satarak almış değilsin ! » dediği zaman kadı ona cevap vermişti : « Patiskadan daha fazlasını sattım, bu paraya mukabil itikadımı sattım » [24]. Bir âlim kadılıktan kurtulmak için az daha çıldırıyordu [25]. Bilhassa Sûfî'ler *'ilm ed - dun - jâ'yı* temsil ettikleri için kadılığa muhalif bulunuyorlardı. « Hakikî âlimler peygamberle haşrolacaklar, kadılar ise nufuz sahipleri ile ». İsmail ibn İshâq Sûfî Abulhasan ibn Abilward ile dost idi. Kadı olunca Abulhasan aralarındaki dostluğu bozdu. Kadı dostunun huzuruna şehadet maksadile celbedildiği zaman elini kadının omuzuna koyarak : « Ah İsmail; seni buraya getiren ilgi bilgisizlikten çok daha fenadır » dediği zaman İsmail paltosunu yüzüne kapayarak ağladı, o kadar ki paltosu göz yaşından sırsıklam olmuştu [26]. Her yerde olduğu gibi burada da hayatın icabatına ilk uyanlar Hânefilirdi; hiç değilse Şafiilerden İbn Chairân (vefatı 310/922) kadı tayin edilen bir meslekdaşını : « Böyle birşeyi ancak hânefi'ler yaparlar ! » sözleriyle tevbih etmişti. Bu tevbihte bulunan zat Bağdad kadılığını reddetmiş ve bu yüzden vezir tarafından gönderilen bir nöbetçi evinin önüne dikilerek böylece evinde hapsedilmişti [27]. Bununla beraber hânefilerin reislerin-

19) Kindî s. 302

20) Kindî, Qudât, s. 315

21) Bustân al - ârifin, s. 30

Kâşf el - mahcûb daki hikâye başka şekilde anlatılmaktadır (Nicholson S. 93).

22) *Ibn Challikân*, Nr. 834.23) *Târîh Bağdâd* JRAS, 1902, S. 54.24) *Ibn Challikân*, Nr. 290.25) Başkaca misaller: A med roz, *The Office of Kadı in the Ahkam**Sultaniyya*, JRAS, 1910, s. 775.

26) Al - Makhî, I, s. 157.

27) AGGW 37, Nr. 81 aynı şey

İbn Şurâic (vefatı 306/918) inde bağından geçmiş; İbn Şurâic evvelce Şirazda kadı idi (es - Subkî, *Tabaqât*, II, 92). es - Subkî'ye nazaran İbn Chairân'ın evinde hapsedilmesi intibah husulünü temin için bir nevi gösteriş idi (II, 213). Mısır tarihini yazan İbn Zulfâk, (vefatı 387/998) kâsbedenlerin mühürlü kapıları çocuklarına gösterdiklerini söylüyor (es Subkî, II, 214).

den a l - R â z ı kendisine tevcih edilen baş kadılığı reddetmişti [28]. Daha 4/10 uncu asrın sonunda kadılığı tereddüt ile kabul etmek âdet icabı idi. 399/1009 senesinde yapılan kadı becayış meselesi münasebetiyle bir şair şöyle söylemişti : « Biri diyor ki: bizi âcbar ettiler, diğeri ise biz rahat nefes alıyoruz, her ikisi de yalan söylüyor, buna bizden kim inandır ? » [29] .

Kadı olan zâtın maaş alabilip alamıyacağı meselesi çok defa tetkik mevzuu olmuştur. Birinci Ömer rivayete göre kadınların maaş almalarını menetmişti [30]. Hânefi hukukçulardan olan a l - H a s s â f (vefatı 261/874) peygamberin hâdisleri ile ve eski zamanlara aid misallerden bunun aksini ispata çalışmaktadır [31]. 70/689 senesinde Mısır'a tayin olunan kadı İbn Hucairah bu vazifesinden her sene 200 dinar alıyordu. Fakat aynı zamanda devlet tarafından irşade memur bir vaiz ve hazine müdürü idi. Bu vazifelerde ona keza ikişer yüz dinar getiriyordu. Bunlardan başka da 200 dinar ücret ve 200 dinar da fahrî aylık alıyordu ki her sene aldığı paranın yekûnu böylece bin dinara yükseliyordu [32]. 131/748 senesinde Mısır'ın merkezine tayin edilen kadı da ayda yirmi dinar alıyordu [33]; fakat maiyetinde çalışanların iâşesi ve diğer resmî mecburiyetleri dolayısıyla aldığı para güç yetişiyordu. Biraz evvel bahsettiğimiz İ b n H u c a i r a h ' n ın her sene aldığı bin dinarı, daha sene bitmeden tamamen sarfediyordu [34]. 90/709 senesinde nasbedilen *Fostât* kadısını ögüle yemeği esnasında gören bir zat kadının yemeğinin bayat mercimek, soğan ve sudan ibaret olduğunu görmüş ve kadı resmî mecburiyetlere para yetiştiremediği için eklemek alamadığını söylemişti [35]. 120/738 de tayin edilen *Fostât* kadısı da vazifesi başında zeytin yağı ile yemek işini hallediyordu; genç bir arkadaşı şaşırıp sebebini sorunca kadı elile genç adamın omuzuna vurarak : « Bekle ki, birgün sen de başkaların midesi yüzünden aç kalasın ! » Genç adam bunun mânasını ancak çoluk çocuk sahibi olduktan sonra anlamıştı [36]. 144/761 de tayin olunan Mısır kadısı maaşını pek sıkı bir hesaba tâbi tutardı : « esvablarını yıkadığı veya cenaze defnine gittiği veya sair hususî bir iş gördüğü zaman geçen zamanı hesap ederek isabet eden parayı maaşından tenzil ederdi. Bu zat aynı zamanda hergün iki adet üzengi yapar, birinin parasını kendisine sarfeder diğerininkini müşriklere karşı sefer halinde bulunan İskenderiye'deki dostlarına gönder-

28) *İbn al - Cauzî*, fol. 11 8a.

29) *İbn Tagribirdî* ed. Popper, S. 103; *İbn al - Cauzî*, Berlin, fol. 120 a; *İbn al - Athîr*, IX, 149.

30) Gottheil, *The Cadi*, S. 8.

31) *Kit. adab. al - qâdî*, Lelden

550, fol. 25 a.

32) *al - Kindî*, S. 317.

33) *al - Kindî*, S. 354.

34) *al - Kindî*, S. 317.

35) *al - Kindî*, S. 331.

36) *al - Kindî*, S. 352.

rirdi [37] ». Kadıya yüksek bir mevki ve müstakil bir itibar vermek isteyen Abbasiler kadıların aylıklarını da arttırmışlardı; şimdi Mısır kadisi 30 dinar aylık almaktadır [38]. Bu maaşın hiç değilse Elmahdi zamanında üçte biri bal olarak veriliyordu [39]. Cömerdliği ile tanınan M a' m u n zamanında Mısır kadısı vâliden ayda 168 dinar gibi yüksek bir maaş alıyordu. Bu zat bu kadar çok para alan ilk kadı idi [40]. Cömerdliği ile meşhur olan Tahiri Mısır'a gelip ilk kadıyı nasbettiği zaman ona günde, yedi dinar tahsis etmişti ki « o zamana kadar günde verilen bu para kadıların ayda aldıklarını teşkil ediyordu [41] ».

Haleb kadısı bu vazifeye tayininden evvel fakir bir adamdı; «fakirane dolaşır, fakat Allahtan geldiğini kabul ettiği fakirliği zenginliğin üstünde tutardı. 309/921 senesinde onu Haleb kadısı gördüğüm zaman ise tamamen değişmişti ve zenginliği fakirliğe üstün tutuyordu ve karısının bir tek maksile 40 parça tustar (İran) veya sair kumaşları birden kestğini haber aldım » [42]. Kadıların gayri meşru şekilde zengin olmalarına mani olmak için maaşlarını iki katına çıkararak Halife a l - H â k i m halktan beş para almamalarını şart koşmuştu [43]. 5/11 inci asırda İranlı seyyah N â s ı r C h o s r a u Mısır baş kadısına her ay 2000 dinar verildiğini hikâye ediyor [44]. *Kindi* zeyli de senevi yirmi bin dinardan bahsetmektedir [45]. Şarkta da kadı devlet kasasından ücret almakta idi [46]. Fakat şurası da sabitti ki şarkta kadı ne aldığı para ile geçinebiliyor ve ne de vicdanî mahzurlar yüzünden geçinmek istiyordu. Kadılıkla geçinmek istenmeyişin hakikate çok yakın olduğu Hasan ibn 'Abdalla h 'm -ki elli sene müddetle büyük ticaret şehri olan *Sirâf*'da kadı olarak bulunmuştu. (vefatı 369-978)- meşhur kaligrafilerile ve kopyeleri ile geçindiği sabittir [47]. A l - M a h d i zamanında Medine kadısı aylık almaktan mutlak surette âmtina etmiş ve bu kötü makam yüzünden zengin olmak istememişti [48]. 303/915 de Bağdad baş kadısı mâleki mezhebinden olan zat bu ma-

37) *al - Kindi*, s. 363.

38) *al - Kindi*, s. 369.

39) *al - Kindi*, s. 378.

40) *al - Kindi*, s. 421. 435 inci sayfaya göre 163, s. 507 ye göre halefi Muta vakki'nden 168 dinar alıyordu.

41) *al - Kindi*, s. 435. Meblağ zaten biraz değişik olarak bildiriliyor. *es - Subki*, II, 302. İbn Zulfâq (vefatı 386/998) den bildiriyor. Qadi Harbawahi - Mısır kadısı) - 321/933 de vazifesinden ayrılmıştı) yalnız 20 dinar aylık alırdı ki en eski bir tertibe uygundu.

42) *Mas*, VIII, 180 f.

43) *al - Kindi*, s. 597.

44) *Nâsir Chosrau*, s. 161.

45) ed. Guest, s. 613. 499 sayfadaki 50.000 rakkamı meşru olmayarak elde edilen mikdarile anlaşılmalıdır. Maqr. de (*Chitat* I, 398 fatimelerin bûdcesinde. Kadıya yalnız 100 dinar aylık gösteriliyor.

46) *Kit. al - Charâc*, s. 115.

47) *Huart, Calligr.* s. 77.

48) *Ta'rich Bajdâd*, YRAS 1912

kama geçerken şu şartları koşmuştu : 1) maaş almamak; 2) kanuna uymayacak şekilde kararlarla icbar edilmemek; 3) herhangi bir kimse için iltimas ve şefaatte bulunmamak [49]. Bazı Babilorya mıntakalar kadısı ve Bağdad sikke işlerinin başında bulunan *All ibn al-Muhassin et-Tanûhî* (vefatı 447/1055) kadılıktan ayda 60 dinar alıyordu [50]. 334/945 senesinde hırsızlar vaktile Bağdad kadılığıında bulunmuş olan bir zatın evine girdikleri zaman fakirliği yüzünden hiçbir şey bulamadıkları için dayakla para koparmak istemişlerdi. Zavallı adam hırsızlardan kurtulmak için dama iltica etti ve düşerek öldü [51]. 352/963 de Bağdad baş kadısı olan zat hiç aylık almamıştı [52]. Bağdadlı kadı *Abû Tâjjîb* (vefatı 450/1058) in ve kardeşinin yalnız bir tek sarığı ve cübbesi vardı; biri sokağa çıkınca diğeri evde kalmaya mecbur olurdu [53]. 488/1095 senesinde ölen bir baş kadı ayda 1½ dinar tutan ev kirasıle geçiniyordu. Onun bir keten sarığı, kaba pamuktan bir cübbesi vardı ve suya basılmış olan ekmeğin kırıntıları ile geçinirdi [54]. Yine bir İspanyol kadısı da yalnız ziraat yaptığı çiftliğinin geliri ile geçiniyordu [55]. *Petermann* 1852 senesinde Şam'dan şu haberi veriyor : « Her sene İstanbul'dan yeni bir kadı gönderilir ki bu kadı Şeyhül-İslâm tarafından seçilir. Bu kadı ölüm vakalarında mirastan muayyen bir hisse (bana temin edildiğine göre pek çok bir hisse olan dörtte bir) almakta ve hükmünü verdiği her bir davadan da yüzde beş almaktadır. Bu miktar Babîali tebaasının bir davada tediye mecbur olduğu bir yekündür (şayet dâvayı kaybederse); Avrupa tebaası yalnız yüzde iki verir - leri » [56]. Bugünkü Fas'da kadılar dinî memur sıfatile vakıflardan para alırlar. Fakat bu hal pek nâdir vukua geldiğinden dâva eden her iki tarafın vereceği hediyele muhtaç bulunurlar [57]. 350/961 senesinde Bağdad baş kadısının makamı satılmış ve bu satıştan hasil olan senevi 200 bin dirhem Emir'in hazinesine girmişti. İlk müşteri « çirkin ticaretini çirkin kalıbıyla birleştirmişti » [58]. « Oğlan, şehvet ve şarap » onun arkasından söylenen sözlerdendi [59]; mamafih bu kadının bu hareketi henüz pek makbul görülüyordu. Halife bu kadının kendi huzuruna çıkmasına asla müsaade etmedi ve nihayet iki sene sonra azledildi; bunun üzerine halefi kadılık makamını para ile ele geçirdiğinden selefinin bütün hükümlerini iptal etmişti [60].

Almancadan çeviren : *Cemal Köprülü*

49) *Kindî zeyli* ed. Guent, S. 573;

İbn el-Cauzî, fol. 105 b. Bir değişikliği *es-Subkî*, III, 84.

50) *Yâq. Irâd* V, 302.

51) *İbn al-Cauzî*, 76 a.

52) *Misk*, VI, 257.

53) *İbn Chalikân*, Nr. 306.

54) *es-Subkî*, III, 84.

55) *İbn Başkuvâdî*, *Bibl. hisp.*

arab. I, S. 60

56) *Reisen im Orient*, S. 98.

57) *Revue du monde musulman*

XIII, S. 517

58) *Misk*, VI, 249.

59) *Tazkirah İbn Hamdûn*, *Amedror*'da YRAS 1910, S. 783. Mahbub pereslikkadılığa has bir kötü huy telâkki ediliyordu (*Yatimah* II, 288; *muhaddarât el-udabâi*, 175 f; *Mustatraf* II, 199). *Memn'un* baş kadısı göhretli bir gulumperest idi; *Buhârî* ayna seyyieyi başkadı *İbn abî Şavvarb*'de isnad ediyor. (*Dîvan* II, 175).

60) *Misk*, VI, 249, 257; *İbn al-Athîr* VIII, 399, 407.

FELSEFE KONGRELERİNDE T Ü R K İ Y E

II

ZİYAEDDİN FAHRİ

Sekizinci beynelmilel felsefe kongresinin metafiziğe aid raporlarında ilimci ve metafizikçi istikametlerin nasıl çarpıştığına işaret etmiştik. Bu arada Kahire ve Bezanson'da profesörlük eden *L. Rougier* daha dokuzuncu felsefe kongresini beklemeğe lüzum görmeksizin ayrı bir kongre toplamağa girişti. 1935 yılında Paris'de bir ilmi felsefe kongresi toplamağa karar verdi. Bu teşebbüs iyi bir aksisada bulmuş olmalı ki gerçekten 1935 de bir felsefe kongresine şahid olduk : kongrenin yaptığı yeniliğe göre bu, ilmi felsefe kongrelerinin birincisi olacak, bu suretle umumî felsefe kongrelerinden ayrı olarak yeni bir beynelmilel felsefi hareket hazırlanacaktır.

Birinci ilmi felsefe kongresine Türkiye'den şahsı namına iştirâk eden İstanbul Üniversitesi yabancı profesörlerinden *Reichenbach*, kongreye rapor ve münakaşalar arz etmiştir, Fizikçi, riyaziyeci yüz altmış mütefekiri toplıyan bu kongreyi, kongreyi hazırlayan *Rougier* açtı. *M. Rougier* açış nutkunda ilmi felsefenin mahiyetini de anlatıyor -

« Felsefeyi ebedî münazaalara mevzu olan ve ilmin bittiği yerde ve ilmi usulü aşarak başlıyan bir disiplin telâkki etmek yerine, ilmin nazariyesi, ilmi mefhumların mantıki tahlili saymak mümkündür. Bu suretle sahte meseleler (pseudeproblème) i hangi tecrübe ile evet veya hayır diyeceğimizi bilmediğimiz meseleleri - ihraç ederiz. Lojistik bu yeni telâkkiyi işaret etmektedir.

Rougier'den sonra söz alan ilmi felsefe taraftarlarından Lojistik kurucusu B. Russel gayet orijinal bir tarzda felsefeden şikâyet etti: hayatının mühim bir kısmını felsefe kitapları üzerinde geçirdiğini, en sonunda bir felsefe günü yerine altı gün riyaziye yapmak zaruretinde kaldığını söyledi. Lojistik taraftarlarından biri, Federige Enrique, daha ilk günde ilmi felsefenin bir tehlikesinden bahsetti. Çünkü ortaya atılan semboller sembolleştirdiği eşyaya karşı lâkayt kalmaktadır. Bu tehlikeye rağmen ilmi felsefenin çok büyük hizmetler gördüğünü anlatan Avusturyalı Frank, Viyana mektebinin tezini tekrarladı: bilgi sahasında vakıaların kazıye -

sinden, bu kaziyelerin sadece yekünü (tautologique) olan istihalelerin - den başka birşey olamaz dedi. Reichenbach bunu tamamladı ve Kant apriyoriciliğinin nasıl bu mektep sayesinde yıkıldığını anlattı. Muhtelif memleket mümessilleri aynı fikirleri kendi görüşleri dairesinde tekrarladılar.

Mevzu itibarile ağır olan, anlaşılması ilmi felsefe ve muhtelif ilimler sahasında ihtisası icabettiren birinci ilmi felsefe kongresi tebliğleri hakkında *Luis Lavelle*'in düşündüklerini buraya geçirmeği daha faydalı buluyorum. Fzla malûmata ihtiyacı olanlara ilmi felsefe neşriyatı arasında çıkarılan kongre raporlarını tasviye ederiz. *Lavelle*'in aşağıya geçirdiği -imiz şu yazısı, aynı zamanda memleketimizde birkaç yıldanberi felsefe tedrisatı yapan bir yabancı profesörün telâkkileri hakkında bizi aydınlatacaktır [1].

* * *

« Bulduğumuz çağın hususiyeti, insan ruhunun tâ içlerinde doğan ve onun muhtelif arzularını birbirleriyle çarpıştıran mücadelelere fevkalâde bir keskinlik vermesindedir. Başka zamanların büyük mütefekkirleri, hayatımızın kudretleri arasında, hayatımızı sürükliyen ihtiraslar meyânında, kendisinden daima kaçmak isteyen tezadları daha kudretli bir surette bir arada muhafaza etmeğe muvaffak olabilecek nisbette kuvvetli bir birlik teminine çalıştıkları halde, bugün bu tezadların, adetâ birinin hayatı diğerinin ölümüne bağlı imiş gibi, birbirlerine cephe almış olduklarını görüyoruz. Bugünkü dünyanın bizi karşısına çıkardığı mukadderatın trajik ve teessür veren güzelliği şuradadır : şuur daima parçalayan temayüllerden herbiri yekden paroksizme varmadığı takdirde, gözönüne alınmaya -cağından korkar görünüyor. Fakat tamamen ortadan kaybolacak ruhi bir kudret asla mevcut değildir. Bu kudret onu yendiğini düşünenin şuurundan yeniden canlanır. İnsan şahsiyeti sakatlanmağa gelmez. Kendisini harekete getiren bütün ihtiraslara hâkim olmağa ve onları nizama sokmağa müstait olduğu nisbette hür ve şiddetlidir. Tehdid edici tehlikelere rağmen kendi içinde huzuru gerçekleştirmeği ve huzuru etrafa telkin etmeği daha iyi bilir.

Bu gibi mücadeleler, zannedildiği gibi, yalnız siyasi sahaya inhisar etmez. Şu var ki siyasi sahada mücadeleler gözümüzü çeken bir münazaa hali arzederler. Çünkü halkların ferdlerin hayat ve menfaatleri siyaset âleminde daimi surette karşılaşmaktadırlar. Fakat ekme ve saadet için mücadele edenler ekmeği ve saadeti fedaya hazır oldukları bir fikir uğruna çarpışırlar. İcabında bedenlerini, ruhlarının vasıtası olmaktan ve muhtaç olduğu silâhı tedarik etmekten asla çekinmezler.

Nazarî düşünce sahasında mücadele sınıf ve fırka mücadelelerinden daha gizli olmakla beraber, şiddet itibariyle onlardan geri kalmazlar ve aynı dersi verirler. Bu sahada içinde yaşadığımız ızdırab, insanlığın yaşa -

[1] Le Temps, 27/Decembre/1936 : Un néo positivisme, par Luis Lavelle

dığı fanî hayatın mânası ve mutlak ile münasebeti hakkında soruşturma yapmağa icbar ediyormuş gibi, harpten beri hayrete şayan olacak bir metafizik düşünce renesansının bütün memleketlerde baş gösterdiği bir teviye gösterilip duruluyor. Metafizik akideler, âdeta varlığımızın sırrına nüfuz endişesi şimdiye kadar böyle acül olmamış gibi, çağımıza kadar olankinden daha kuvvetli bir atılganlıkla çarpışmaktadırlar. Fakat metafizik her devirde görülen muhaliflerini bugünde buldu. İlmi, harici tecrübenin bir tasvirine irca eden bu metafizik muhalifleri ilmi aşan bütün meseleleri bir vehim sayıyorlar. Halbuki insan, bu meseleler vasıtası ile olan şeyleri, dünyayı yapan şeyi, hattâ dünyayı tâbi tutmak istediğimiz tecrübenin mânâ ve kullanılışını araştırmaktadır. Bu gibi meselelerin beşerî mülâhazalara muhtaç olmakta devam etmeleri, ve meseleler vazedildikten sonra diğer ehemmiyetsiz şeyleri ortaya çıkarmak bakımından dikkatimizi çekebilmeleri, bu meseleleri beşeriyetin çocukluğuna aid gibi karşılayan neo-pozitivistleri kızdırmağa kâfidir. Bu neo-pozitivistler, zikrettiğimiz meseleleri daima küfürsüz kelimelerle mahkûm etmişler ve onları (*Verbalizm - Kelimecilik*), (*Absurdité - Mânasızlık*) ve (*Pseude-problèmes - Sahte meseleler*) olarak karşılamışlardır.

Bu şekilde düşünüş Viyana Derneği (*Wienerkreis*) ismi altında tanınmış, bazen Viyana mektebi diye anılmış bir mütefekkirler zümresi içinde Viyana'da doğdu. Bu mektebin en belirmiş olanları *Carnap, Frank, Reichenbach*, ve *Neurath*'dır. Son zamanlarda hazin bir şekilde ölmüş olan *Schlick* buna benzer bir vaziyet almış idi. Bu yeni pozitivistler (*Erkenntnis - Bilgi*) mecmuasında görecekləri işin organını buldular.

Bu neo-pozitivizm iki muhtelif cereyanın rastlama noktasını teşkil eder: biri bilgimizin bütün maddesinin kaynağı olan tecrübenin teşkil ettiği ve Mach'dan gelen istikamet, diğeri Wittgenstein vasıtasile B. Russell'den gelen Mach mektebinin maddesini mantıkî hesaplara tâbi tutmağı temin eden bir sembolizm istikameti. Bu suretle lojik tecrübecilik (*Empirisme logique*) denebilecek olan ve tecrübeden reale nüfuz edecek basit bir yol değil, sadece mutalar, mantıktan ise reelin anlaşılmasını temin eden bir kanun değil sadece bir lisan alan bu mektebin tek endişesi şudur: bu mutalarla bu lisan arasında bir karşılık temin etmek, yanlış vazedildiğini söylediği düşünce - realite mutabakatını araştırmaktan çekinmek. Bu suretle bu yeni mektep rasyonalizm idollarına mukavemet ederek çok açık bir maksat, çok unsurlu ve teminatlı bir basitlik gösteriyor. Merkezî Avrupa memleketlerinde, genç Amerika'da elde ettiği muvaffakiyet bu sebepten kolayca izah edilebilir.

İşte Viyana mektebine mensup filezoflar, *Rougier*'nin elbirliği ile Sorbon'da 1935 de bir ilmi felsefe kongresi topladılar. Kongre müzakerelerinin bir kısmı Hermann kütüphanesi tarafından parça parça çıkarılmaktadır. Muhtelif dillerle çıkarılan bu risaleler, bizim için dikkate şayan

tarafarla doludur. Çünkü bunlar gösteriyor ki iyi bir münakaşa temeli olarak ortaya çıkan mantıkî tecrübencilik (*Empirisme logique*) gerek kar-teziyen akılcılıktan güçlülükle vazgeçen fransız filezoflarına, gerek onda fikir cihetinden « münhasiren mücerret bir şekilcilik », eşya bakımından da « iptidai bir realizm » bulan riya-zyecilere olsun pek dar görünmüştür.

Esasen yukarıda işaret ettiğimiz ve zahirde birbirine mütezat görü-nen bu iki temayülün birleştiklerini izah pek kolaydır. Çünkü her ikisi de, nominalizmin her zaman ileri sürdüğü gibi, kendine hâs ameliyelerde az çok iyi yapılmış bir lisan teşkil etmekten başka birşeye muvaffak olamı-yan, realiteye teveccüh edince ona nufuza ve tesirlerine maruz kalmağa kabiliyetsiz olmak mecburiyetinde kalan düşünce hakkında aynı itimat -sızlığı beslerler. Şu halde neo-pozitivizmin hususiyeti, bir taraftan reelin nasıl olduğunu ve düşünce ile münasebetinin neden ibaret bulunduğunu araştırmaya lüzum görmeksizin onun bizatihi mutlak bir verdik (*dennée*) olduğunu farzetmek (çünkü sahte mesele - *pseudeprobleme* gibi görünen şeylerin nümunesi buradadır), öte taraftan bu reelin, sembolleştirdikleri verdik ile bir karşılıklar sistemi (*Systeme de correspondances*) içine girmeğe mecbur olan semboller yekûnu sayesinde tasvir edilebileceğini tasdik eylemektedir. Hüküm itibarile sembolik dünya reel dünyayı geçer. Bu suretle hendesi mekân, eşya arasındaki vaziyet münasebetlerinin sahası olarak gözlükte devam eder. Fakat bir de eşya arasındaki mümkün va-ziyet münasebetlerinin sahası olarak bir mantıkî mekân vardır. Diyorlar ki: mantık görünen mevcut dünyayı değil, yalnız bir dünyanın olduğunu farzeder. Bir kaziyeye verdiğimiz mâna (*Mümkün - Possible*) in niza -mına, fakat ifade ettiği hakikat, reel nizamına aiddir. Yalnız şunu söyliyeli-m ki ne mânası, ne de hakikatı olmıyan kaziyeler vardır. Bunun sebebi hiçbir tahkika imkân vermemelidir. Metafizik kaziyeler bu nevidendir. Metafizik « hataya düşmüş bir sarf nahvinden ileri gelen bir lisan hasta-lığı » dir.

İşte lisan nazariyesinin bu neo-pozitivizm mektebinde işgal ettiği mümtaz ehemmiyet bundan ileri geliyor. Carnap'ın « *Dilin mantıkî nahvi-Logische Syntax der Sprache* » kitabı, bunu gösteriyor. Carnap birbirinden tecrit derecelerile ayrılan iki mantık tefrik ediyor. Biri ilmin veya idrâkin « *Beyan - Enoncé* » lerini ihtiva eder. Diğeri yalnız mantıkî beyanları muhtevidir. Bu mantıkî beyanlar ancak mümkün eşyaya nisbetle bir mâna taşırlar ve bu mümkün eşya üzerinde vücuda getireceğimiz bütün istihale-lerin boyun eğdiği kaideleri doğururlar. Şekilcilik (*formalisme*), riya -ziyeyi ve onunla beraber bütün ilmi kurmağa hizmet eden bir lisandan başka birşey değildir. Umumiyetle mektebin kabul ettiği şey şudur: Bil-giye protokol denen ve tecrübelerin bir nevi hülâsası olup onları dışında mantıkî bir hesab (*calcule logique*) a, yani münhasiren yekûnu (*tauto -logique*) bir seciye taşıyan tamamilen şekli kombinezonlara irca edilen ter-

kıbi kaziyeler dahil olabilirler. O suretle Enrique ile beraber, ne kadar modern olmak isterse istesin bizi Occam'a kadar götürecektir nominalist bir iskolastisizm fikri hatırlanabilir. Yalnız bugün bizim için ilmi bilgiden başka bilgi çeşidi yoktur. O halde istenen şey tecrübi bir ilim teşkil et - mektir. Elde etmeliğimizi mantığın bize temin eylediği bu kaziyeler, ancak kendi sayelerinde, müşahedenin verdikleri (données) ini tekrar bulabilmediğimizden naşi bir bilgi manzarası arz etmektedirler. İşte bunun için hakeikatın yalnız şey'i gerçekleştirme (Vérification objective) den ibaret tek bir miyârı olması gibi, bilginin de tek bir şekli, fizik bilgisi vardır. Mantık bir seri tecritler vasıtası ile teşekkül eder. Fakat eşya ile temasımızı bize kaybettirmemelidir. O suretle ki bu nominalizm, aynı zamanda Neurath'ın isabetli bir ifadesine göre « Fizikalizm » dir.

Bu neo-pozitivizm kadar aydın olan ve onun kadar bedahet teşkil eden bir felsefe mezhebi olamaz. Fakat bizi itimatlılığa sevkeden tarafı da budur. Ham bir vakıya irca edilen bir tecrübenin basit bir mekanizmden ibaret bir formalizm ile yapılan bu sentezinin hiçbir müfekkireyi tatmin etmemesine şaşılıyor. İleri sürülen bu mücadelecî ve genç şiddet kendini pek kolayca tatmin bulmuş sayıyor ve zihnin keşfettiği bazı reçetelerden mest oluyor. Bu arada aynı reçeteleri yaratan zihnin ne kendi kendisi üzerinde, ne de bu reçeteleri tatbik ettiği fakat hakikî mahiyetinin kendi gözünden kaçacağı şeniyet üzerinde soruşturma yapmasını istemez. Pozitivizmin, harikulâde bir zihni zühütcülük (Ascétisme intellectuel) olduğu söylendi. Bütün zühütcülükler gibi bu zühütcü pozitivizm de kendi kendisine menettiği herşeyi ademe gönderiyor ve lânetliyor. Mülâhazanın temin ettiği bir ışık, ışığı vücuda getiren kaynağa doğru çıkıldıkça, bozulmak tehlikesine maruz kalacakmış gibi, mülâhazayı, hâdiseler kanunu. nu keşfeden ilk adımın ötetarafına atmaktan daima korkmuş olan Comte'ü işittiğimizi zannediyoruz. Viyana mektebinin cehdi, müdrikemizin iddialarını tahdit etmekten, ona kendi teecessüsünü tahdit eylemeği öğre - tmekten ibarettir. En çok ve en sık kullandığı ifade . . . den başka birşey olmadığı .. (ne... que) dir : Viyana mektebinin istediği şey felsefenin, ilmi lisanın mantıkî bir tahlili olmasında başka birşey, filezofun da ilmin gramercisi olmaktan başka birşey olmadığıdır. Fakat eğer felsefe kelimesi daima bir hikmet (sagesse) fikrini, basit bir kayıt işini değil bir vakı - nın nakli gösterilmesini, reele en yüksek insanî gayeleri ithal etmek için recli anlamak peşinde yürüyen zihni beşerin hayatını ihtiva ediyorsa, Viyana mektebinin felsefeyi tamamiyle kısır ve vakti geçmiş bir araştırma olduğunu düşünmekle beraber, felsefe adından birgün kendi kendisinin vazgeçmesini kabul edeceğini umabilir miyiz ? Kongre raporlarında bu mektebin felsefî telâkkilerinin yalnız feylesoflar değil, âlimler tarafında da uğradığı mukavemet göze çarpmaktadır. Kongreye iştirâk eden âlim - lerin hepsi, mektebin bilgi meselelerini hususî bir sağıamlık ile vazettiğin -

de mütefikler. Fakat aralarında, zihni bu kadar çok dar divarlar içine kapamağı kabul eden pek azdır. Bu suretle Viyana mektebi bilgi nazariyesine çok faydalı olan bir yenileşme fırsatı vermiş oluyor. Mektebe karşı yapılan tenkit, zihnin ve ruhun işlemlerini reel lākayt semboller yaratmağa hasretmesinden ve tahdit eylemesindedir. Mektebe göre bilginin teşekkül etmesi için bu sembollerin tamamıyla verdiğe (donnée) teka-bül etmesi kâfidir. İstenecek şey bilâkis zihnin reel temsil eylemek veya öğrenmek için yapmış olduğu ameliyenin, reel nüfuzumuzu ve onun üzerinde adetâ hâkimiyetimizi temin eylesidir. Tarski, bilginin irca edil-diği mantıklı riyazi şekilcilik ile iktifa etmiyor. Hesabın reel ile mutabakatını temin etmeğe elverişli bir şematik hakikat tarifi arıyor. Schlick bile, tahkik usulleri ne olursa olsun, aynı kalan, ve beklenen vakıaların hadsi müşahedesinin niçin ruhumuzu, reel ile nihayet istihsal edilen temasın tevliit ettiği meserretten ibaret bir sevinç ile doldurduğunu izah eden bir hakikat kanunu düşünüyor. Gosseth, mantık ameliyelerinin basitleştirici bir tecrübe sayesinde müşahhası bize elde ettirmesini istiyor ki bu hal riyazi obje ile se'ni obje arasında, hendesecinin çizgisi ile tecrübenin bize verdiği kaba çizgi arasında derin akrabalığı tesise hizmet eder. Chevalley, başka bir taraftan âlimin kullandığı mantık mekanizmasına hayat, hattâ ruhun arzularını ithal etmek için yaptığı cehdi hatırlatıyor. Reugier, Lautmann buna benzer taleplerde bulunuyorlar. O halde mesele bugün de evveleri olduğu şekildedir: realiteyi anlatmak ihtirasına sahip olduğundan dolayı mahz sembolizmi aşan bir zihin ameliyesi ile, bu zihin ameliyesinin taleplerine cevap verebilecek ve haddizatında akliliğe (intelligibilité) ne lākayt, ne de aslı olmıyan bir realite arasında bilginin, daha ilk adımda, istediği mutabakat nasıl vücuda gelecektir ? O halde zihnin hususiyetinin, kâinat hususunda iştirak kudretimizi zihin ameliyelerinin her birinde ifade etmekten ibaret olduğu fikrini kabul etmekliğimiz lâzımdır. Önce hâsselerimize çarpan ve tamamıyla muta olan kâinat manzarasından uzaklaşmaklığımız nisbetinde zihin gittikçe daha derin olarak bizi kâinata nüfuz ettirmektedir.

Fakat bu, bizi ebedi olarak kurtarmak istedikleri metafiziğin kıymetini için içine sokmak değil midir? Çünkü metafizik, metafizik aleyhtarlarının bize metafizik hakkında verdikleri hayal ile karıştırılamaz. Her türlü tecrübenin ötesinde kâin olup mevcudiyetini karışık bir lisanın destekliyeceği bir muhayyile hareketi ile ortaya koyacağımız objelerle teşkil edilecek bir metafizik dünya yoktur. Daima muta bir objenin korelatifi olup hem kendi imkânından, hem de yapısını göz önünde tutacak bir zihin (esprit) ile se'ni olarak ifa edilmiş bir fiilin metafiziği olan bir metafizik tecrübesi vardır.

Şüphesiz bize şöyle diyeceklerdir: Bahsettiğimiz fiil, objeye tekabül edebilecek bir sembol olabilir. Fakat bu, musiki notalarının melodi ile o-

lan tekabülünden daha fazla bir tekabül, bir iştirâk arzetmez. Lâkin böyle bir mukayese yapılmasına müsaade etmeyiz. Çünkü musîki notası arka-sında, zihnin tasarladığı ve istediği bir nizam vardır. Melodî bu nizamın hem fizik tesiri, hem de hâssî aksîsâdasıdır. Bu düşünölmüş nizamdan, idrâk edilen hassalara doğru bir geçidin bulunduğunu düşünöyoruz. İşte hakikî metafizik, faydasına veya imkânına itiraz edilmek istenen bu geçidin taharriyatında bulunmakta, sahası dikkate şayan bir surette ilmin sahasını geçmektedir. Çünkü metafizik yalnız gözölmürün önünde olan dünyayın izahı hususunda değil, fakat bütün beşerî değerlerin, hakikat kadar iyilik ve güzelliğın istihsalinde zihnin kat'i tesirini işin içine sokar. Her yerde bizim için mevzuubahs olan şey, bir niyetlilik davranışı (attitu de intentionelle) nı, bu davranışın kendini yekten bulmak, bu suretle kendini ona aşlamak için yokladığı; eserin şuurundan ayıran fasılayı geçmektedir. İşte zihin ile reelin daima tehdide ve takibe uğrayan bu karşılıklı muadeleti, ilme bile kâfi gelmiyen mahz mantıkî şemacılığın ötesinde ve şuurun bütün fütuhatı arasında, metafizik taharriyatının derin mevzuunu teşkil eder. Böyle bir mevzu düşünöyen herkesin, hattâ metafiziği iyi gözle görmiyenlerin ve ondan vazgeçmek dâvasında bulunanların bile, mülâhazalarına ısrarla ihtiyaç arzetmektedir.

Neo-pozitivizm, söylemek caizse, mahz llsana irca edilmiş ilmin ye-kûnî bir telâkkisidir. Paris kongresi bu mektebin başlıca mümessillerine, tezlerini büyük bir istidatla müdâfaa etmek, ve şüphesiz kendilerini genişlemeğe ve derinlemeğe mecbur kılacak diğer bilgi nazariyeleri ile karşılaştırmağa vesile teşkil etti. Kongre Lahî'deki (Mundanicum Institute) himayesi altında bir külli sembolizm (Symbolisme Universel), bir de birlikci ilmin beynelmilel ansiklopedisini (Encyclopédie de la science unitaire) yaratmak kararını verdi.

Avrupa memleketlerine mensup pek muhtelif mütefekkirlerin bu be-reberliklerinden ancak iyi neticeler beklenebilir. Bu sayede zihni beşerî bazı sınırlar içinde kapatmak onları aşan meseleler hakkında afaruzlar savurmak yerine, bu mütefekkirler şu hakikati takdir edeceklerdir: düşünöcenin bütün sahaları birbirine bağlıdır. İlimde husule gelmiş hiçbir terakkî yoktur ki şuurumuzun reel ile münasebetin meselesini, binnetice bütün mukadderatın: ortaya atması olmasın. [1] >

[1] İlimî felsefenin ana fikirlerini, üniversitemize getirilen felsefe müverrihi Von Aster'in *Bu günün felsefesi Philosophie der Gegenwart*: ismindeki pek değerli eserinden nakil suretile yakında *Ülkü* okuyucularına tanıtacağız. İlimî felsefenin, sosyolojî bakımından oynamak

istediği rolü düşünömek isteyenler, neşretmiş üzere olduğum *Etos ve Kosmos* ismindeki kitabı mütalea edebilirler. Bu felsefî denememizin bir kısmı şimdiden tefrika edilmektedir.

[Bak. İş Mecmuası, Cilt III, Sayı 1, Sf. 1 - 16]

BELÂ BARTOK ARAMIZDA

M. RAĞIB KÖSEMİHAL

— Bağı 50 İnci Sayıda —

« Bu ritimi ilk işiden kolay kolay ayırd edemez. Şimdi gramofonun süratini yarı yarıya indirelim; bu takdirde tabiatıyla melodi bir oktav daha derin işidilecektir. Böyle olunca herkes kolaylıkla bu ritimin 2+2+3 sekizlik olduğunu tesbit edecektir. Bu ritim muskî edebiyatında « Bulgar ritimi » diye anılan çeşitlerden biridir.

« İcab eden iptidai hazırlıklardan sonra *toplama yerine gitme* işi kalır. Zamanı seçmek te basit bir mesele değildir. Toplayıcı, köylünün boş vakitini kollamalıdır. Herhangi bir halk âdeti ile ilgili melodiyi tam sırasında dinlemek istiyorsak zamanını beklemekten başka çare yoktur

« Bundan sonraki mesele şudur : *Neyi toplamalı ?*

« İdeal ve genel isteğe göre *halk musikisi mefhumu altına giren herşey* toplanmalıdır. Diğer tâbirle, muayyen bir zaman içinde haricî icbar olmadan köylü halk içinde geniş ölçüde yayılan her melodi bütün ülyede toplanmalıdır.

« Şu halde, iek bir köylünün hariçten bilhassa şehirden öğrenerek getirdiğini bildiğimiz veyahut tahmin ettiğimiz melodisini toplamıyacağız. Tabiatıyla mektebin yahut radyonun öğrettiği parçaları da -tarif dışında kaldığı için- toplamıyacağız. Bunlardan başka her parçayı ayrı ayrı her köyde -hiç olmazsa nazari olarak- toplamak icab eder. Fakat para, zaman ve çalışan unsur kâfi gelmeyeceği için tatbikat alanında bunun kuvveden fiile çıkartılmasına imkân yoktur. Çok defa harcûâlem olan basit melodi -leri toplamıya bile lüzum yoktur. Meğer ki bunların bir değişik şekline -o zamana kadar bilinmeyen bir unsuruna- rast gelinsin.

« Başlangıcındaki bu tavsiyeler, geliş güzel çalışılmayıp intihaba riayet icab edeceğini gösterir. Bundan sonraki intihabın hedefi eskiliği bilinen, yahut farzolanın *unutulmağa mahkûm parçaları* kurtarmaya matuf -tur. Yalnız melodi değil belki onun *söyleniş tarzı* da tesbit edilmelidir. Halk musikisinde eskilik vasfını ne tayin eder ? Köy musikisinin her şubesinde göreneğin büyük dahli ve köyün yazılı olmıyan kanunlarına göre *muayyen hedefi* vardır. Eskiden köylerimizde çalgı ve türkü ferdin keyfine göre değil, belki köy dirimini tanzim eden kudretli kanuna : *göreneğe* göre çalınır ve söylenirdi. Köylüler ananenin buyurdıklarına âdeta bir *sevki tabii* ile ve deruni ihtiyatla tâbi olurlar. Dövünler muayyen

merasime tâbidir. *Hasad zamanlarında hasada mahsus türküleri* söylemeyi âdeta bir *sevki tabii* ile ve deruni ihtiyatla tâbi olurlar. Düşünler muayyen yahut hasada mahsus türküleri sırf zevk için başka bir yerde söyletmezsiniz; çünkü bu yakışık almaz. Türkücüyü bilhassa yaşlı insanların itimadını kazanmaktan başka söyletme hususunda belli başlı bir kaide yoktur. Her toplayıcı buyurukla iş görülemeyeceğini daha yola çıkarken iyi bilir.

[Bazı ihtiyarlar kalabalıkta şarkı söylemekten hoşlanmazlar. O zaman (topluluk) içinde çalışılmaz. Medyum sıkılğan ise yalnız söyletme daha iyi neticeler verebilir.]

« Fonograf, notaya alma hevesini artırır. Çünkü alınan parçayı derhal çalmak imkânı vardır. Bu, meclisin hoşuna gider. Notadan sonra her hangi bir lâtifenin katılmış olması türkücünün şevkini artırır. Çünkü onun haberi derhal yayılır ve köy odası meraklılarla dolar. Böyle zamanlarda mahsul da artar. Zira herkes bilgisini satarak fonografa sesini aldırarak, sonra kendi sesini bizzat dinlemek ister.

« Eski melodilerin unutulmak üzere olduğu yerlerde iyi bir parçanın ele geçirilmesi tıpkı avcılıkta olduğu gibi biraz da tesadüf ve tali işidir.

« Melodileri notaya alırken melodilerin temposunu elden geldiği kadar doğru olarak metronom ile tayin lâzımdır. Fonografsız toplamalarda kıtaların uzunluğunu da icab ederse kronometre ile ölçülebilir. Tegannide ses yüksekliğini de hatasız tesbit lâzımdır.

« Fonografla toplarken *neyi, nasıl* alacağımızı tesbit de bir mesele teşkil eder. Prensip itibarile -her toplanmamış parça, fakat -fonograf üstü. vapesi bahalı olduğundan- başta, evvelce zikri geçen « teganniden teganniye değişen süsleyici unsurları: fazlaca hâvi » parçalar, musiki âletiyle çalınan havalar; ikinci derecede, basit binaenaleyh notaya alınması kolay melodiler tercih edilmelidir. Her melodinin *en az iki kıtasını*, fazlaca süslü olan yahut diğer bir bakımdan hususi ehemmiyeti bulunan melodilerin daha fazla (icabına göre tekmil) kıtalarını almak lâzımdır. Şarkıcı yalnız bir beyitini hatırlıyorsa onu hiç olmazsa iki defa tekrarlatmak gereklidir.

« Bir seri halk havası alınırken başta *fonografin sürati kontrol edil -melidir*. Dakikada 160 dönüş en iyidir. Her üstüvanenin uygun görülen yerine (tercihan başlangıç veya sonunda) 6-8 saniyelik normal « al » di-yapazon sesini alınız. Bu usulle sürati değişen makinelerin dakikada 160 dönüşe göre normal olarak tanzimi temin edilmiş olur. Fonograf kullanma keyfiyeti toplayıcıyı hiç olmazsa mahallinde müsvedde halinde notaya alma mecburiyetinden kurtaramaz. Çünkü nihai kayd sayfasına, mahallinde aldığımız notlara bakarak hakikatine yakın sandığımız şekli işaret ederiz. Bundan başka: mahallinde aldığımız notalar ancak, bütün eksikliklerine rağmen elde edebildiğimiz malzeme hakkında toplu bir fikir vere-

bilirler. Bu toplu görüş, sâ-y devam ettikçe yeni varyantlar olup olmadığını tesbit ve bunların fonografa alınması icab edip etmeyeceğini tayin bakımından mühimdir.

« Âlet ile çalınan musiki parçaları toplanırken mahallinde notaya alma işinden sarfınazar edebiliriz. Çünkü bu şekilde musikiyi meslek edenler nadiren yanlışlar. Ve âletli musikinin fazla varyant vermediği için tekrar tekrar almaya değmez.

« Güftenin bütün beyitlerini yine mahallinde imkân derecesinde doğru olarak kaydetmek ve kıtalara ayırmak lâzımdır. Daha sonraki beyitlerde (hecâ adedi, satırların değişimi veya başka bir sebep yüzünden) melodiyi evvelki şekilden ayrı olarak söylerlerse bu farkı dikkatle tesbit lâzımdır. Bilhassa fonografa alınmayan parçalarda bu mühimdir. İşte, melodiyi yerinde ayrıca notaya aldırma-yı icab ettiren sebeplerden biri daha. Fonografa alınan güfte, alış müteakip söyliyenin önünde bir kerre daha kontrol edilmelidir. Çünkü o, kaydetmediğimiz ibareleri de fonografa aldırmaş olabilir. Bu gibi ibare farklarını evde ne kadar uğraşsak fonograftan çıkartamayız.

« Şimdiye kadar melodilerin müstakil bir varlık gibi tek başına toplanması mevzuubahs oldu. Bu kâfi değildir. Nasıl ki haşerat veya kelebek mutchassısı da haşerelere veya kelebekleri toplama ve ihzarla iktifa edemez. Yalnız bunlarla iktifa ederse koleksiyonu ölü, hayattan âri kalır. Geçen hayat hâdiselerinin tasviri dahi hiçbir ışık vermez. Onun için, hakiki tabiiyeci, hayvanları yalnız toplamak ve ihzar etmekle kalmaz, belki hayvanların hayatının en gizli safhalarını imkân derecesinde öğrenmeğe ve tasvir etmeğe de çalışır. En ateşin bir tasvir dahi ölüyü diriltmemekle beraber bir nebzecek olsun câmid koleksiyonlara can katar. Bu gibi sebepler halk musikisi ile uğraşanları muayyen melodilerin hayatını inceden inceye araştırmaya sevkeder. Başta şarkıcının tercümei halini biraz olsun öğrenmeğe mecburuz : Kaç yaşındadır ? Meşguliyeti nedir ? Okumuş mudur ? Nerede ve ne kadar ? Hali vakti yerinde mi, yahut efkarı fukardan mı ? Köylü hakkında neler söylüyorlar ? Hazır cevabılık ve bilgisine müteallik hikâyeler var mı ? Sonra, sıra, melodi ile söyleyicinin münasebetini tetkike gelir: Söylediği parçayı ne vakit, nerede ve kimden öğrenmiştir ? Başka bilen var mı ? Köyünde ancak birkaç kişi mi yahut tek mil köylü mü biliyor ? En çok sevdiği veya aksine beğenmediği parçalar hangileridir ? Niçin ? Sonra, mevzuubahs olan türkünün köy dirimindeki rolü tasvir olunmalıdır. Bu türküyü ne zaman söylerler ? ve neden söylemeleri icab eder ? Hangi ananesi veya oyunu ile ilgilidir ? (Halk âdet ve oyununun tarzı cereyanı mufassal olarak kaydedilmelidir) raks havası mevzuubahs oluyorsa: raksın adı, hareketlerin mümkün olduğu kadar tam tasviri yapılmalıdır. Kimler ve ne zaman oynarlar ? Kim çalar ?

Raks esnasında melodiyi birlikte söylerler mi ? Melodiyi yalnız rakas yapanlar mı, seyirciler mi, yoksa hep birlikte mi söylerler ?

« Musiki âletleri de icabında tetkik mevzuu olabilir: Bu âleti kendisi mi yapmıştır ? Âletin aksamı ölçülerek mufassalan tasvir ve her kısma verilen ad kaydedilmelidir. Bundan başka dikkatimizi umumî musiki istihlallarına da teşmil etmeliyiz; çünkü civar civar bunlara verilen adlar da değişebilir.

« Bunlardan başka zirdeki hususların da araştırılması mühimdir :

« Bir melodi yalnız bir şarkıcı veya şarkıcı grubundan değil belki ikinci ve üçüncü şarkıcı veya şarkıcı grubuna tekrarlatma suretile alınmalıdır. Muayyen bir melodiyi söyleyen şarkıcıya veya şarkıcı grubuna tekrar ettirerek tempo ve ses yüksekliğinin değişip değişmediğini tahkik etmeliyiz. Melodiler muhtelif yaştaki insanlara tekrarlatılmalı ve bir köyden alınan melodi 15-20 sene sonra aynı köyde :

1— İmkân derecesinde evvelce söyleyenlere tekrarlatılmalı,

2— Bir melodi alınırken fazla yaşlı olmıyan insanlar tercih edilmelidir.

« Sayın dileycilerim; bunlardan anlaşılıyor ki halk musikisini toplayanın vazifesi hayli ağırdır. Çok defa o tereddüde düşebilir: usulüne riayetle az fakat her ciheti iyi araştırılmış melodileri mi tesbit etsin, yahut fırsatı kaçırmamak için tahkik cihetini ihmal ederek mümkün olduğu kadar fazla parçayı mı fonograf ve notaya alsın ? Bu iki şıktan hangisini tercih edeceğini vaziyet tayin eder.

« Nihayet birkaç müteferrik meseleye temas etmek istiyorum : Bunların hallini ancak Türkiye'deki musiki folklor hareketinin inkişafından bekleyebiliriz. Bunların başında musiki edebiyatında *Bulgar ritimleri* adı verilen mesele gelir. Daha önce bulgar ritiminde olan bir bulgar melodisi gösterdim. Bunların hususiyeti nisbeten pek kısa kıymetlerin tek tek mezürde asimetrik olarak büyük kıymetler teşkil etmesindedir. Evvelce gösterdiğim misalde her mezur 7 sekizlikten ibarettir ve bunlar 2+2+3 olmak üzere ayrılmışlardır. Diğer bir bulgar ritimi çeşidinde bazı mezürler 9 sekizlikten ibarettir. Fakat bunlar asimetrik 3+3+3 sekizlik zümrelere ayrılmayıp belki 2+2+2+3 zümreye ayrılmıştır. (Böyle ritimli bir oyun melodisini piyanoda gösterdi).

« Bulgar halk musikisinde bu çeşit ritimler pek çoktur. Melodilerinin hiç olmazsa yarısı bu kaideye uyar. Bu tarzda ritimler Garbî Avrupa musikisinde tamamen meçhul olduğu ve onu en önce bulgarlar tetkik ettikleri için muvakkaten *Bulgar ritimleri* diyelim. Fakat bu ritimleri az olmakla beraber Erdi'deki romenlerin halk havalarında da bulabiliriz. Macarlar arasında da ötede beride silik izlerini müşahade ediyoruz. Sırp- lar'da olup olmadığı meçhul, çünkü mevcut neşriyat henüz bu hususta bir hüküm vermeğe kâfi değildir. Fakat türkmenlerde olduğunu, B e l a y e v

ve Uspensk'y'nin *Türkmenskaya Muzika* (1928) adlı eserinden öğreniyoruz.

« Bu ritim çeşidinin diğer Türk kavimlerinde mevcut olup olmadığını ve mevcudsa ne gibi şekiller gösterdiğini ve nelere kadar yayıldığı öğrenmek fevkalâde mühimdir. Çünkü bu ritimin sonraki zamanlarda bulgarlarda çıktuktan sonra etrafa yayılıp yayılmadığı, yahut menşeinin Orta Asya olup olmadığı ancak bu tetkikat neticesinde belli olacaktır. İlaveten şunu da söylemeliyim ki, İstanbul Konservatuvarının plâk koleksiyonunda Trabzon civarında alınan plâklarda yine bu ritim çeşidini bulabiliriz; (gramofonda böyle bir melodi çaldı).

« Diğer bir müteferrik mesele de *uzun havalalar* meselesidir. Bu melodi çeşidinin türk pentaton nizamı ile hiçbir alakası yoktur. Uzun havalarda diatonik iskalanın ilk beş derecesini tuhaf bir bağırsız halinde teganni etmek üzere kullanıyorlar. Arab ve acem örnekler, menşeinin orası olduğuna hükmettirecek mahiyettedir. Fakat bu tarz eskiden (hattâ şimdi de kısmen) Ukranya ve Romanya'da yayılmıştı. (İki romen örneği göstereyim: birincisi Erdil'dendir; ikincisi cenubi Karpatlar ile Tuna arasındaki sahadedir). Baştan kemancılar havayı çalıyor, sonra bir kadın teganni ediyor. Bitirmeden de mevzua uygun olmıyan oynak bir raks havasını çalgıcılar sonra ekliyorlar.. Şimdi de bir farsî örneğini gösteriyorum..)

« Bu misallerden aynı melodinin muhtelif varyantları ile karşılaştığımızı kolayca hükmedebiliriz. Ağlebi ihtimal bu melodinin menşeyi arab-acem diyarıdır. Şimdiye kadar bilinen İran, Irak ve Cezayir örnekleri bunu temin ediyor. Geriye şu mesele kalıyor: bu melodiler şimaldeki romenlere, hattâ Ukranya'lılara kadar nasıl yayılmıştır ? İran ve Irak tarafındaki mutavassıt bağ henüz bilinmiyor. Bu melodiler Anadolu türklerinde ma-lûm ise onların tavassutu ile nakledilmiş olur. Öyle ise bunun tahkiki da mühim bir meseledir. » [Bundan sonra konferansçı ayağa kalkarak sözüne devam etti :]

« Nihayet, önlümüzde *Türk pentatonik musıkisi* meselesi var. Bu bizleri (Macar) ları da pek yakından alâkadar ediyor. Türklerin oturduğu yerlerde pentatonik usulün ne mikyasta ve ne gibi melodi bünyesiyle temsil edildiğini öğrenmenin milli ve beynelmilel bakımdan fevkalâde ehemmi-yeti vardır. Bunun başarılması sizlerin Türk Halk musıkisini en geniş ölçüde, denenmiş en yeni ve en iyi usuller ve vasıtalarla araştırmanıza bağlıdır.

« *Macar ve Çeremis halk musıkisinde varlığı tarafımızdan gösterilen, romenlerden bir kısmının halk musıkisine kuvvetli tesir eden, dağınık bir şekilde bulgar halk musıkisinde de görülen bir çeşid şimal türk pentatonik unsurlarının köylerinizde ve halk ağzında yaşadığını gösterebilerseniz oaki*

türk musiki kültürü hegemonyası parlak bir şekilde ispat edilmiş olur ve bununla haklı olarak iftihar edebilirsiniz.

« Türk milli karakterini taşıyan musikiyi yaratmanın esas şartının, köylerinizdeki musikinin mümkün olduğu kadar esaslı öğrenilmesine bağlı olacağını söylemek zayıf sanırım. Tabii, milli musikiyi ilerletmenin ikinci şartı, yaratıcı kabiliyette kompozitörlerin gelmesine bağlıdır. Yalnız çalışkanlık yetmez. Bu da tali işi.

« İkinci şart yakın atide tahakkuk etmese bile zarar yok. İlk şartın, yani halk musikisini derhal toplama işini başarmanın daha mühim olduğu kanaatindeyim. Toplanan ve kurtarılan malzeme uzun seneler bekledikten sonra da salâhiyetli sanatkar ona dayanarak türk milli musikisini yaratabilecektir. Türk halk musikisinin birân evvel toplanmasının müşterek menfaatımız icabı olduğu evvelki beyanatından tezahür eder. Onun için macar musiki folkloru ile uğraşanlar namına türk kardeşlerimden rica ediyorum: tetkik işini yurdunuzda başarmak için esaslı surette toplayınız ve toplanan eserleri bastırmak hususunda elden geleni yapınız. Macarlar, coğrafi durumları icabı, halk musikisini tetkik etmenin usullerini erken elde ettiler. Bu müşterek işte sizlere yardımcı arkadaş olmağa hazırdırlar. Ve sözlerimi şu cümle ile bitirmeme müsaade ediniz : *İlmin bu şubesinde türklerin ve macarların dostça teşriki mesaisini temin ediniz.* »

Son sözünü teşkil eden samimi dileğe şüphe yok ki bütün türk musikicileri ve aydınlar katılmışlardır. Başkaca söylenecek bir fikir ve mütealea da yok; o herşeyi söylemiştir.. Yalnız küçük bir noktayı işaret etmeden edemeyeceğiz ki o da, *Bulgar ritimleri* denilen şeylerin türklüğünün bugün kâfi derecede malûm bulunduğu, keza *uzun hava'nın* da bunca ağızlar, kaya başlar ve daha neler ve nelerle türklüğünün bütün musikicilerimizce her zaman bilindiğidir; bunlara dair ayrı bir tetkik hazırlamaktayız.

***

Adana folklor seyahati :

Türküler toplamak üzere bir hafta da Adana ve köylerinde araştırmalar yapmıştır. (19-27 ikinciteşrin) : evvelce Adana'ya gelmiş ihtiyar bir erkek köylüden üç parça, ve yine köylerden getirilen bir iki halk musikicilerinden birkaç türkü derledi. Tarsus ve Mersin'e gidildiyese de oralarda fazla birşey alınmamıştır. Osmaniye'ye varıldı: 70 yaşında bir köylüden, ve başka bir iki köylüden iyi şeyler derlendi. Oradan Çardak köyüne gidildi: hem türküler alındı, hem de davul - zurnadan çalgı havaları zapt edildi, oyun havaları (oyunlarıyla birlikte) dinlendi. Gece Osmaniye'ye

dönüldükten sonra, ertesi gün, Toprakkale yakınındaki *Kumralı* [3] aşyretine, oradan da Tüysüztepesi'ndeki Tecilli yörük kışlalarına varıldı : gece, orada, üstü sazlarla kaplı bir köylü kulubesinde konuklandı. Kumarlardan bir iki, tecillilerden on beş kadar parça alındı. B. Bartok bunları macar halk musikisiyle kıyaslama neticesinde bir kısımda ayniyet derecesinde yakınlıklar bulduysa da, ayniyetlerin ne gibi şeyler olduğunu ilerde mukayeseli yazıları çıkınca- öğreneceğiz. Hepsî, 93 parça etti. Adana müze direktörü Bay A l i R i z a 'da musikicilere yardım etmiştir. (Necil Kâzım ve Ulvî Cemal de birlikte idiler).

B. B a r t o k, Adana'ya dönüşte, Ankara Halkevi'nde vermiş olduğu ikinci konferansını -ricalar üzerine- bir kere de ora halkevinde vermiştir. (Mahallî gazete olan « Türksözü » konferansın bir suretini tefrika etmiş, ve halk musikisi üzerine bu vesile ile bir iki yazı çıkarmıştır.)

Macar üstadı Ankara'dan memleketine dönmek sıralarında « ULUS » gazetesinin bir yazı arkadaşına şunları söyledi :

« Adana ve civarına yaptığım seyahatten pek memnun olarak dönüyorum. Bu fırsattan istifade ederek çok güzel köy türküleri topladım. Macar köy musikisiyle yakınlığı ve benzerliği ilk bakışta göze çarpan bu parçalar, benim için kıymetli bir tetkik mevzuu olacaktır. Bu münasebetle türk müzik folklorunun güzellik ve zenginliği hakkında da bir fikir edinmiş bulunuyorum. Memleketinizi ziyaretim esnasında gerek Ankara'da, gerekse Adana halkevlerinden görmüş olduğum büyük kolaylıkları ve samimî kabulü burada şükranla anmalıyım. Bu kıymetli yardım sayesinde, köylerdeki seyahatim, Macaristan'da musiki araştırmaları için yaptığım seyahatlerden bile daha müsaîd şartlar içinde geçmiştir. Halkevlerinizin, memlekette kültürel çalışmalar için ne kadar faydalı ve kıymetli bir teşkilât halinde çalışmakta olduğunu görmek beni çok sevindirmiştir. Türkiye'yi yakından tanımak fırsatını bana vermiş olan bu ziyaretim, bu sene en fazla zevk duyduğum bir hâdise olmuştur. » (ULUS, 28-XI).

Üstadın bu gezi münasebetiyle Avrupa'da yazacağı şeyleri de günü gününe ÜLKÜ okurlarına bildiririm.

[3] Bu ismin *Kumralı* olacağı sanılıyor.

Bibliyografya : B. Bartok'un aramızda geçen günleri münasebetiyle muhtelif muharrirlerce çıkarılan ihtisas yazılarından olarak şunları işaretleyebiliriz: Yaşar Nabî, *Millî musiki çalışmaları* (Ulus, 12/XI).

B. K. Çağlar, *Yeni Cemiyetin veliysi: sanatlara* (Ulus, 12/XI).- Musikicilerce çıkarılanlardan, tarih sırasıyla: M. R., *B. Bartok'un hayat ve şahsiyeti* (Ulus, 8/XI). M. R., *B. Bartok ve eseri* (Ülkü, sayı 45) H. Bedî, *B. Bartok Ankara'da* (Varlık, No. 82, 1. XII).-

POLONYA MERKEZ ARŞİVİNDE TÜRKİYE TARİHİNE DAİR

B A Z I V E S İ K A L A R

Türkiye ve umumiyetle türk İlle - rine dair tarihi vesikaların hariç mem leketlerde çokça bulunduğu malûm - dur. İngiltere, Fransa, Almanya, İtal - ya, Rusya kütüphaneleri ve arşivle - rindeki türk tarihine aid malzemeyi bir araya getirirsek - bunların miktarı epey bir yekûn tutacağı aşîkârdır. Bu saydığımız memleketlere bir de Avusturya, daha doğrusu, Viyana kü - tüphanelerini katmak lâzımgelir. Bundan maada Türkiye tarihine dair çok enteresan ve pek çok vesikayı ihtiva eden kütüphaneler ve arşivler daha vardır. Ezcümle Polonya'nın merkez arşivi mahiyetinde olan V a r ş o v a 'daki, lehçe « Archiwum Glowny » denilen, « Leh Baş Arşivi » T ü r k i y e ve K ı r ı m H a n - l ı ğ ı tarihi için fevkalâde mühim bir kaynak yığını mahiyetindedir.

Yaz tatilî münasebetiyle bir aydan fazla Polonya'da bulunduğum zaman Leh kütüphaneleri ve arşivlerini ya - kından görebilmişim. Varşova'daki arşivin direktörü Profesör J o - z e f S i e m i e n s k i, arşivin her tarafını bizzat göstermek lütfunda bulundu; muhterem profesör bu mü - nasebetle Polonya Merkez Arşivi hak - kında izahat ta verdi. Lehîlilerin Devlet Arşivleri de Lehistan'ın ma - ruz kaldığı âkibete uğramıştır: Po - lonya ruslar, almanlar ve avusturya - lılar arasında bölündükten sonra, ar -

şivdeki vesikaların birçoğı Lehistan'ı parçalayan üç devlet arasında bölün - müş, ve o devletlerin paytahtına nak - ledilmiştir. Bu meyanda Lehistan'ın Türkiye ve Kırım'la olan münasebet - lerine dair bütün evrak ruslar tarafın - dan Moskova'ya alınıp götürülmüştü. Bu evrak Moskova'da « Rusya Hari - ciye Nezareti'ne bağlı baş arşivde » muhafaza edilmişti. 1920 yılının ağus - tosununda Mareşal Jozef Pilsudski'nin Varşova'nın yanı başında rus istilâs - nı defederek Polonya'yı kurtarmasını müteakip lehîlilerle ruslar arasında Riga şehrinde bir muahede akte dil - mişti (18 Mart 1921); bu muahede - nin ahkâmına göre ruslar vaktiyle Polonya'dan alıp götürdükleri arşiv vesikalarını da iade edeceklerdi. Bazı mühim tarihi vesaik halâ iade edil - memiş olmakla beraber, birçok vesika yeniden eski yerine konulmuş bulu - nuyordu. İşte iade edilen bu evrak meyanında türk ve Türkiye tarihine aid olanları mühim bir yekûn tut - maktadır. Ezcümle Altın Orda Hanı Toktamış'ın Polonya ve Litvan - ya hükümdarı Jagellon'a uy - gur harfleriyle yazdığı mektup ta bulunmaktadır. Bilhassa osmanlı sul - tanlarının Lehistan krallarına gön - dermiş oldukları «name» lerle, Kırım hanlarının « yarlık » ları nazarı dik - kati celbediyor. Arşivist olarak çalı - şan Dr. S z a c h n o tarafından

büyük bir itina ile tasnif ve tanzim edilerek, fişleri yapılan bu mühim vesikaların bizim için ehemmiyet derecesini göstermek için, bu vesikalardan bazılarını burada zikredeceğim.

Fatih (Mehmet II) zamanına aid iki vesika mevcuttur. Biri:1) 1455/?/5 teğrinievvel tarihidir, Eflâk woyowodası Peter III. Aron'a hitaben ve s ı r p ç a olarak yazılan bu mektupta, Fatih Mehmet II. woyowodadan her yıl 2000 dukat haraç talebetmektedir. İstanbul'a woyowoda tarafından elçi sıfatıyla gelen Logothet M i c h u l'un, sultana bu harcın verileceğini temin ettiği kaydediliyor. 2) Mehmet II. zamanına aid ikinci vesika 1456 haziran 9 unda kaleme alınmıştır. Türkçe olarak yazılan bu mektupta, Eflâk woyowodası ile yapılan muahedeyi müteakip, Belgrad'dan gelen tüccarlara İstanbul, Edirne ve Bursa'da ticaret yapmalarına müsaade ediliyor. Sultan Mehmet II, « kendi beylerinden ve subaşlarından ve sipahilerinden ve kullarından hiç birisinin, bunların (yani Belgrad'dan gelen tüccarların) canına ve başına ve malına zarar ve ziyan getirmemelerini » emrediyor. Aksi takdirde « kul gönderip azim belâya uğratacağın » bildiriyor.

Bayazıt II. zamanına aid vesikaların adedi daha çoktur. 3) Bayazıt II. den leh kralı Kazimierz IV. hitaben l â t i n c e olarak yazılan 1489 yılı ve 22 maart tarihli mektup.

Burada Lehistan'la Türkiye arasında iki yıl için aktedilen barış tasdik ediliyor. 4) Aynı tarihlerde t ü r k

ç e yazılan ve osmanlı memalikine gelen leh tüccarlarına kolaylık gösterileceği vadolunan bir yazı, Bayazıt II. den kral Kazimierz IV.

5) Bayazıt II. den kral Kazimierz IV. 1489 yılı 31 mart. İ t a l y a n c a olarak kaleme alınan bu yazıda Bayazıt II. İstanbul'a leh sefiri Mikolaj F i r l e j'in geldiğini ve lehlilerin sulh yapmak arzusunda bulduklarını anlattıktan sonra, sefir gelmeden önce krala bir mektup gönderdiğini, sulh yapmağa âmade olduğunu, ve gerek Lehistan'dan gelecek elçilerin ve gerek tüccarların memaliki osmaniye, ye gelmek hususunda müşkülâta maruz kalmayacaklarını bildirmiş olduğu beyan edilmektedir. 6) Bayazıt II. den kral Kazimierz IV. 23/III.1/V. 1489 tarihli. Sulh akti için osmanlı memalikine gelen elçiler serbestçe İstanbul'a gelebilmeleri için yol kâ adı. 7) Bayazıt II. den kral Kazimierz II. 31/III/1489. Kefe tüccarlarının ticaret yapmaları hususunda. Dili: İtalyanca. 8) Bayazıt II. den kral Jan Olbracht'a. Tarihi: 1/IV/1494. Dili: lâtince, Elçi Mikolaj Skierowski vasıtasıyla yapılan üç yıllık barış münasebetiyle. 9) Yine, aynı mesele dolayısıyla, 6/IV/1494 tarihli. Dili: lâtince. 10) Bayazıt II. den Aleksander Jagiellonczyk'a. 1502. 22 şubat. Leh büyük elçisinin eline « demir biti » verildiğine dair. Dili: İtalyanca. 11) Bayazıt II. den Aleksander Jagiellonczyk'a. Tarihi: 1502. Beş yıllık barışın akti münasebetiyle. Dili: İtalyanca. 12) Bayazıt II. den Aleksander Jagiellonczyk'a, aynı mesele üze-

rine. Tarihi: 1502, 8 teşrinisani. Dili: italyanca. 13) Bayazıt II. den Alek - sander Jagiellonczyk'a. 1502 teşrini - sani 8. Polonya'da iken casuslukla ithiham olunarak eşyası müsadere edil - len tüccardan yahudi Musa'nın eşya - sının iadesi hususunda. İtalyanca. 14) Bayazıt II. den ihtiyar Zygmunt'a. 1507, 8 mayıs. Leh elçisine « demir biti » nin verilmiş olduğuna dair. Dili: italyanca. Sultan Selim I. (Ya - vuz) zamanına aid de birkaç yazı mev - cuttur. 15) Sultan Selim I. den 1514 nisanında, türkçe olarak, henüz iade edilmemiş olan leh tutsaklarının iade - sine dair. 16) Selim I. den kral ihti - yar Zygmunt'a. 1519, 1. teşrinisani. Üç yıl müddetle aktolunan barışın tasdiki. İtalyanca olarak Edirne'den gönderilmiştir. 17) Selim I. den ihti - yar Zygmunt'a. 1519, 25. teşrinisani. Moskova'ya ticaret için giden tüccar - dan Andreja Karkondili'ye Polonya arazisinden serbestçe geçebilmesi için müsaade verilmesi (yol kâadı). Di - li: italyanca.

Sultan Süleyman Kanunî zamanın - daki vesaik ise pek mebzuldür. Ka - nunî'ye dair herhangi bir tetkikat ya - pılacaktır zaman, Varşova arşivindeki malzemenin celbedilmesi zaruretinin olduğu muhakkaktır; aksi taktirde Kanunî'nin Ortaavrupa ile olan si - yası münasebeti lâyikiyle aydınlatıl - mamış olacaktır. Bu vesikalardan an - cak bir kaçını zikretmekle iktifa ede - ceğiz: 18) Süleyman II. den ihtiyar Zygmunt'a. 1525, 18 teşrinievvel. Bar - ışı üç yıl müddetle uzatılmasına dair, türkçe olarak yazılan bir mek - tup. 19) Süleyman II. den leh kralı -

na. 1528 şubat (934, cemaziyülevvel sonu). Tehdit altında bulunan macar krallığını müdafaa maksadiyle Fer - dinand'a karşı harbin ilân edildiğine, ve lehlilerle ya beş, veya on yıl için barışın aktedilmesi hususunda. Türk - çe. Vesikanın bulunduğu 288,9 san - tim, genişliği 39,5 sm, 20) Süleyman II. den leh kralına 1529, 20 teşrinisa - ni. Tüccardan Andreja Karkondili'nin himaye edilmesine dair, italyanca. 21) Aynı tüccar hakkında ve şahinler al - ınmasına dair; dili: italyanca. Bil - hassa Kanunî'nin 1531-34 yıllarındaki macar seferlerine aid birçok mühim vesaikin bulunması, Varşova arşivi - nin Türkiye tarihi için büyük bir ehemmiyeti olduğunu bir daha gös - termektedir.

Bu münasebetle Fatih zamanından başlayarak elimize kadar gelen os - manlı sultanlarının başka devlet sa - raylarına gönderdikleri « name » lerin dilleri hakkında türkçeden maada sırpça, lâtince ve italyanca dilleri kul - lanılıyordu. Şurası şayanı dikkattir ki, burada nakledilen mektupların ti - carette alâkası olanları hep italyanca yazılıdır. Bunu da osmanlıların bil - hassa V e n e d i k 'le yaptıkları tica - ret münasebetlerinin tesiriyle izah et - mek gerekir.

AKDES NİMET KURAT

Türk Adları ve Türkmenler

[Kalkaşendî; 756 - 1355, 821 - 1418], [814 - 1411] de Mısır'da yaz - mış olduğu *Subhulâşas*'ında [C. 5, s. 425] Türk adlarına dair şu sözleri söylüyor :

Türkler; gördükleri, bildikleri kuvvetli ve bahadır şeylerin adlarını alırlar. Bunlar; kendilerine ad koyarlar iken en çok *Boğa* adını seçerler, ve çok defalar bunu tek başına kullanmazlar. Bunun yanında başka bir hayvanın adını da kullanırlar. Meselâ *Tay boğa* derler. Bu *Boğa* kelimesinin başında bazen bir maden adını da kullanırlar. Nitekim *Altun boğa*, *Gümüş boğa* ve *Demir boğa* derler.

Boğa yerinde demiri de kullanırlar. *Ve Bey demir*, *Tay demir* derler. Daima böyle çifte kelimeli ad kullanmazlar. Bazı kerre tek kelimeli ad da kullanırlar: *Demir*, *Arslan* ve *Deniz* diye ad verirler [1].

Yine bu müellif bu eserinin başka bir yerinde (C. 5, s. 488) Türk adlarına dair şunları söylüyor -

Bilinmelidir ki: çok defalar Türk askerlerinin lâkapları *Seyfettin - dinin kılıcı* olur. Çünkü bunlardaki kuvvet ve şiddet ile kılıcın münasebeti vardır.

Bunlarda *Yel boğa*, *Menekli boğabenli*; *benekli boğa*, *Bey hoca*, *Tanğrı bermiş -vermiş* vesaire gibi isimler de vardır.

Şu da bilinmelidir ki: bunlardaki adların her birinin hususî lâkapları olur. *Tay boğa*, *Altun boğa* ve *Kara boğa* adlarını almış olanlar *Alâettin* ve *Ay demir*, *Bey demir*, *İzzettin* ve *Laçin*, *Hüsamettin*, *Arslan*, *Bahaettin*, *Akuş*, *Cemalettin* ve *Sençer*, *Alemettin* lâkaplarını alırlar.

Mısır'da Çerkes memlüklerden *Ber-*

kuk'un oğlu *Nasırettin Fereç*'in ikinci defaki hükümdarlığı zamanında yazılmış olan bu kitabta Mısır hükümeti divanından kendilerine mektup yazılan türkmenlerden *Murad hoca*; *Toz doğan*, *İnal oğlu* ve saireye bu mektuplarda nasıl hitap edileceği söylenirken [C.7, s. 281] türkmenlere dair tek, tük istifadeler olmuştur ki, onlar da şunlardır :

Zülkadir oğlu ve İnal oğlu *Bozuk* - lardandır.

Halep türkmenleri *Avşar*'lardandır. Tarsus türkmenleri *Varsak*'lardan dır.

Edirne'deki Selimiye Kütüphanesi'nde bulunan *Baybars Tarihi*'nin ikinci cildinde görüldüğü veçhile Elmeliküz-zahir baybars dahi kendine gelen kırk bin evden ziyade türkmenleri Gazze'den Antakya'ya ve Sis hudutlarına kadar bütün sahile yerleş-tirmiş ve frenklerin ellerinden kurtarmış olduğu şehirleri bunlara ihda etmiş idi.

Yine bu tarihte şu ufak kayde dahi tesadüf edilir :

Humus civarındaki Kara ahalisi kâmilen hıristiyan idiler. Tatar istilâsında bunlar müslimleri yakalayıp frenklere satıyorlardı. Elmeliküz-zahir, Şam diyarını eline aldıktan sonra bura hıristiyanlarının bir çoklarını tenkil etmiş ve buraya türkmenleri oturtmuş idi.

M. Şerafeddin YALTAKAYA

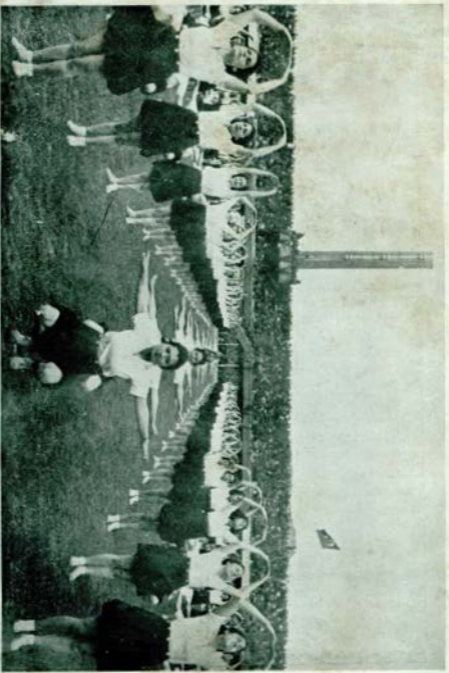
* 1. Buradaki (Deniz) kelimesi (Tenkiz) şeklinde yazılmış ve (Bahri (Deniz) diye tefsir edilmiş ise de bunun eski imlâsile (Domuz) olmasında da vardır.

CIKO HAZIRAN 1937

1937 Spor - Gençlik bayramındaki genç temsilcilerden.

1927 Spor - Gençlik bayramı gösterilerinden.

19 Mayıs Spor - Gençlik Bayramı

Gençlik ve Spor bayramı bütün Türkiye'de olduğu gibi Ankara'da da emsalsiz gösterilerle kutlandı.

Atatürk'ün 19 Mayıs 1919 salı günü Samsun'da karaya çıktığı saat yedide 21 päre top atıldı; fabrikalar, lokomotifler düdüklarını, otomobiller kornalarını bir dakika çaldılar.

Havanın arasına yağışlı olmasına rağmen sokaklar insandan geçilmez bir halde idi.

Halkevi'nin önündeki küçük meydan yarısına doğru üç bine yakın kız ve erkek genç ve gürbüz türk çocuklarıyla dolmuştu.

Bin küsur kız ve bir o kadar erkek talebenin toplantısı sona erince kafilere harekete geçti.

6 kişilik cephe ve 12 kişilik derinlikte takımlar teşkileden Ankara gençliğinin Halkevi'nden Ulus meydanına kadar geçişleri caddeleri dolduran halk tarafından takdir ve sevgi ile seyredilmiş ve coşkunca alkışlanmıştı.

Yürüyüş kolu Halkevi - Atilla caddesi - Sergievi köşesi - Bankalar caddesi yoluyla Ulus meydanına geldiler; anıtın etrafını çepçevre sardılar. Hep bir ağızdan İstiklâl marşını okuduktan sonra Atatürk'ün heykeline çelenk koydular.

Buradaki merasım bittikten sonra gene aynı yürüyüş sırasıyla İstasyon caddesi - Kamutayın köşesi - Akköprü yolunu takibeden kafilere stadyoma girdi.

Ankara'nın güzel eserlerinden biri olan stadyom, seyrine doyumlamıyacak bir güzellikte idi.

Yirmi bin kişi alan stadyomda, saat on beşe doğru, en aşağı bir hesaba, bu yekûn dolmuş bulunuyordu. Bankalarımıza, mebusalarımıza, kordiplomatikliğe ve büyük hükümet adamlarımıza ayrılan 2000 kişilik kapalı tribün de, vaktinden evvel, yer kalmamıştı.

Saat on beşe doğru başta Kamutay başkanı B. Abdülhalik Renda olduğu halde, bakanlarımız, siyasi müsteşarlar ve diğer büyüklerimiz gelmeğe başladılar. Saat on beşte stadyomu dolduran binlerce insan başlayacak büyük töreni seyretmek için vekar ve sükûnetle bekliyordular.

Bu saatte Şeref kulesi gerisinde bekliyen yürüyüş kolu içeri girmeğe başladı. Bandoyu takibeden kolun önünde bayrak kıtası vardı. Onları kız talebeleri takibediordu. Arkasından erkek talebeler ve sporcularımız geliyorlardı.

Pisti takibeden yürüyüş kolu çok beğenilen bir yürüyüşle geçid resmini tamamladı ve takımlar alanın ortasındaki yerlerini aldılar.

Bundan sonra erkek lisesi beden terbiyesi muallimi B. Mahmud'un kumandasına uyan mektebliler ve sporcular bandoya uyararak İstiklâl marşını okudular. Tribünleri dolduran kabalık da kendilerine uyunca Ankara semalarını gür ve çok uzaklara akse-

den sesler kapladı. Ankara nüfusunun dörtte birini toplayan stadyomdan İstiklâl marşımız birtek ses gibi etrafa yayıldı. Bu sırada Şeref kulesine Türk bayrağı çekilmiş bulunuyordu.

İstiklâl marşı söylendikten sonra, Dahiliye Vekilimiz Parti Genel Sekreteri B. Şükrü Kaya günü açan büyük nutuklarını söylediler. Bunu, Bolu mebusu B. Cevad Abbas Gürer'in bugünün milli tarihimizdeki büyük ehemmiyetini ve değerini tebarüz ettiren nutku takibetti. Erkek lisesi talebesinden B. Hüsnü Göksel de hislerini ifade eden söylevini verdikten sonra Musiki Muallim Mektebi talebeleri bando ile beraber sporcu marşını okudular.

Marş bittikten sonra, Kız lisesi son sınıf talebesinden Bn. Melâhat Savtekin kürsüye geldi. Arkadaşlarını Atatürk'e bağlılık için and içmeğe davet etti. Meydanı dolduran gençlik tarafından tekrarlanan şu and, uzun ve sürekli alkışlarla karşılandı :

« EY VARLIĞIMIZI..

YARATAN.. SEVGİLİ

ATATÜRK..

Açtığın yolda, kurduğun ülküde, gösterdiğin amaçta, hiç durmadan yürüyeceğimize and içeriz.. »

Gençlik ve spor bayramı münasebetiyle stadda idman şenliklerine başlanırken, merasime iştirâk eden bin, kişinin imzaladığı şu dilekçe okunmuş, stadı dolduran on binlerce halkın coşkun tezahüratı ve alkışlarıyla karşılanmıştır :

« 19 mayıs gençlik ve spor bayramını kutlamak için Ankara stadyomunda toplanan halkın heyecan ve minnetini

ifade eden tebriklerimizin Atatürk'e ve milli hâkimiyetin mümessili olan Kamutay'ın başkanı Abdülhalik Renda ve Atatürk'ün ideal mücadele ar - kadaşı ve direktiflerinin en muvaffak başarıcısı Başbakan İsmet İnönü'ye arzını Dahiliye Vekili ve C. H. Partisi Genel Sekreteri Şükrü Kaya'dan dileriz. »

Bunun üzerine yukarıda bahsedilen zevata telgraflar çekilmiştir.

Bundan sonra, yürüyüş sırasıyla erkek talebeler koşar adımla alanı terkettiler. Kız talebelerimiz çok muvaffakiyetli geçen beden hareketlerini yaptılar.

Onlar alanı terkettikten sonra Erkek talebeler gösterilerini tamamladılar. İntizam ve güzellik itibariyle erkek talebelerimiz de kızlarımız kadar muvaffak oldular.

Ankara orta tahsil gençliğinin idman hareketleri bitince Yüksek Ziraat Enstitüsü ve ondan sonra Gazi Terbiye Enstitüsü beden terbiyesi şubesi talebeleri jimnastik oyunları yaptılar. Aletli ve aletsiz yapılan bu hareketler çok takdir edildi ve mekteblilerimiz günümüzü heyecanla geçirmeğe vesile verdiler.

Bu arada Ankara kulüplerine mensub güreşçiler de gösteriş müsabakaları yaptılar. Bilhassa olimpiyatlarda dünya üçüncülüğünü kazanan Mer sinli Ahmed'le millî güreş takımından Ankaralı Hüseyin'in müsabakası çok alkışlandı.

Günün programı üç şehir arasında yapılan atletizm müsabakalarıyla sona erdi. Bir ağızdan onuncu yıl marşını okuyan halk, geçirdikleri günün neşe ve heyecanı ile stadyomdan ayrıldılar.

HALKEVLERİNDE ÇALIŞMALAR VE BELİREN DEĞERLER

Halkevlerinde müşterek günler :

Bütün halkevlerinde birden yapılan günler, halkevlerinin memleket miqyasındaki mâna ve ehemmiyetini meydana koymak için en güzel vesileler teşkil ediyor. Bir hâdiseyi, bir dâvayı, bir matem veya sevinci millete mal etmiş olmak için, halkevlerine havale etmek, onların hazırlayacakları geceler, yapacakları topluluklarla bunu benimsemelerini istemek kâfi geliyor.

Abdülhak Hâmid'in ölümü, büyük şefin verdiği işaret ve halkevlerinin birlikte aldığı tedbirle millete mal olmuş bir matem manzarası alabilmiştir. Bu suretle halkevleri yaptıkları tesirin ve aldıkları mevkiin kadriğini birkat daha bilerek bütün hareketlerinde ve kararlarında daha ölçülü, daha ağırbaşlı, daha heyecanlı, heyecanını daha sirayet ettirici olmanın yolunu arayacaklar ve kolayını bulacaklardır.

Halkevleri, büyük türk şairi Hâmid'i büyük sanatı kadar kudretli sezgişleri için, millet ve vatan sevgisinden ilk bahseden ve bütün badireler ortasında şu bu idarenin, şu bu zümrenin değil milletinin adamı ve insanlığın şairi olarak kalabilen bir büyük türk çocuğu olduğu için sayıp sevdiklerini elbirliğile göstermişler ve kamuya uygun bir iş yap-

mışlardır. Nasıl halkevlerinin tuttuğu matem millî matem sayılıyorsa; halkevlerinin yaydığı heyecan da millî heyecandır; halkevlerinin kutladığı sevinç te ulusal sevinçtir..

19 Mayıs Halkevleri :

Halkevleri, 19 mayıs bayramının eşsiz mâna ve değerini bütün yurd ölçüsünde bütün güzelliği ve yüceliği ile belirtmeye önyak olmuşlardır. Gündüzki spor topluluk ve gösterilerinin güzel tesirlerini akşamlayın halkevleri salonlarında yapılan telkinlerle birkat daha içe sindirmek mümkün olmuştur.

Gönülleri ve kafaları inkılâp ve kültür adına fethetmenin 19 mayısını yaşamakta olan halkevleri, bu büyük fethin, bu çetin ve güzel dâvanın birer Samsun'u olduklarını bilerek, 19 mayısa sporcu arkadaşlarıyla birlikte, ilk defa hakkını vermişlerdir. Sade, 167 halkevinde birden en büyüğünü başına basan ve başında taşıyan gençliğin, salonları dakikalarca çınlatan « yaşı » seslerini ve and içişlerini okuduktan ve düşündükten sonra; insanın büyük yarına olan umudu birkaç misli artırıyor..

Kaynaşma, toplanma :

Şunu derhal ilâve edelim, ki : halk-
evlerinde millî ihtifaller, heyecanları
beslemek, gönülleri ateşlemek, yürü-
yüş hız vermek için birer güzel ve-
sile olmakta; asıl gaye ve maksada,
bütün bu şevkler ve gösteriler ara-
sında, yürünmekten biran geri ka-
linmamaktadır. Halkevleri sadece bi-
rer ihtifal müessesesi olmaktan çok
uzaktırlar. Okunan her gazete ve
mecmuada hemen her nüshanın bir
iki halkevi haberi ve resmi ile süs-
lendiğini, değerlendiğini görmekte
seviniyoruz. Temsiller, geziler, tet-
kikler, neşriyat, bir manevî rahmet
halinde yurdun her yanında verimli
fakat çorak ruhlar üzerine yağıyor..
Malkevlerinde gittikçe gelişen, dü-
zenlenen bir kaynaşma, bir olma, bir
toparlanma var..

Millî mücadelenin ilk yıllarında,
silâhlarımızın henüz düzensiz, ordu-
muzun henüz az oluşundan huylana-
rak zaferden ümidini kesen ve bu
çabalanmanın boşa gideceğini mırıl-
danan bedbinler gibi; şimdi de ara-
sıra şurda burda bir iki kişinin halk-
evlerindeki temsillerin acemiliğın-
den, konferansların pek olgun olma-
yışından, köşesinde sızlananlar gö-
rürüz. Onlara halkevlerini yakın-
dan görmelerini ve halkevlerle ne
yapılmak istendiğini bir daha düşün-
melerini tavsiye ederiz.

Ha Halkevîsiz şehir ha

yağmursuz tarla :

Sırası gelmişken halkevlerine de
tekrar şunu hatırlatmayı bir vicdan
borcu sayarız ki :

Halkevleri, inkılâp ve kültür se-

ferberliğinde birer karargâh olmayı
vazife edinmişlerdir; herhangi bir
gevşeklikleri, ordu bozanlık olacak-
tır, millî dâvaya ihanet olacaktır; bir
karargâh gibi en küçük gevşeklikten
bile azap duymaları, intibaha gelme-
leri ve merkezi haberdar etmeleri lâ-
zımdır.

Halkevleri işlemeyen, verimini tam
vermeyen muhit, tarlalarına yağ-
mur yağmamış, suyu kesilmiş ve ışıktı
sönmüş gibi çırpınmasını, harekete
geçmesini ve büyük kudretleri im-
dadına çağırmasını bilmeli, düşün-
melidir... Bütün halkevlerinde birden
yapılan topluluklara böylece işaret
ettikten sonra; gezdiğim ve içinden
gördüğüm halkevlerinin bir ikisinden
daha haberler ve müjdelere vermeye
geçiyorum :

Bir kaç çalışkan Halkevi daha :

Niğde Halkevi, bütün halkevlerince
imrenilmeye değer geniş ve aydınlık
bir salona az bir masrafla kavuşmuş
bulunuyor; inşaatın neticesini bek-
lerken biraz gevşemiş komite toplan-
tılarına yeniden başlanıyor; halkevi
olmanın şevkini ve mânasını çok iyi
duyan ve sezen Niğde uyanık ve ay-
dınlarının bir iki meclisinde bulun-
mak, insanda « bu heyecan, bu suur,
bu kavrayış ve bu azimle niçin Niğde
Halkevi, halkevlerinin en eyisi ol-
mamış ? » diye hayret ve ümid uyan-
dırıyor. Siz de ümid kelimesine hay-
ret etmeyiniz : inkisar demiyorum;
ümid diyorum; çünkü sebep ne olursa
olsun birtek küçük ve toplayıcı ham-
lenin, ilk atılan ve çağırılan enerjinin
bu muhitte muhakkak bir varlık ya-
ratacağı derhal seziliyor ve böyle

müjdeler de binanın tamamlanmasın - da, mahalli otoritelerin yakın ilgisin - de göze çarpmıyor.

Şimdiye kadar pek çok şey yapı - mamışsa bile -ki yapmıştır da- ne ya - pılacağını çok iyi bilen, yoldan hiç bir şekilde sapmamış olan, her işinde kemiyeti daima keyfiyetle bir ele al - mış olan, gösterişe değil öze ve maksadlı işe ehemmiyet veren müs - bet zihniyeti ile Niğde Halkevi'n - den çok iyi şeyler beklemekte haklı ve isabetli olduğumuzu zaman ispat edecektir, hem de çok geçmeden . . Adana ve Mersin'den raporlarını, merkeze ve matbuata akseden çalış - malarını okuyarak ve duyarak vak - tile birkaç yazımda bahsetmiştim. Bir - rer örnek halkevi olan Adana ve Mersin halkevlerini tekrar içinden tanımak, muhitte halkevini ilgilien - diren ve halkevinin çalışma progra - mına dahil olabilecek olan her var - lığı, her verimi halkevine mal etmek için mahalli idarelerin ve büyüklerin gösterdiği gayret ve feragati seyret - mek, bana zevk, gurur ve güven verdi. Buraların yalnız portakal ağaç - larının değil uyanık ve aydın kafa ve gönüllerinin de çiçeğini ve meyvasını aynı dalda bir arada görmek, bana ha - yatımın en zevkli ve mesud günlerini yaşattı . . .

Adana ve Mersinden yeni lotibalar :

Adana'da yeni bir halkevi için arsa ve para hazır; halkevine gelir teşkili için büyük bir arsada bir apartman ve dükkân serisi inşası için teşebbüse girilmişdir. Adana Halkevi'nin her şubesi elden geldiği kadar

verimli olmaya bakıyor: şehrin ka - labalık semtlerine ve kahvelerine kon - muş hoparlörler, söz ve musiki ile karışık, zevkle dinlenen programla - rile, telkin ve irşadlarına hergün de - vam ediyorlar. Temsiller, içe sine si - ne, tipler üzerinde işlene işlene bek - lenen ilgiyi tam uyandıracak bir mü - kemmeliyetle yapılıyor. Köycülük şu - besinin hazırladığı geniş program, muhit şartlarına göre tatbik kabili - yetini haiz olduğu için adam akıllı tahakkuk edeceğe benziyor. Mektep - lerdeki kimsesiz talebeler yoksul ol - maktan halkevinin ve maarif cemi - yetinin elile kurtarılıyor. Halkevin - den ayrı, şehrin en işlek yerinde muntazam bir okuma odası var.. Halk - evi için işle dopdolu günlerinden sa - atlar ayırabilerek gündelik çalışma - nın yorgunluğunu halkevinde çalışma - rak gidermenin sırrına eren idealist insanlara imrenmemek elden gelmi - yor; hep Adana'da ve Mersin'de ol - mayı, hep bunların arasında bu şekil - de yaşamayı istediğim çok oldu...

Mersin Halkevi de yeni binası için arsayı ve parayı hazır bulunduruyor. Elemanları binaların en büyüğünde ve en geniş mikyasa en güzel ve - rimler elde edebilecek bir değerde ve uyanıklıkta görünüyor. Gösterişten tamamen sıyrılan, başlangıcın par - laklığından ziyade eserin sağlıklı - ğından zevk alan bir zihniyet gittikçe yer buluyor.

Halkevinin himayesindeki ana mek - tebinde idealist bir muallimin gös - terdiği eşsiz varlığı, vasıl olduğu mükemmel neticeyi halâ bugün bile hayranlıkla hatırlıyorum. Halkevinin kadınlar kursunda on-onbeş sene ev -

veline kadar çarşaf denen bez zindana kapalı yaşını başını almış kadınların bir çocuk şevki ve sadeliği ile okuma yazmayı öğrenirken dünyanın ve memleketin büyük hâdiseleri etrafında da aydınlatıldığını görmek, hakikaten eşine zor rasgelinir bir zevk oluyor. Aşevi, resim atölyesi, müze köşesi, musiki faaliyetleri, Mersin tarihine aid broşür, « İçel » adıyla hazırlanmakta olan mecmua . . . Bunların hepsi, kendisinden sayfa larca bahsettirmeye değer varlıklar ve çalışmalar . . .

Yeni Mecmualara bir bakış :

Halkevlerinin mecmuaları, gittikçe artıyor ve değerleniyor. Tekrar ediyoruz: Bir halkevi mecmuasını ancak muhitinin heyecanını aksettirebildiği ve şuurla besleyebildiği, muhitindeki varlıkları (istidattan eski eserlere kadar her türlüyle) tanıtmaya çalıştığı nisbette yararlı ve verimli saymaktayız. Orijinal olmayan, halkevinin maksatlarından herhangi birine tam hizmet eder görünmeyen yazılara, mümkün olduğu kadar yer verilmemeli; mecmuanın, çıkarılmış olmak için değil, çıkarmaya ihtiyaç ve basılması lâzım yazı olduğu için neşredildiği kanaatini mutlaka uyandırmasına dikkat edilmedir.

Elâziz'de aylardan beri intizamla ve muvaffakiyetle çıkarılmakta olan halkevi mecmuası « Altan » da gösteriyor ki: memleketin herhangi bir köşesinde istediğimiz âyarda bir mecmuanın çıkmasına imkân daima mev-

cuddur. Merzifon'un « Taşan », Trabzon'un « İnan », Bursa'nın « Uludağ » İzmir'in « Fikirler », Samsun'un « 19 Mayıs », Adana'nın « Görüşler » mecmuaları da bu iddiamızı tekid eden ve halkevi mecmuasının ne demek olduğu hakkında iyi fikirler veren mecmualar arasındadır.

Bir İki Halkevi kitabı :

Halkevlerinin geçen haftalar içinde neşrettiği veya neşrettiğini yeni haber aldığımız kitapları arasında; Ankara'nın hitabete aid verilmiş beş konferansı ihtiva eden kitabı en çok üzerinde durulmaya değer olanlardan biridir. Halkevlerinin en belli başlı vazifelerinden biri, yıllarca konuşmayı ayıp sayan çarpık bir terbiye sistemine tâbi tutulmak istenen, Türk milletine konuşmayı öğretmek olduğuna ve halkevlerince ele alınacak telkin vasıtalarının başında her zaman « söz » geleceğine göre bu kitaba ne kadar çok ehemmiyet versek yeridir. Hatibliğin bir sanat olmakla beraber diğer sanat şubelerinden daha fazla *kişisel* olduğunu tebarüz ettiren, usta ve ameli çareleri sıralayan bu kitap, Ankara Halkevi başkanının yazdığı arif bir mukaddemeye bir kat daha mânalı bulunmaktadır.

Mersin Halkevi üyelerinden birinin yazdığı, kısa ve özlü, bir perde lik milli piyes de yeni bir kabiliyeti müjdelemesi, halkevlerinin köşede bucakta yazmaktan yıllarca vaz geçmiş olgun istidatları bir nevi cephe hizmeti gibi yazmaya, hazırlanmaya ve neşretmeye sevkettiğini göstermesi itibarıyla ayrı bir kıymet ve mâna taşımaktadır.

Gaziantep Halkevi'nin güneş - dil nazariyesi etrafındaki bütün tezleri salâhiyet ve vukufu hülâsa ve ihata eden bir konferansı ihtiva eden bir kitabı da hakikî ve ilmî bir değer - dedir.

Bir Olgun değer daha!

Halkevlerinde geçen haftalar zarfın da beliren değerlerden, bu yıllar içerisinde kendini göstermeye başlayıp halkevinin heyecanile işlenip gelişerek yeni millî hamlelerin hızı ile verdikleri son eserlerle bütün gelenlerin alâka ve takdirini üzerinde toplamaya muvaffak olanlar arasında Ankara Halkevi'nden Kâmuran Bozkır'ı anmayı ve onun 19 Mayıs'ın büyük yolcusu için yazdığı şiirden şu mısralarla bu makaleyi bitirmeyi zevk sayıyoruz :

Ey kıl esvaplar içinde,
İri çam gövdesi, köylü babam!
Ve sen ey, vücudumu
Ağrılar içinde doğuran anam!
Sizden daha yakındır bana:
Beni dar kafesimden sıyrıp
Güneşli ufuklara koşturan Aadam!

B. K. ÇAĞLAR

Ortayayla . Sivas Halkevi aylık dergisi, Yıl 1, Sayı 3, Nisan 1937.

İlk sayısı 1936 mayısta çıkan bu dergi, uzun bir zaman sustuktan sonra tekrar neşredilmeğe başladı.

Derginin bu sayısında, tarihe, sanate ve hukuka dair yazılar, Sivaslı çair

NOT: Geçen sayımızdaki "Halk- evleri haberleri" yazısında tertipde anlaşmayı güçleştiren bir hata olmuştur. 221 inci sayfanın ilk sütununda 7 satır 220 inci sayfanın başına gelecek ve

Deliktaşlı Ruhsatı hakkındaki ihtisaslari, Cuy De Maupassant'ın bir hikâyesinin « mehtap », türkçeye çevrildiğini görüyoruz. Bu yazılar arasında türk tarihinin büyük kahramanlarından olan Kırşad hakkındaki tetkik entere- sandır.

Derginin sonunda halk edebiyatına âit bir kısım da vardır. Burada, Necib, Aşık Karanî, İrfan, Hurrem adlı çairlere ait koşmalar aynı zamanda man- niler, atalar sözü, parçalar vardır. Fakat bu parçaların nereden alınmış veya kimden duyularak tesbit edilmiş olduğu kaydedilmiyor. Halkedebiyatına âit bu gibi neşriyatta, zikrettiğimiz bu noktalar kararlık bırakılmazsa, ancak o zaman bir faydası olacaktır.

Ortayayla, üzerinde uğraşarak çıkarılan bir mecmua olduğu muhakkaktır. Şu kadar ki, biz bu dergide Sivas'a âit hususiyetleri pek göremeyoruz. Mecmuedan bilhassa Sivas'ı canlandırarak olan yazılar bekler ve muvaffakiyetler temenni ederiz.

Gediz, Manisa Halkevi aylık dergisi, Yıl 1, S. 3. 23. 4. 937 sayısı 10 kuruş.

Bundan önce, *Bozorkurd* adıyla, Manisa Halkevi bir dergi çıkarıyordu. Bazı sebebler yüzünden neşredilmeyen derginin bundan böyle *Gediz* adını taşıyarak halkevleri dergileri arasına karış- tığını görmekte bir memnuniyet duy- maktayız.

Bir formadan ibaret olan mecmuada *Saruhan Oğulları*, *milattan evvelki Manisa tarihine umumi bir bakış*, *Manisa coğrafyası* başlıklı tetkikleri görüyoruz.

Mecmuya muvaffakiyetler diler ondan bilhassa eski türk medeniyeti izle- rini kuvvetle yaşatan Manisa'ya dair, Eursa, Isparta Halkevleri dergileri gibi, olgun yazılar bekleriz

yazı ondan sonra olduğu gibi devam edecek. Bilhassa Kayseri ve Bor Halk- evlerinin bu tashihi yaptıktan sonra bu yazıyı bir daha okumalarını tavsiye ederiz.

Uludağ, Bursa Halkevi dergisi, iki ayda bir çıkar, Nisan 1937 sayısını 10 kuruş.

Bursa Halkevi tarafından çıkarılan bu derginin ilk adı *Uludağ* idi. V inci sayıdan başlayarak *Türkün* adıyla çıkmıştı. Fakat bu sayıdan itibaren yine *Uludağ*, Bursa'yi yaşatan, canlandırın ve eski adıyla çıkmaya başladı.

Bahsettiğimiz bu sayıda felsefe, spor, fen ve tabiat edebiyata dair yazılar vardır. Bu yazılar arasında bilhassa Kâmil Kepecioğlu'nun başı geçen sayılarda olan *Türklerde Spor* başlıklı makalesi, Ali Ulvi tarafından neşredilen Divani Lugatit türk'deki şirirler zikre değer. Aynı zamanda Kemal Ergenekon'un düzgün bir şiririne ve bibliyografya kısmına'da yer verilmiştir.

Halkevleri dergilerinin iyilerinden sayılabilecek olan *Uludağ*'da bu sefer yalnız isim itibarile değil, mecmuanın tertibi cihetinden de bir yenilik, tekâmül göze çarpmaktadır. Yalnız bu sayıda mahkeme sicillerinin neşredilmediğini görüyoruz. Bu dergiden, böyle mühim bir yazının diğer yazılardan ehemmiyetle her zaman neşrini bekleriz.

ÜN Isparta Halkevi aylık dergisi, cilt 4, Nisan 1937, Sayısı 10 kuruş.

Bu sayıda, geçen sayılardan devam etmekle olan *Isparta coğrafyası*, geçmişte *Isparta da Aziretler*, *Isparta İktisadiyatının tarihsel durumuna bir bakış* başlıklı yazılar, yeni olarak, *Ispartalı hekim ve cerrahlar*, *Ispartada tabaklık* adlı araştırmalar vardır.

Bilhassa mahalli tetkiklere ait olmak üzere Tahir Erdem ta afından yazılan makaleyi göstermek lâzımdır ki bu makede XIV inci asırda Türk dilile yazılmış bir eserden ve Hızır Bin Göbge'ne ait bir kitâbeden bahsediliyor.

Halkevleri dergileri arasında *ÜN*'ün

bir hususiyeti vardır. Yalnız Isparta ve çevresine ait tetkiklere inhisar etmesi, bu sayı için de aynı hususiyet tekrarlanabilir.

Kastamonide toplanmış maniler
Talât Mümtaz Yaman, Kastamoni Halkevi, Dil, Edebiyat, Tarih kolu neşriyatından No. 3 İl Basımevi, 1937, 98 Sahife.

Bu eser, Kastamonî'de söylenilen mânileri ihtiva etmektedir. Muharrir, eserine *Kastamoni mânileri* değil, *Kastamoni'de toplanmış maniler* adını veriyor.

Bu ismi verişine sebep baş kısmında, mâniler hakkında verdiği izahatta, bu mânilerin, her yerde tekrarlandığı için, Kastamonî'ye has olarak kaydetmeyi doğru bulmamasıdır.

Altı formadan ibaret olan eser, ilk 8 sahifesini, mâninin tarifi, mevzuu, bir bölgenin o malı olup olamayacağı meselesi, şekli, okunuşu Kastamoni de mâni söyleme zamanı ve tarzları, hakkında verilen malûmat teşkil ediyor. Bu kısım, bilhassa mahalli âdet ve ananeleri canlandırmış olması itibarile faydeli bulduk. Bu kısmın sonunda bize müellif, bugüne kadar neşredilen maniler hakkında oldukça eksik bir bibliyografya da veriyor.

Metin kısmında 849 mâni mevcuttur. Bu mâniler, alfabe sırasına göre tertip edilmiştir. Kitabın sonunda, neşredilen bu mâniler, yine alfabe sırasına, ve birinci mısralara göre tasnif edilmiştir. Bu kısım, bilhassa bu mevzu da çalışanlar için, her hangi bir mâninin, kitapta olup olmadığını anlamak hususunda, bir kolaylığı temin edecektir.

Talât Mümtaz'ın bu eserini, bu sahada uğraşanlara, bu gibi eserlerden zevk alanlara tavsiye ederiz.

F. A.

BİR OKUYUCUNUN NOTLARI

Güzel bir teşebbüs :

Dahiliye vekili ve Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreteri Şükrü Kaya, türk hikâye ve romancılarını, bütün türk muharrirlerini hizmete ve çalışmaya çağırıyor. Geniş halk küllülerinin pek uzun yıllardan, asırlardanberi hafızalarında yaşayan ve halâ matbu nushaları hiçbir yazıcımızın eseri için tahayyül bile edemediği rakkamları aşan bir takım masal ve hikâyeleri modern teknikle ve temiz bir dille yazmalarını kendilerinden istiyor. Bu arzu, dâvet ve teşebbüs, hem halkın zevki için okuduğu şeyleri tetkik ve murakabe ederek bunların nevi ve seviyesini onun itiyatlarına heman hiç hâlef getirilmeden islâh etmek yolunda, hem de muharrirlere şuurlu bir şekilde ve program taahhüdünde eser yazdırmak, onları çalıştırmak bakımından atılmış güzel ve isabetli birer adımdır. Muharrirlere teklif edilen vazifenin çok güç olduğunu biliyoruz. Vüçuda getirilecek esere edebî bir kıymet vermek isteyince köylünün anlama ve beğenme seviyesini tamamen aşmak tehlikesile karşılaşılacağı, yazıcılarımız içinde Anadolu kasabalarında bulunmuş olanlar varsa da köylerde yaşamışlar küçük bir ekalliyet bile teşkil etmediklerinden köylülere göre eser vüçuda getirmekte ne dereceye kadar muvaffak olabileceklerinin kestirilemeyeceğini, yazılacak hikâyeler vasıtasile inkılâp fikirleri ve modern zihniyet köylülere aşılmağa çalışılırken muharririn hem köylüyü sıkıp hikâyesini okutamamak hem de hikâyeye sebatını tamamen ihmal edemeyeceği için yaymak istediği fikirleri yine iyi telkin edememek vaziyetinde kalabileceğini takdir ediyoruz. Fakat bu teşebbüse karar veren ve için başarılmaya alâkası elbette devam edecek olan Şükrü Kaya'nın,

bu defa Hamid'in ölümü için yazılmış bütün yazıların bilâünkaşa en güzelini yazmış olması bize büyük bir emniyet veriyor. Onun ince zevkine ve bilgisine güveniyor, kabul edilecek eserlerin ılgaret ettiğimiz mahzur ve tehlikeleri yenmiş ve hakikaten lâtif eserler olacaklarında, vevlki ancak üç dört eser seçilsin bunların milyonlara yeni fikirlerle beraber zevk ve haz da götürüleceklerinde, nice mahrum hayatın en güzel dakikalarında teşkil edeceklerinde şübbe etmiyoruz.

Buna muvaffak olacak sanatkarlarımızı şimdiden tebrik ederim.

Bir İngiltere tarihi :

Romancı sıfatıyla da şöbret ve kıymeti muhakkak olan André Maurois'ın asil vasfı, biyografi müellifliğidir. Ve bu biyografiler, Fas kıtasını on üç yıl fakat parlementsuz, diktatörsüz ve gazetesiz bir hükümdar istiklâlile idare etmiş olan Lyautey hakkındaki cilt müstesna, bir ingiliz kralına, bir ingiliz başvekiline ve iki ingiliz şairine aid, yani cümlesi de İngiltereye mûtaallikdir. Bu defa tab'i Fayard'ın basırdığı 733 sahife metinli eserle, Maurois doğrudan doğruya müverrih sıfatıyla kalemini deniyor. Yalnız bir devreyi, hele o devrede muayyen bir zümre veya tekbir şahsın rolünü anlatsaydı, şüphe yok ki eserinde roman ve hikâyeye unsurlarından istifade ederek daha fazla bir alâka halk edebilir, daha muvaffak olabilirdi. Fakat, o bütün İngiltere tarihini yazmış, yani Jules César'ın istilâsına tekaddüm eden devirlerden başlayarak henüz taç giyen altıncı Jorj'un tahta çıkmasına kadar gelen za-

manı anlatmazdır. Bu zaman ise asırları ve asırları ihtiva ettiği, ilk çağların hayal meyali bilinen asırlarından bağlayub bütün orta ve yeni çağları geçerek beş ay evvel kadar geldiği için, kitab dikkatli bir hulusadan ibaret kalmış bulunuyor. Okadar ki, Fransa'da İngiltereye aidi herşeyin en büyük mütehasası addedilen ve İngiltere ile alâkadar her meselede en sağdan en sola kadar bütün gazete ve mecmualarca bilgisine müracaat olunan Maurois bu eserinde, hele son asırlara âid malûmatının belki yüzde beşini vermiş vaziyette kalmıştır. Yani, temamiyle tarih alanında verdiği bu kitabda, müverrihliğini henüz bilinmemiş malûmat vermek ve henüz görülmemiş vesikalar çıkarub göstermek suretinde değil, lâkin ana hatları göstermekteki kudretile, fer'i malûmatı terk hususundaki isabetile ve tâbir caizce kullandığı malzemeyle yani anlatıldığı şeyleri intihab, tasnif ve teqrîhdeki itina ve meharetile izhar ve isbat etmektedir.

Eserin asıl hududu, Londra'yı merkez bilen ve Londra'yı dünyanın en büyük şehri yapan devletin tarihidir. Britanya adalarının öteki aksamı bu devlete ihtihakla kitabın hududuna girdiği için, İskoçya ile İrlanda'nın bundan önceki tarihleriyle müverrih meşgul olmuyor. Meselâ İskoçya kraliçesi olub güzelliği, maceraları ve bedbahtlığı Schiller bağda olarak birçok ediblere çabeserler ilham eden ve daha geçen gün sinemaya en güzel filimlerden birini kazandıran Marie Stuart eserde mühim bir yer alıyorsa, bu Londra'da hüküm süren kraliçe Elizabeth'le olan uzun düellosu hasebiledir, ve İskoçya, Elizabeth'in vefatile Stuart hanedanı Tudor hanedanının yerini aldıktan ve iki krallık birleştikten sonra kitabın sınırları içine girmektedir.

Bununla beraber, ve romancı müellifin tarihine roman veya romanse damgası basdırmamak için kuru kalmağa itinasına, uzun tasvirlerden çekinerek her fasılda mütemadiyen, mesele ve bahisleri ayrı rakkamlar taşıyan küçük parçalara ayırub büyük parçaların hasıl edebileceği kuvvetli tesir-

den kaçınmasına rağmen, yine sahifele-rine romencılığından bir iz ve bir yardım getirmiş, üzerinde biran durabildiği bütün çehreler hakiki bir hayatiyet için-de canlanmış ve ışıklanmıştır. Eserin lisansı ise ayrıca senaya lâyıkıdır. Her türlü zıynetden ve şigginlikden münezzehe, fakat gayetle pürüzsüz bir dil ki, hakiki güzelliğini mutlak sadeliğinden almaktadır. Sonda, daha fazlası İngilizce ve mütebakisi Fransızca olmak üzere, İngiltere tarihine âid fakat ancak en fazla istifade edilecek eserlerin biyografisi var. Herhalde, André Maurois'ın bu kitabını Türkçeye tercümesi şiddetle icabeden kitablara sırasına tereddüdsüz geçirebiliriz.

Bir Napoléon tarihi :

Louis Madelin'den birkaç yıl önce de bir kere ve bilmünasebe bahsetmişdim. Fransa'nın bugünkü müverrihleri arasında en meşhurlardan biridir. 1928 denberi büyük akademi azasından bulunuyor, kısa bir zaman da mebusluk eddi. 1871 de doğduğuna göre altmış altı yaşlarındadır. İik ve belki en güzel eserini bundan otuz altı yıl önce negetirdi. Fouché'nin ismini taşıyan bu eserde, Napoléon'un meşhur zabıtiye nazırı olub yüz gün devrel saltanatından sonra ve ikinci defa olarak onun sukutunu mucib vakayıde en büyük rollerden birini oynayan bu haris, hiylekâr, fevkalâde zeki ve fevkalâde ahlâksız adamın portresi birdaha unutulamiyacak hatlarla çizilmiştir. Ondan sonra, Roma şehrinin Napoléon'un hakimiyeti altında bulunduğu zamana âid bir kitabı, büyük ihtilâle o ihtilâlin en mühim çehrelerinden Danton hakkında birer eseri intişar eyledi. Cihanharbi esnasında, askerî makamatin tensibiyle, harekâtı askeriyenin tarihine âid kitablara yazmakla meşgul oldu, bilâhère Hanotausc'oun riyaseti altında vücuda getirilen *Fransız Milleti Tarihi* isimli muazzam eserde 1515 den 1804 de kadar ki zamanın siyasi tarihini yazdı. Sekiz

yıl önce de Napoléon'un birinci Konsolü unvanile Fransa mukadderatına el ko-yuşunu anlatan bir cildi çıkmıştı. Yani bilhassa Büyükhar'bin kendisini sevk etmiş olduğu bir tetkik sahası istisna edilirse, bu müverrih bütün tetkik ve tettebularını Napoléon devrine ve onun Fransa'nın başına geçmesine imkân veren büyük ihtilâle hasretmiş demektir. İlk cildi budefa çıkan bu eserine ise gençliğinden beri hazırlanmış olduğunu, on senedir yazmağa başladığını ve bütün kitabın on iki cildi ihtiva edileceğini mukaddemede söylüyor. Kitabın umumi adı *Histoire du consulat et de l'empire* (= *Konsolosluk ve imparatorluk tarihi*) ilk cildin serlevhası (Bonapartin gençliği) dir. Büyük Korsikalının aynı hududlar dahilinde yani hususî, siyasi ve askerî tarihini ilk defa, üç çeyrek asır önce, F. H. i e r s yazmıştı. Fakat o zaman malûm ve mekşuf olan vesaik mikdarı böyle bir işe imkân ve cesaret verebilirdi. Çünkü birçok hatırat ve vesaik umumi ve hususî yerlerde uyuyor ve müverrih en çok muasırların şifahi hikâyelerinden istifade ediyor, bunlardan istifade ile iktifa edebiliyordu. Halbuki bu günlerde mükellefiyetleri müthişdir. Nitekim Madelin mukaddemesinde bu işi yapmasını daha 1903 de meşhur Albert Vandal'a teklif eylediğini ve artık meydana çıkmış vesaikin teşkil ettiği muazzam yığınlar önünde buna imkân olmayacağı cevabını ondan aldığını söylüyor. İşte Napoléon'a karşı aşkı ve tecessüsü hudutsuz olan Frédéric Masson da hemen bütün bütün ömrünü İmparatorun yalnız hususî hayatı ile ilçerinden üçünü kral ve kraliçe nasbettiği kardeşlerle münasebatın tarihine hasrettiği halde, bu mevzuu dahi tüketemediği bu sahada da yeni yeni eserlerin intişarile sabittir. Öyle iken, ve 1903 den beri yeni vesaik tufanları ortalığı büsbütün istilâ ettiği halde, Madelin Napoléon'un bütün hayatına ve bütün eserinin tarihini yazmağa bu sene içinde başlamaktan çekinmemiştir. Bizim için asil şaşılacak bir cihet, muazzam eserinin ilk cildini altmış beşinden sonra,

yani en anut ve gayretlilerimizin elinden de hemen daima kalemin düğdüğü tarihte çıkarıdır.

Eserin umumi hatları hakkında bu kadar konuştuğundan sonra ilk cildi için maalesef ancak birkaç söz söyleyebileceğim. Napoléonun aslu ve nesebi izah ediliyor ve Korsika adasında doğuşu ve geçen çocukluğu hikâye olunduktan sonra, Fransa'da askerî mektebdeki hayatı, zabıt çıkışı, pek çabuk Generalliğe yükselip sonra menkübiyeti anlatılarak ve nihayet iş bağındaki Direktuar hükümetinin emniyetini kazandığı için ikbal devresinin başlangıcına kadar geliniyor. Aynı zamanda İhtilâli kebir'in bütün safahatı, kralığın sukutu, ihtilâl ricalinin birbirleriyle boğuşmaları ve nihayet Direktuar'ın tesisile nisbi bir istikrarın husule gelmesi tasvir olunuyor. Ve bütün ciltde hâkim olan iki fikir var ki, biri ihtilâlin mutlaka neticede tek bir adamın dikta:örlüğünü intaç edeceği ve ikincisi bu adam olması mukadder şahsın, yani Napoléon'un, ihtilâlin devamı sıralarında tekmiil arzu ve emellerini Korsika hudutlarında mahsur kılınmış olduğu ve hattâ Korsikada filen diktatörlük eden Paoli kendisine yüz vermediği için adeta bir rol oynamak sevdasından vaz geçtiğidir. Yani, bu ilk ciltde, ve gerek Fransa gerek Korsika'da vekayi ve ahvalin izahında Korsikalı küçük ve fakir asilzadenin, adalaların demiş oldukları gibi, Buonoparte'nin çehresi hikâyeye henüz hâkim değil. Lâkin, bu ilk cilt, Napoléon hakkında yazılmış hesapsız kitap arasında kemiyet ve keyfiyet itibarile de en mühim eserlerden biri karşısında bulunduğumuzu göstermektedir.

Bir yıl dönümü münasebetle

Rus musikisi, Garb musikileri bütününün içine giren millî musikilerin sonuncusudur, bu itibarla da bize en münis, yakın ve âşına gelecek ve garb musikisini temamilen anlayıp istemeğe hepimizi götürececek ilk musiki de belki

odur. Rus musikisinin garb musikileri bütünü deye tavsif edebileceğimiz âleme pek yeni litihakının rakkamlarla gösterilecek çok kısa ve kolay isbatı : bu girişi hazırlayanların ve musiki tarihinde beşler deye anılanların — ki Mous-sorgski ile musiki nazariyelerine âid bir eseri türkçeye tercüme edilmiş olan Rimski - Korsakof bunlardandır — hep 1830 - 1850 arasında dünyaya gelmiş bulduklarıdır. Bu beş kişinin içinde en yaşlısı ise 1837 de dünyaya gelen *Borodine*'dir ki, 1887 ibtidalılarında da vefat ettiği için ölümlüğün ellinci senesi devriyesi içinde bulunmaktayız. *Boropine* ırkan rus değil gürcüdür ve Gürcistanda saltanat süren İmèrètinski hanedanından bir prensin ihtiyar yaşında bir genç kızla macerasından doğmuş ve kendisine babasının kızılarından birinin adı olan bu Borodine ismi verilmiştir. Çocukluğunda pek hassasmış ve tahsiline çok itina edilmiş, pek küçük yaşdanberi musikiye temayül ve istidadi kadar da ulümü tabiiyeye alâka ve kabiliyet göstererek maruf bir kimya profesörü olmuş. Zaten kısmen hastalıkla geçen hayatı uzun bir ömür olmadığı gibi vaktinin büyük bir kısmını da kim-

yaya ayırdığı için, bırakmış olduğu eserler kemiyet itibarile fazla değil fakat değer itibarile mühimdir. İlk muvaffak oda musikisi yazan Rus musikçinası o olduğu gibi, Rusların on ikinci asırda bazı Türk kabilelerle yaptıkları harbleri tasvir eden ve maalesef ikmaline ömrü yetmediğinden ölümlüğünden bir müddet sonra bitirilüb sahneye konulan *Prince Igor* isimli bir operası vardır ve bu opera içinde Türk kabilelerinin rakıplarına âid parça hakikaten nefisdir. Ayrıca piyano ile çalınmağa mahsus eserleri ve hele *Ortaasya steplerinde* isimli tasvirî senfonisi vardır ki, cedleri Ortaasyadan gelen Türk milletini bilhassa tehyic edecek mahiyettedir. Profesör *Ernst Preatorius*'un azım kâr ve âşak ellerine geçeli pek büyük bir terakki ve salâh eseri gösterdiğini evvel emirde kaydetmek istediğim Riyaseti Cumhur Orkestrasının, bize, bu çok güzel eseri bu yıl dönümü vesilesile dinletmemiş olmasından, programlarda çok inhi-arlı bir çekilde yer alan Alman musikisine *Borodine* için bir kerrecik olsun yer verilmemiş bulunmasından doğan hüznümüzü gizlemiyecğim.

Nahid Sırrı

Kitaplar ve Mecmualar

Herrmann Albert, *Die alteste türkische Weltkarte (1076 n. Chr.)*. « Imago Mundi », 1935, s. 21-28. = *En kadim Türk Cihan Haritası* [Milâdi 1076].

Maksadım, küçük bir girişle 9 - uncu ve 10 uncu asır Kırgız, Karluk ve Uygur muhaceretinden ve bu türk kavimlerinin tarihi mevkilerinin henüz tayin edilmediğinden bahsederek Kaşgarlı Mahmud'un meşhur *Divanı Lügatü'türk* adlı eserindeki ilk cihan türk haritasına temas etmektedir. İlk defa olarak Jozef Markwart bu harita ile ilgilenecek dostlarından Konrad Miller'in nazarı dikkatini bu meseleye celbetmiş ve neticede bu ilk türk cihan haritasına dair Konrad Miller'le beraber Heinrich Haensler tarafından *Mappae Arabiae* nin V - inci cildinde « *Türkische Weltkarte von al Kaşgarı* » adlı, bir makale 1931 de nesredilmiştir. Fakat bu iki muharrir, tükolog olmadıklarından olsa gerekdir ki, harita üzerindeki coğrafi isimler üzerinde کافی dercede durmamışlar ve binnetice kıymetli mesalleri natamam kalmıştır. 1928 de Broekelmann tarafından tertib edilen *Divanı Lügatü'türk* fihristinden, bu iki müellif istifade edememiştir. Halbuki haritadaki bazı mahal adlarına dair eserin kendisinde malûmata tesadüf edilmediği halde, eserde zikri geçen bazı coğrafi adlara da haritada yer ayrılmamıştır. Bu itibarla, yekdiğerini tamamlayacak olan noksanları bertaraf etmek için, yine eser muhasevesi ile haritayı bir birle mukayese etmekden başka hiçbir çare yoktur. İşte, buyüzden adları yukarıda zikredilen iki müellifin makalesi oldukça noksan ve bir taraflı olarak kalmıştır.

Herrmann, kendi makalesinde ise bu noksanı göz önünde tutmakla, bir dereceye kadar bâriz hatalardan kurtulmuş, fakat nedense, Kaşgarlı'nın haritasında da istifade edilerek tertib edilen « *Commercial Atlas of China* » dan tamamen bihaber kalmıştır. Makalede bu haritadan bir kelime ile olsun bahsedilmemiştir. Sonra Kaşgarlı'nın haritasında yerleri işaret edilerek, isimleri yazılmamış olan mahaller,

Herrmann'ca da işlenmemiştir. Maatteessüf, bu noksanın giderilmesi eserin asıl nushası ile yapılacak olan karşılaştırma ile de bertaraf edilemiyor. Zira, asıl yazmada dahi bu yerler yazısız bırakılmıştır. Yegâne istifade edilecek kaynağı yine « *Divan* » ın metni ile bu devre âid eserler teşkil etmektedir. Mesela, *Çigil* ler Kaşgarlı'ye göre yağma ve uygurların yakınında yaşamışlardır [cilt I. S. 28] Sem'ânî'ye göre ise bu kavmin yeri *Taraz*'in, bu günkü *Evlia Ata*'nın yakınında olmuştur. [*Kitab-ül misâl* ve *Marquart, Volkst. d. Kom* S. 32, 91] *Divanı*nda *Çigil* leri mevzu bahis eden Kaşgarlı, nedense haritada bu kavmi tamamen mekût geçmiştir. Herrmann da bu gibi ince meseleye derince girişmekten çekinmiş ve haritadaki adların okunuşunu sade Karl Menglis'e terk eylemiştir. Bu itibarla Herrmann'ın makalesi ancak tarihi coğrafiya bakımından tertip edilmiş olmakla beraber bu ilk türk cihan haritasına dair, şarkta ve garpta tadad ettiğim bir iki küçük makale haricinde hiçbir etüde ve monografiye tesadüf edilmediğinden, kıymeti ilmiyesini kaybetmemektedir. Makale aynı zamanda bu mevzu üzerinde çalışmalara güzel bir örnektir.

Makale mevzu itibarıyla, haritanın umumî mahiyeti; esas tanzim noktaları denizler, göller ve nehirler, dağlar çöl-

ler, ülkeler ve kavimler, şehirler ve aralarındaki mesafe, hulâsa ve netice, gibi bahislere ayrılmış ve bu plân üzerine tasvir edilmiştir. Muharrir ilk bahiste haritanın haricî tasviri ile beraber, diğer yabancî milletlerden alınan unsurlarla türklere has noktaları bir birinden tefrik etmiştir. Sonuncu noktada, bilhassa tebarüz ettirilmek istenilen keyfiyet, cihet tayininde, bilakaydû çart eski türk ananesine karşı gösterilen sadakattır, ki buna kolayca Orhun abidelerinde de tesadüf edilmektedir. Haritada bu anane, çarkın esas oriyantasyon noktası olarak kabul ve haritanın buna göre tanzim edilmesi ile tebarüz ettirilmiştir.

Haritanın esas merkez noktasını Balasagun şehri teşkil eyler. Bu şehrin yakınında olarak işaret edilip te tasvir edilmeyen göl vaktile Markvart'ın da hakkı olarak meydana attığı veçhile İszığöl'dür. Kağgarlı kendisi dahi bu şehirdendir. Onun için bu nokta bütün kürrel arzın ana noktası mahiyetinde olmuştur. Haritanın son üst kısmı Cabarka adıyla işaret edilmiştir. Mil-ler burasını cennet adası olarak kabul eylemiş, Herrmann ise Japonya adalarının olması icabettiğini kâfi derecede mukni delillerle ispat etmektedir. Filhakika Cabarka'nın yan tarafı Masine yani Çin'e tahsis edilmiştir. Bu takdir de burası Japonya adalarından başka bir saha değildir. Yalnız Herrmann'ın çincecin Japonya mukabilinde kullandığı *Jiâ - pên - kwo* ile bir ayar tutabilmek için Cabarka'nın aslında bir yazı hatası olmasıyla Jabanka olabileceği ihtimalini ileri sürmesi, hiçbir delille ispat ve teyit edilmemiştir. Makale bu noktadan tavzihe muhtaçtır.

Nehir, göl ve deniz bahsinde de müellif bazı hatalı noktaları işaret ederek, tahmini bir şekilde tashihe çalışmaktadır. Burada ileri sürülen noktalar hiç şüphesiz yoktur ki Herrmann'ın ilmi ve tarihî kaynaklardan aldığı malûmata istinad ettirilmiştir. Bu hususta makale lüzumlu mehazlardan istifade eylemiştir ki bunların bazıları

müellife aittir. Aynı suretle, haritadaki dağlar, sahralar, kavimler ve ülkeler izah edilmiştir. Fakat bu maddelerin izahları hep Kağgarlı'nın eseri üzerine olup, tam geniş bir araştırma mahsulü kanaatini bahşetmemektedir.

Heyeti umumiyesi itibarile Kağgarlı Mahmud'un ilk türk cihan haritası, kartografi sahasında ve tarihinde kendine mahsus bir mevki iğal etmektedir. Müellifin de hakkı olarak teyit ettiği veçhile bu harita, hafif bir surette hissedilen arap tesirine rağmen tamamille Kağgarlı bir türkün kendi mahsulüdür. Yani daha kısa ifade etmek lâzım gelirse, bu haritanın halis bir türk eseri olduğuna asla şüpheye mahal yoktur. Zaten harita müellifinin, haritasına merkez olarak hükümdarının oturduğu Balasagun şehrini intihap etmesi ve diğer bütün sahaları bu şehire göre tanzim etmesi, bu haritanın bir türk tefekküründen doğduğuna şüphe bırakmamaktadır. Haritaya diğer, türk orjinalitesi damgasını veren nokta cihet tayininde, türklerce kabul edilen esasa riayet olunmasıdır. Haritada, türk sahasından kâfi derecede vuzuh ve teferruatla bahsedildiği gibi, türklerin temasta buldukları yakın komşularına da aynı derecede itina edilmiştir. Bu gibi noktalarda, yanlış tasvir ve işaretler pek nadirdir. Fakat türklilerle münasebette olmayan sahalar gelince, burada Kağgarlı'nın birçok hatalarını bulabiliyoruz ki, bunlar dahi, haritanın bir türk mahsulü olduğunu tamamilen teyit etmektedir. Bu itibarla Herrmann'ın makalesi tarihi coğrafya sahasını alâkadar etmekle kalmıyor, aynı zamanda türk medeniyeti tarihinin bu karanlık noktasını da küçük bir mikyasta aydınlatıyor.

Németh J., *Dentümogyér, Extrait des Mémoires de la Société Finnoougrienne*, LXVII, s. 290 - 295.

Ortaçağlar macar kroniklerinde eski Türk Dili yadigarları izlerini taşıyan ve hakiki filolojik ve tarihî mahli-

yetleri hâlâ zamanımıza kadar layikile aydınlatılmayan macar toponimisinde kökleşmiş birçok türkçe kelimeler vardır ki, bunlar pek yerinde olarak son zamanlarda macar türkologlarının ve tarihçilerinin ehemmiyetle nazarı dikkatini celbetmeğe bağlamıştır. Yarı türk ve yarı macar dil unsurlarından mürekkep olan bu kelimeler, kültürel ve sosyal bakımdan eski Türk - Macar münasebetinin aydınlatılmasında, âdeta bir nevi tarihî vesika maniyetini haizdirler. Menşeyi XII inci asır ortalarına ait bir macar kronikinde zikredilen «Dentümogyër» kelimesi, üstad Németh'in son filolojik tahliline bakılırsa, işbu kabil tarihî kıymeti haiz kelimelerden birisini teşkil etmektedir. Evveleri macar tarihi kaynakları bu kelimeyi ihmalle, türkoloji ve macar tarihi bakımlarından onun oynayabileceği ehemmiyeti asla düşünememişlerdi. Nihayet, son zamanlarda J. Melich eski Skit hududu ve sahası içerisinde hakikî Macar ana vatanının tayininde bu kelimenin ve onu ihtiva eden kronikin kendine mahsus bir kıymeti olabileceğini meydana atmıştır: Mez kûr «Anonymus», da mevzu bahis kelime geniş Skit sahasında, şark menşeyinden türeme bir kelime ve toponimik bir ad olarak kullanılmıştır: «*Scythia igitur maxima terra est, que Dentumoger dicitur versus orientem*». Bu takdirde kronikte kelime, Németh'e göre [s. 291], Don nehri ile hudutlanan ve eski Skit ülkesinin bir kısmını teşkil eden kadim Macar ana vatanı ile ahalisinin adı olarak istimal edilmiştir.

Ehemmiyetine mebnî, kelime, muhtelif ülema tarafından başka başka manalarda ve şekillerde izah edilmek istenmiştir. Németh makalesinde bu yekdiğerine zid nazariyeleri hütlâsa etmiştir: Szabo Karoly, kelimeyi «gyanta, gyente, damvad, döntö» terkipleri üzerine halis macarca olarak izaha çalışmış; Kunik, Voronej vilâyetindeki *Dentum* adlı dağın ismile bir münasebet görmüş; Pauler J. ise «Dent» kelimesinin bir ihtimalle türkçenin «değt» ine tekabül edebilece-

ğini ileri atmış; Hunfalvy, Cenub ost-yaklarca *Irtiş* nehri adı olarak kullanılan «Tangat» in aynı olduğunu tahmin etmiş; Vambéry ise kelimeyi «Dencia» şeklinden «Donecia» yahut «Thanatia» telâffuzlarına çevirerek Don nehrinin aşağı kısmını ifade eden bir tabir olarak kabul eylemiştir. Yapılan araştırmalar neticesinde en muvafık kelimenin *Don* nehri manasında olduğunu meydana koyanlar olmuştur. Hatta, Gombocz, bu neticeye varan tetkikleri, tenkid nazarından geçirerek, bir makalesinde icmal bile eylemiştir. Muahheren bu nazariye de küçük bir tädile uğramış ve «Dentü» kelimesindeki «tü» macarcanın «tö», «tü» sü ile aynı gösterilmiştir. Fakat bu nazariye Németh'e asla kabul edilmemektedir. Zira, mumâileyhe göre «Dentia = Thamatia» kelimeleri aynıyetinde, formalarını telâffuz değişmesine dilce imkân olmamakla beraber, ayrıca Anonymus'un da haklı olarak zaptettiği veçhile, «Dentia» kelimesi «Dentümogyër» in aynı olmuştur, «Thanatia» ise ancak XIII -üçüncü asırdan itibaren meydana çıkmıştır [s. 291 - 2]. Daha 1921 yılında aynı kelimenin izahı maksadile Németh yeni bir tez meydana atmıştı. [*Körösi Csoma - Archiv.* I, 153 - 155]. Bu tezinde Ustad, «Dentü - mogyër» kelimesinin esasında Şarkî Avrupa'da yer bulan ve kullanılan türkçe bir kelimenin mevcudiyetini sezmiştir. O, kelimenin ilk kısmındaki «Den»-i, türkçenin Don nehri adını taşıyan «Ten = Tin» in ile aynı olarak kabul etmiştir. ve «tü» ekini de, türkçenin sıfat ekentisi olan «lü» ile tetabuk ettirmiştir. Halbuki, Németh, mevzu bahis olan işbu son makalesi ile bu kanaatinden bir dereceye kadar ayrılarak kelimenin ıstikakını yeni bir sağlam köke ve menşeye bağlamaya çalışmaktadır. Yeni nazariyesinde, Németh, kelimeye evvelce verdiği manaya bağlı olarak kalmaktadır. Yine eskisi gibi «Den» kelimesi, Don nehrinin adı manasında olarak türkçenin «Ten = Tin» inden başka bir şey değildir. Mumâileyh kelimenin bu şekil telâffuzunu aynıle

Şeyh Süleyman Efendi lûgatinden almaktadır. Bu lûgatta «ten» - sesle akan su - manasında kullanılmıştır. Redhous'e'un *türkçe-İngilizce lûgafinde* ise kelime yine aynı telâffuz şekiile iki manada izah edilmiştir :

1. «A large river» 2. The river Don, Ten - âb - The Danube, Ten - ester The Dniester; Ten - İper - The Dnieper. [Macar Anonymus'unda «Den-per» telâffuzu zapt edilmiştir]; «Ten suyu» - The river Don». A bûlğazi Bahadır handa ve Al - Omar'ın «*Mesdük al asadr fi mamdük al asadr*» adlı eserinde Don nehrinin adı hep Tin şeklinde geçmektedir [s. 293]. Son devre aid işbu mebazlar, türklerce Don'a «Ten» denildiğini ispat etmekle beraber, eski kaynaklar, vaktile yine türkler tarafından, «Dentümogyör» yerine «Edil» ve «Edil» nehri adını kullanılmış olduğunu göstermektedir. Bu husus makalede Németh, 'ce izah edilmemiştir; galiba burada, yani Don nehrine iki muhtelif ad verilmesinde, her şeyden evvel, bu sahaya işgal eden Türk kavimlerinin ağır ve şive farkları ve hususiyetleri amil olmuştur. Aynı ve etrafı bir incelemeğe bağlı olan bu mesele üzerinde makalede durulmadığından, biz de meskût geçiyoruz. Bu itibarla görüyoruz ki Németh, «Dentümogyör» kelimesinin ilk «Dent» kısmını d ve t tahavvülâı üzerine, macarcaya geçmiş çok eski Türk dili yadigarlarından biri olarak kabul etmektedir. İkinci «tü» lâhikası ise makalede eski macar ismi tasgiri olarak telâkki edilmektedir. Son «Mogyör» kelimesi de macar kelimesinin eski telâffuzundan başka bir şey olmamıştır. Bu takdirde bütün kelime eski XII - inci asır macar kronikinde, ancak «Don - Macaristan» yani «Don boyunda Macar ülkesi yahut Macar milleti» manasını ifade eylemiştir.

İşte, hacmi küçük fakat özü pek büyük bir makale ki, tamamile ifratın uzak, modern filoloji metodlarına sıkı ve kıskanç bağlarla bağlı, hakikatı meydana koymakla Türk dili tarihine bir hizmeti dokunmaktadır. Eskiden Skit ülkesi, XI - inci asırdanberi ku-

man, Oguz, kara kalpaklı Türk kavimlerinin yatağı olan Karadeniz'in üst kısmı, yani Cenubi Rusya stepelerinin daha, eski Türk medeniyetine kaynak olduğunu teyid etmiş oluyor; ve eskidenberi bu sahaya ait dil yadigarlarının muhakkak Sanskrit dili vasıtası ile izah edilmesindeki usulün mahzurunu olduğunu tebarüz ettiriyor.

A. Caferoğlu

Folk, The Journal Of The international Association For Folklore And Ethnology (Beynelmilîl Folk ve Etnoloji mecmuası), Yıl I, sayı I, ikincikânun 1937, Leidenji

Üç ayda bir çıkacak olan, bu *Beynelmilîl Folklor ve Etnoloji Mecmuası*, G. R. Cair (Edinburgh), Ake Campbell (Uppsala), Lutz Mackensen (Riga-Berlin) ve J. De Vries (Leiden) tarafından idare edilmektedir.

Mecmuadaki neşriyat almanca veya İngilizcedir. İngilizce yazıların almanca, almanca yazıların İngilizce olarak küçük bir hulassasının neşredildiğini görüyoruz. Bu dillerin haricindeki neşriyat için, meselâ Fransızca olduğu takdirde ya alman veya İngiliz dili ile yine küçük bir hulasa verilmektedir.

Folk, mukaddimesinde izah edildiği gibi, halk hikâyelerinin ve lejandların, yaşayan âdet ve ananelerin, halk şarkılarının, halk arasında kullanılan âletlerin, eskiden ilmin güldüğü bu şeylerin, bu gün ekseriyetin alâka merkezini teşkil ettiği ve millî kültürün eski karakteristik şekillerini aydınlattığı ve yine millî kültür hakkında vazih bir fikir kazandırmak için yardım edici mahiyette olduğu düşünülerek, bu tarz neşriyata hasredilmiştir.

Mecmuanın gayesinin izahından sonra, sırasıyla, beynelmilîl folklor ve antoloji cemiyeti hakkında tarihi notlar, halk hikâyeleri için olan içtimaların raporları, yine *Beynelmilîl Folklor ve etnoloji*

Cemiyet'inin, folklor ve etnoloji için teşkil ettiği muvakkat toplantıları ve raporları hakkındaki neşriyata yer veriliyor.

Yukarıda bahsettiğimiz mevzuların hepsi çok alâka verici olmakla beraber, burada bilhassa Beynelmillel Folklor ve Etnoloji Cemiyeti'nin teşekkülü hakkında bir tarihçe olan ve mecmuayı idare eden Dr. Ake Campbell'in yazısı üzerinde biraz durmak istiyoruz:

Bu makaleye göre : «bir çok Avrupa memleketlerinde mahalli tetkiklere yer vermek yeni değildir. XIX uncu asrın başında, önde VV. Crimm olmak üzere, bu sahada bir çok çalışmanın tetkik ve araştırmaları Avrupa folklorunun, millî koleksiyonlarının temelini kurmuştur. Denilebilir ki daha sonraları vücade getirilen etnoloji ve folklor enstitüleri ve arşivler bu ilk devrin yaratıcı ve teşvik edici mahiyetinde olan çalışmalarına borçludur.

Unutmamalıdır ki, bir memleketle diğer bir memleketin kültür elemanları arasında sayılan bu etnoloji ve folklor maddeleri arasında ıki bir münasebet vardır. Bu yüzden, Finlandiya ile Balık ve İskandinav, Almanya ile Hollanda ve İskandinavya, İrlanda, İskoçya, İlah .. Memleketlere ait mevzular arasında, halk bilgisi bakımından rabitalar tesisine çalışıldı. Bu memleketlerden herhangi birinin mesela halk hikâyeleri, lejandları hakkında, diğer memleketlerin halkiyatı ile mukayese edilmeden, kat'i bir hüküm verilemez.

Bu yüzden bir çok münakkitler ve ya birçok folklor ve etnoloji âlimleri, kendi hususî maddelerine yardım ettiği için, beynelmillel Avrupa entoloji ve folklor sahasında çalıştılar. Schems (Folklore Fellows) *Folklor birliği* adı risalesinde bu çalışmaları münakaşalarile beraber, bir cetvel halinde tanzim etti. Folklore dair çalışmaların bir serisi olan (The Folklore Fellows Communications) *Müşterek Folklor Haberleri* Finlandiya akademisi tarafından neşredildi. Bu müşterek çalışmanın ilk temelini kuran dört müellif, Johanna Bolte, Kaarle Krohn, Axel Olrik ve G. W. Von Sydon'dur.

Kültür elemanları üzerindeki çalışma ve toplamalar, coğrafi sahalara göre tanzim edilmek istenildiği zaman, lehçeler sahasındaki yeni görüş ve metutlara istinad eden yeni tetkikler, halk bilgisi ve etnoloji maddelerinin tasnifinde yol gösterdi. Birçok memleketlerde harita serilerinden ibaret lengüvistik ve etnoloji atlasları tertip ve tanzim edildi. G. Wenker ve İlah. Bu tarz eserleri ilim sahasında büyük bir tesir yaparak, bir çok muakkipler buldu.

Alman Enstitüsü tarafından, halk bilgisi çalışmasına aid *Alman Folklor atlası* (Atlas Of German Folklor) namile gayet büyük bir atlas vücade getirildi. Bu geniş atlasın vücade getirilmesinin sebebi, alman folklorini, geniş bir saha ile mukayese yapabilmek içindir. Bunları gösteren atlası, İaveç, ve Danimarka müelliflerinin aynı tarz çalışmalarının, diğer memleketleri de ne kadar alâkadar edeceğini mevzu bahis etti. 1934 de Londra'da toplanan, beynelmillel antropoloji kongresinde, şüphesiz Avrupa folklor ve etnolojisine dair bir faal yoktu. Fakat ne olursa olsun şahıslar, hususî münakaşalarda kendi çalışmalarına dair olan haberlere tesadüf ederek alâkadar oldular. Bu hususî mükâlemelerde, bazı âlimler arasında, millî arşivler ve enstitüler için malzeme toplayıcı araştırmalarda birbirlerine yardım ve elbirlikle çalışmak fikri yer aldı.

17 Temmuz 1935 de Edinburg'da toplanan İskoçya Antropoloji Cemiyeti'nde Avrupa folkloru, ilâveten lengüvistik ve etnoloji araştırmaları için, muhtelif milletlere âit âlimlerin toplanması kararlaştırıldı.

1935, ikinciteğrinde, halk hikâyeleri üzerinde çalışan İskandinavya âlimleri, Londra'daki halk hikâyeleri için toplanan kongreye çağrıldı. Yine 1935 de folklor sahasındaki müşterek çalışmaları temin için daimî bir komite vücade getirildi. Bundan sonra müteaddit toplantılar oldu. Ve büyük toplantının 1937 baharında olması kararlaştırılmıştır. Bu müşterek çalışmaların neticesi haritalar vasıtasile tesbit edilecektir. Aynızaman-

da, bu çalışmalara yardım edici mahiyette yirmi tane seçme sual muhtelif memleketlere gönderilmiştir. Bu çalışmaların neticelerini gösteren komite mazbataları da (Eylül, 1936 da toplanan beynelmül folklor ve etnoloji komitesinin mazbataları) çok yakında neşredilecektir. »

Mecmuada, muhteviyatını buldusaten terceme ettiğimiz müçterek folklor çalışmalarına ne kadar ehemmiyet verildiğini gösteren bu makaleden sonra, 1935, İkinci teğrin 6 ve 8 tarihlerinde, Lund'da umumî komitenin toplantısı neticesinde verilen kararnamenin, yine 1935 ikinci teğrinde, Lund'da toplanan umumî halk hikâyeleri komitesi mazbatasının ilâh. neşrini görüyoruz.

Yukarıda, bazı memleketlerin, halk bilgilî çalışmalarını için atlaslar tertip ve tanzim ettiklerini kaydetmiştik.

Prof. Dr. Jan De Bries'in makalesinde, bu haritalarda, bazı şeyler için bazı işaretler kabul edilerek, her memleketin aynı usulle çalışması lüzumundan bahsediliyor.

Dr. Reidar'ın, *yirmi sene zarfındaki Norveç halk bilgisi tetkikleri* başlıklı makalesini, Prof. Dr. Sophia Antoniadis'in Yunanistan'da folklor çalışmalarının nasıl başladığını, bu sahada ilk yol gösterenlerin kimler olduğunu, en fazla nelere ehemmiyet verildiğini ve folklore aid ilk neşriyatı

izabeden yazısı aynı zamanda Athens Üniversitesinde folklor aitt bir kürsünün de mevcudiyeti, bu sahaya ne kadar ehemmiyet verildiğini bildiriyor.

G. B. Gair *Britanya adalarında halk kütürüne ait çalışmaların bugünkü vaziyeti* ne dair bir tetkikten sonra, Estonya folklor arşivlerinin kuruluşuna ve bu arşivlerde bulunan malzemeye dair malûmat veriliyor. Bu arşivdeki koleksiyonların mecmuu 490000 sahife tutmaktadır. Bu koleksiyonlar, halk hikâyeleri, ananeler, modern halk şarkıları, çocuk şarkıları, halk melodileri, dansmeseller, tâbirler, bilmece, ah-lâk ve âdellere dair notlar, oyunların tasvirine âittir.

Bu tarz çalışmalara çok ehemmiyet veren Estonya'da Darpat Üniversitesinde Estonya folkloru ve mukayeseli folklor için bir kürsü, konferanslar tertip eden bir folk akademisinin de vücude getirildiği anlatılıyor.

Yedi formadan ibaret olan mecmuanın, son yedi sahifesinde, folklor sahasına dair neşredilen kitapların tenkidine yer verilmiştir. *Folk*, bizde bu yoldaki teşekküller veya neşriyat için, yol göstermek bakımından istifade edilecek bir örnektir.

Bu gaye ile, yukarıda verdiğimiz izahat, bu tarz çalışmaların ve mecmuanın ehemmiyetini göstermek için kâfidir sanıyoruz.

Fevziye Abdullah